

T.C
KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ELEŞTİREL KURAMLAR AÇISINDAN SİYASAL İLETİŞİM

YÜKSEK LİSANS TEZİ

AYBERK AKŞAR

ANABİLİM DALI: İLETİŞİM

KOCAELİ - 2009

T.C
KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ELEŞTİREL KURAMLAR AÇISINDAN SİYASAL İLETİŞİM

YÜKSEK LİSANS TEZİ

AYBERK AKŞAR

ANABİLİM DALI : İLETİŞİM
PROGRAMI : İLETİŞİM BİLİMLERİ

DANIŞMAN: YRD. DOÇ. DR. EMEL KARAGÖZ

KOCAELİ - 2009

T.C.
KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ* SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ELEŞTİREL KURAMLAR AÇISINDAN SİYASAL İLETİŞİM

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tezi Hazırlayan: Ayberk AKŞAR

Tezin Kabul Edildiği Enstitü Yönetim Kurulu Tarih ve No:15.07.2009 2009/17

Doç.Dr. İdil SAYIMER

Yrd.Doç.Dr. Emel KARAGÖZ

Yrd.Doç.Dr. Ganize CILIZOĞLU

KOCAELİ 2009

ÖNSÖZ

Siyaset; tarihsel, ekonomik, toplumsal, psikolojik vb. boyutları olan karmaşık bir süreçtir. Bu çalışmada, siyaset farklı bir bakış açısıyla, iletişimsel yönüyle değerlendirilmiştir. Siyasal iletişimin ideali, önemi ve konumu eleştirel kuramlarla birlikte verilmeye çalışılmıştır. Çalışmada, bireylerin siyasal iletişimin önemine duyarlılık geliştirmesi amacı güdülmüştür.

Tezimi hazırlamamda önemli katkıları olan danışmanım Yrd.Doç.Dr. Emel Karagöz'e, yüksek lisansa başlamamda esin kaynağı olan arkadaşım Feyza Acar'a, birlikte ders aldığım arkadaşlarım Şule Ergen Kılıcı ve Soner Sarı'ya, fakültede ders aldığım tüm hocalarıma ve her zaman yanımda olan aileme çok teşekkür ediyorum.

İzmit, Haziran 2009

Ayberk Akşar

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	i
İÇİNDEKİLER.....	ii
ÖZET.....	vi
ABSTRACT.....	vii

GİRİŞ.....	1
1.1 Sorun.....	4
1.2 Amaç.....	4
1.3 Varsayımlar.....	5
1.4 Yöntem.....	5

1- İLETİŞİM KAVRAMI VE OLGUSUNA GENEL BAKIŞ

1.1. İletişimin Tanımları.....	6
1.2. İletişimde Etkinlik.....	8
1.3. İletişimin İşlevleri.....	9
1.4. İletişim Araçlarının Gelişimi.....	10
1.4.1. Kitle İletişim Araçlarının Gelişimi.....	12
1.4.1.1. Yazılı Basın.....	13
1.4.1.2. Radyo.....	15
1.4.1.3. Televizyon.....	15
1.5. Kitle İletişiminin Özellikleri.....	16

2- BİR İLETİŞİM ALANI OLARAK SİYASAL İLETİŞİM

2.1. Siyasal İletişim Açısından Siyaset Bilimi.....	18
2.1.1. Siyasetin Nitelikleri.....	19
2.1.2.“Ortak İyi” Kavramının Demokratik Sistemin İşleyişine Katkısı 21	
2.1.2.1. “Ortak İyi” Açısından Aristo’nun Retorik’i.....	22
2.2. Siyasal İletişim Kavramı.....	23
2.2.1. Siyasal İletişimin İşleyişi Açısından Siyasetin Nitelikleri.....	25
2.2.2. Demokratik Sistemlerde İdeal İletişimin İşleyişi Açısından	
Siyasetin Nitelikleri.....	26
2.2.2.1. Demokratik Sistemlerde Siyasetin İdeali Olarak “Ortak	
İyi”nin Konumu.....	27
2.2.2.2. Siyasal Partiler Açısından Siyasal İletişim Kavramının	
Önemi.....	31

3- DEMOKRATİK SİSTEM İÇİNDE SİYASAL İLETİŞİM

3.1. Demokrasinin Gelişimi.....	34
3.2. Demokrasinin İlkeleri.....	36
3.2.1. Çoğulculuk İlkesi.....	37
3.2.2. Katılımcılık İlkesi.....	37
3.2.3. Açıklık İlkesi.....	38
3.3. Demokrasinin Koşulları.....	38
3.3.1. Demokratik Seçimler.....	40
3.3.2. Çoğulcu Demokrasi.....	43
3.3.3. Katılımcı Demokrasi.....	44

4- KAMUOYU OLUŞTURMA SÜRECİ OLARAK SİYASAL İLETİŞİM

4.1. Kamuoyu Kavramı.....	47
4.2. Kamuoyunun Oluşumu.....	48
4.2.1. Siyaset Psikolojisinde Yeni İnsan Modeli.....	48
4.2.1.1. Şema Kuramı.....	48
4.2.2. Kamuoyunun Oluşumunda Etkili Faktörler.....	50
4.3. Siyasal Sistemler ve Kamuoyu.....	51
4.3.1. Demokratik Sistemlerde Kamuoyu.....	53
4.3.2. Totaliter Sistemlerde Kamuoyu.....	53
4.4. Bir Siyasal Güç ve Aktör Olarak Kamuoyu.....	54

5- KİTLE İLETİŞİM ARAÇLARININ DEMOKRATİK SİSTEMİN İŞLEYİŞİNE KATKILARI

5.1. Kitle İletişim Araçları ve Kamuoyu.....	56
5.1.1. Kitle İletişim Araçlarının Gündem Oluşturma Gücü.....	57
5.1.2. Kitle İletişim Araçlarının Suskunluk Sarmalı Oluşumuna Etkisi.....	59
5.2. Kitle İletişim Araçları, Siyaset ve Demokrasinin Etkileşimli İlişkisi.....	61
5.2.1. Gelişme Düzeylerine Göre Haberleşme Sistemleri.....	63
5.2.1.1. Modern Haberleşme Sistemi.....	64
5.2.1.2. Geleneksel Haberleşme Sistemi.....	65
5.2.1.3. Geçiş Halindeki Haberleşme Sistemi.....	66
5.2.2. Toplumsal Kurum Olarak Kitle İletişimi.....	67
5.2.2.1. Kitle İletişim Araçları'nın Oluşturduğu Kamusal Alanlar.....	70
5.2.2.1.1. Kitle Toplumu.....	71
5.2.2.1.2. Kamusal Alan.....	73

6-DEMOKRATİK SİSTEM İÇİNDE İDEOLOJİK BELİRLEYİCİLİĞE ELEŞTİREL BAKIŞ

6.1. Bir Dünya Görüşü Olarak Marksizm.....	81
6.1.1. Diyalektik Materyalizm.....	83
6.1.2. Marksizm’de İnsan Toplum ve Devlet Anlayışı.....	84
6.1.3. Yabancılaşma.....	86
6.1.3.1. Emegın Yabancılaşmasından Türsel Yabancılaşmaya	87
6.1.3.2. Yabancılaşan Enformasyon Toplumu.....	88
6.1.4. Marksizm’de Demokrasi Anlayışı.....	89
6.2. Althusser ve Devletin İdeolojik Aygıtları.....	90
6.3. Hegemonya Kavramı.....	91
6.4. Medya Propaganda Modeli.....	94
6.5. Habermas ve Demokratik Siyasal Katılım.....	96
6.5.1. Habermas ve İdeoloji Olarak Teknik ve Bilim.....	98
6.5.2. Habermas ve İletişimsel Eylem Kuramı.....	100
Sonuç.....	102
Yararlanılan Kaynaklar.....	105
Özgeçmiş.....	111

ÖZET

Demokratik sistemlerde siyasetin ideal işleyişi ortak sorunları hakkında birbirleriyle konuşan ve ortak bir geleceği biçimlendiren yurttaşlarla mümkündür.

Demokratik olsun ya da olmasın her rejimde etkili olmak isteyen siyasal güçler tarafından kitle iletişim araçları büyük önem taşımaktadır. İdeal olarak bu araçlardan demokratik düzenin korunması yönünde kamuoyunu bilgilendirme, serbestçe oluşumunu ve yurttaşların siyasete katılmalarını sağlama gibi katkılar beklenmektedir.

Günümüzde, kitle iletişim araçları bireylerin bilinçlenmesi yönünde yeterli enformasyonu sağlamamaktadır. Aksine, egemen kesimlerin yararına iletişim çarpıtması oluşturup var olan sistemi yeniden üretmektedirler.

Günümüz toplumlarında iletişim süreçleri eleştiriye açılmalı, iletişimin her ögesi demokratik özgürleşimci yabancılaşmayı sona erdirici bir temel üzerine kurulmalıdır. Demokratik sistem içinde yurttaşlar arasında kurulacak iletişim egemenlik ilişkilerinin ortadan kalkmasına yönelik kamusal alanı oluşturmalıdır. Buna bağlı olarak kitle iletişim araçlarından beklenen bu alanı ortak paydalar altında toplayacak olan ve kamunun ortak konusu olan sorunları ele almasıdır.

ABSTRACT

The ideal processing of politics in democratic systems is possible to have citizens who communicate each other on the common problems and form a common future.

Mass media is of capital importance for the political forces who want to be effective in political field whether they are democratic or not. Normally, it is expected from media to inform public in order to protect democratic order as well as to form it freely and make people participated in politics.

In recent times mass media is not able to secure enough information to make people concious. On contrary, making contortions in communication in behalf of imposing forces they reproduce the existing order.

In modern societies communication processes should be opened to criticism and every element of communication should be formed on a ground that ending freeing alienation. Communication that is structured among the citizens in a democratic society should form public sphere in direction of eliminating domination processes. Accordingly, expectation from mass media is to take problems that gather the sphere under common denominator placed in the common subject of public.

GİRİŞ

İnsanın toplumsal bir varlık olduğunu söyleyen Aristo, yaradılışından dolayı toplum içinde yaşamak zorunda olduğunu anlatmak istemiştir. İnsanın tabiatından gelen bu zorunluluk, onda üstün olma duygusunu ortaya çıkarmıştır. Her şeyin en iyisine, en güzeline, en uygununa sahip olma hırsı, toplumu oluşturan insanlar arasında rekabet gerginlik ve mücadeleyi ifade eder. Toplumsal bir varlık olan insan, toplumsal yaşamın devamlılığını sağlamak, insanın doğasına aykırı olayların ortaya çıkmasını önlemek amacıyla, elde etmek istediği her şeye kaba kuvvet yerine siyasetle sahip olmak yolunu seçmiştir. Bu yüzden rekabet ve mücadelelerin evrensel ve yerel kurallarını meydana çıkaran olaylar arasındaki benzerlik ve farklılıkları belirleyen araştırmalara ve bunlara dayanarak yapılan sınıflamalara gereksinme duymuştur.¹

İlkel toplumlarda siyasi olaylar, özel ve kişisel çıkarlara dayanıyorlardı. Günümüzde ise, siyasi olaylar genellikle toplumsal nedenlerden kaynaklanmaktadır. Bu özellikler olayların dolaylı ya da dolaysız olarak siyasetten etkilenmesi veya siyasi bir sonuç yaratması şeklinde olabileceği gibi, siyasi iktidarın ele geçirilmesi veya onun etkilenmesi amacına da yönelmiş olabilir.²

İnsan sadece bir ruh varlığı değil, aynı zamanda bir kültür varlığıdır. Reşit bir insan olarak fert, insanlar üstü düzenlenmiş bir kuvvetin yönetiminde mevcuttur. Özgürlüğü belirli bir değerler sistemi içerisindeki seçimden ibarettir. İktidarı kendisine verilen bilginin sınırları içinde alır ve bu moral düzeni içinde şartlanır. Kültürünün bu biçimsel görüntüsü aynı zamanda dünya anlayışına eşittir. O da değişmelere uğrar ve belirli bir gelişimi vardır.³

Yeni teknolojilerin yaygınlaşmasıyla iletişim ortamının hızla değişmesi, siyaset ortamını da değiştirmiştir. Siyaset iletişime dayalı bir etkinliğe dönüşmüştür. Bu bakımdan, televizyonlu, uydulu, kamuoyu yoklamalı bir dünyada bütün siyasal kavramların yeniden değerlendirilmesi gereği doğmuştur.

Toplumsal sistemin artan karmaşıklığı yönetme kapasitelerinin sürekli genişletilmesini gerektirir. Bunun sonucu, iletişim ağının yoğunlaştırılması ve yaygınlaştırılması, sonunda da yerel tarih bilincini ve kültürel özel gelişmeleri global

¹ Nazif Akçalı, **Siyaset Bilimine Giriş**, İzmir: Ege Üniversitesi Basımevi, 1995, s.1

² Akçalı, a.g.e., s.1

³ Toktamış Ateş, **Demokrasi**, İstanbul: Nesa Yayın Grubu, 2007, s. 25

olarak bütünleştirici bir bildirişim bağlamında medyatikleştirilen bir dünya toplumunun kurulmasıdır. Öte yandan, artan yönetme gereksinimi yüzünden, planlama yetkileri iktisat sisteminin buyruğu altında duran ve tüm çatışma içeriklerini idari olarak işlenebilir bir biçimde sokması gereken devlet aygıtında toplanmaktadır. Buradan, bir yanda, planlayıcı mercilerin artan manipülasyon alanıyla, öbür yanda hem denetim dışı yan sonuçların ve hem de ilkesel olarak planlanabilir hale gelmiş, ama henüz denetim altına sokulmamış yaşam risikolarının, ikincil, yani birincisi sayesinde üretilmiş doğallığı, arasındaki çelişki ortaya çıkmaktadır. Her başarılı karmaşıklık indirgenmesi, yeni karmaşıklıkla artan bir çelişki ortaya çıkmaktadır.⁴

İnsanlar kendi zihinlerini oluşturmak ve değiştirmek için kişilerarası söylemler de dahil olmak üzere çok çeşitli söylemlerden ve bunlardan türetilen enformasyondan yararlanır. Metinleri işleme tabi tutma ve tutum oluşumunun karmaşıklığı yüksek bir örgütlenme derecesine sahip tutumlar ve ideolojiler şöyle dursun, kamusal inançların ve kanaatların çabuk ve dolaysız dönüşümlerine izin vermez. Oysa, söylem tiplerini, başlıkları, enformasyon miktarını ve başlığını, argümanların seçimini ya da sansür edilmesini ve retorik işlemlerin doğasını belirleyen simgesel seçkinler ve onların söylemidir. Bu koşullar sonuçta kanaatların, tutumların ve ideolojilerin oluşumunda ve yeniden üretiminde güçlü birer etken olan kamusal bilginin içeriklerini ve örgütlenişini, inanç hiyerarşilerini ve oydaşmanın kapsamlılığını belirler.⁵

Medyanın ideolojik rolünü bu bağlam içinde değerlendiren Hall'e göre, kitle iletişim araçları, grupların ve sınıfların, öbür gruplara ve sınıflara ilişkin bir anlam, değer ve pratik değer imgesi kurmakta ve çağdaş sermaye ve üretim koşulları altında daha karmaşık hale gelen, toplumsal totalitenin çoğulcu bir bütün olarak kavranabilmesi için gereken imgeleri, temsilleri ve düşünceleri sağlamaktadır. Medyanın işleyişi ideolojiktir. Çünkü, medya üniter bir yönetici sınıfın dünyalarından daha fazla sayıda ve çeşitlilikte dünyaları temsil ederek ve sınıflandırarak modern dünyanın çoğulluğunu yansıtmakta, ve toplumsal bilgiyi inşa ederken yeğlenen anlamlar ve yorumlar içinde yapacağı sınıflandırma düzenleme ile

⁴ Jürgen Habermas, **Sosyal Bilimlerin Mantığı Üzerine**, çev. Mustafa Tüzel, İstanbul:Kabalıcı Yayınevi 1998, s. 549

⁵ Teun A. Van Dijk, "Söylem ve İdeolojik Yeniden Üretim", Mehmet Küçük (der. ve çev.), **Medya, İktidar, İdeoloji**, Ankara: Bilim ve Sanat, 2005, s. 325

belli gerçekliklerin içerilmesi ve diğerlerinin dışta bırakılmasını gerçekleştirmektedir. Böylelikle medya, örgütlenmemiş kitleler karşısında iktidarın örgütleyici merkezlerinden gelen seslere iktidarı tanımlamada ve sınırlamada daha büyük bir ağırlık vermekte ve meşruluğu sağlamaktadır.⁶

Kitle iletişim araçlarının kitleleri etkileme süreci ve boyutu ne kadar tartışmalı da olsa göz ardı edilmeyen bir gerçektir. Bu nedenle üzerinde çok sayıda araştırma yapılmış araçlardır. Kitle iletişim araçlarının kamuoyu oluşturmada önemli bir faktör olduğu kabul edilmektedir. Çeşitli iletişim modellerinde ise kitle iletişim araçlarının etki gücü irdelenmektedir. Kesin çizgilerle belirlemese bile kitle iletişim araçlarının kitleleri önemli ölçüde etkilediği fikri ağırlık kazanmakta, böylece ekonomik ve siyasi iktidarlar bu gücü kullanma yoluna gitmektedirler. Demokratik olsun ya da olmasın, her rejimde etkili olmak isteyen siyasal güçler açısından kitle iletişim araçları her zaman büyük önem taşımaktadır.

Marcuse, iktidarın çeşitli yollarla yönetilenlere benimsettiği çelişkilerden arındırılmış, eleştirel içeriği bulunmayan, hiçbir şey açıklamayan, doğruyu yanlış araştırılmayıp bunları saptayıp gösteren, kararları ileten birleştirilmiş söylemin, tek boyutlu düşüncenin yaratılmasındaki önemini vurgular. Bu söylemin benimsetilmesinde geliştirilmiş kitle iletişim araçlarının oynadığı rol göz önüne alındığında, günümüzdeki siyasal iktidarların düşünceleri biçimlendirip yönlendirmede La Boetie'nin tiranına ya da Hobbes'un Leviathan'ına göre çok büyük kolaylıklara sahip oldukları görülür.⁷

İletişimi dünyanın yeni eksenini olarak görenler arasında “merkezi” bir tutum söz konusudur. Kimileri için bu, insanın özgürleşim idealini gerçekleştirmeye izin verecek bir devrim, kimilerine göre ise sözcüğü, Baudrillard'ın acı bir şekilde belirttiği gibi bu dünya “iletişim için iletişim” dünyasıdır. Bu dünyada artık önemsenmesi beklenen şey, mesaj değil, iletişimsel olma hali, boş bir toplumsallık, “kendi belirsiz var oluşunun gösterisini sürekli olarak çarpık bir şekilde izleyen” bir dünyadır.⁸

⁶ Şahinde Yavuz, “Derleyen Sunuşu”, **Medya ve İzleyici Bitmeyen Tartışma**, Şahinde Yavuz (der.) Ankara: Vadi Yayınları, 2005, s.16

⁷ Herbert Marcuse, **L'homme unidimensionnel**, Paris: Minuit, 1970, ss.119-140'dan Etienne de La Boetie, çev. Mehmet Ali Ağaoğulları, **Gönüllü Kulluk Üzerine Söylev**, Ankara: İmge Kitabevi, 1995, s.109

⁸ Hüseyin Köse, **İletişim Sosyolojisi: Temel Kavramlar Antolojisi**, İstanbul: Yirmidört Yayınevi, 2006, s. 59

Çağdaş toplumlarda, böylece kişiler bilinçlerinin kolektifleştirilmiş yanları ile “yurttaşlar” olarak, “seçmenler” olarak, “partililer” olarak kendilerine, kendilerinin dışından saptanmış toplumsal rolleri daha kolay benimsemekte, daha yüksek bir etkinlikte bu rolleri icra etmektedirler. Bu, aynı zamanda, üretim sürecinde ve tüketim sürecinde olduğu gibi bu iki düzeydeki etkinlikleri desteklemekle görevli diğer kültürel ve siyasal alanlarda da toplumsal sistemin etkinlikle işlemesine yardımcı olmaktadır. Sonucu ise, toplumsal formasyonun maddi kültür alanında elde ettiği araç, gereç ve donanımların potansiyel olarak sahip olduğu verimliliği, sistemin varlığını sürdürmesine zarar vermemek üzere, olanak ölçüsünde en yüksek düzeyde gerçekleştirebilmek için en elverişli biçimde yeni insanın biçimlendirilmesi olmaktadır.⁹

1.1. Sorun

Günümüzde kitle iletişim araçlarının kullanımının yaygınlaşması, insan yaşamındaki belirleyici rolünün artması sonucu insanlar arasındaki birincil etkileşim yok olmuştur. Modern topluma geçişle birlikte kitle iletişimi bu araçları ellerinde tutan kimselerin yönetimine girmeye başlamıştır. Kitle iletişiminde ekonomik ve siyasal seçkinlerin bakış açısı hakim duruma gelmiştir. Dolayısıyla kitle iletişimi egemen sınıfın yararına çok etkin bir iletişim çarpıtması oluşturmaktadır. Kitle iletişimi süreci kitleselleşmiş insanların manipülasyonu için kullanılmaya başlanmıştır. Bu durumda kitle iletişim araçları, kendisinden beklenen işlevleri yerine getirememektedir. Aksine, kamuoyu bağımsız bir şekilde oluşmamaktadır, propaganda tarafından yönlendirilmektedir.

1.2. Amaç

Demokratik sistemlerde ideal siyasal iletişimin önemini vurgulamak. Siyasal iletişimde demokrasinin önemine dikkat çekmek. Kamusal alanın Antikite’de olduğu gibi özgür bir tartışma ortamı olmaktan çıktığı günümüzde kamusal alanı eski işleyişine kavuşturabilmek için öneriler sunmak. Kamuoyunu ilgilendiren konulara ilişkin karar verme süreçlerine yurttaşların (iletişimin salt bir nesnesi değil, aktif bir ortağı olarak) bütünüyle katılması konusunda farkındalık yaratmak.

⁹ Ünsal Oskay, **19. Yüzyıldan Günümüze Kitle İletişiminin Kültürel İşlevleri: Kuramsal Bir Yaklaşım**, İstanbul: Der Yayınları, 2000, ss. 246-247

1.3. Varsayımlar

Araştırmada aşağıdaki varsayımlardan hareket edilmiştir:

1. Kitle iletişim araçları günümüz toplumlarında iktidarın ekonomik, siyasal ve kültürel alanlarını aynı anda içinde barındırarak iktidar sorununu tüm karmaşıklığıyla yansıtmaktadır.
2. Kitle iletişim araçları, seçkin, tecimsel ve anti-demokratik bir iletişim yapısına sahiptir.
3. Kitle iletişim araçları, kamuoyuna yönlendirilmiş, kamuoyunu oluşturucu tek yönlü enformasyon akışı sağlamaktadır.
4. Çağdaş toplumun rasyonelleşmiş yapısında yabancılaşmış bireyler kitle iletişim araçlarından kendilerine verilen mesajları kitle iletişim araçlarının yansıttığı biçimde onlar tarafından yapılan tanımlamalara göre kavrarlar.
5. İletişimin demokratikleştirilmesi süreci tüm toplumun demokratikleşmesi sürecinden ayrı tutulamaz.

1.4. Yöntem

Giderek karmaşıklaşan dünyada, insanın çevresini algılamasının, kitle iletişim araçlarından anlam çıkarmasının, insan-araç etkileşimi ile ilgili şimdiye kadar bilinenlerden daha karmaşık bir süreç olduğu kavranmış; bu durum iletişim bilimi araştırmalarını kitle iletişimi ve kişiler arası iletişimle ortaya çıkan farklı zihin ve toplum haritalarının analizine götürmüştür.¹⁰

Bu nedenle günümüz toplumlarında egemenlik ilişkilerinin karmaşık yapısı eleştirel düşünceye olan gereksinimi ortaya çıkarır. Çünkü bu yaklaşım insanların doğal bir akış olarak kabul ettiği koşulları su yüzüne çıkararak tahakküm ve baskıyı kapsayan egemenlik ilişkilerine farkındalığı oluşturmaktadır.

Bütün bunlar göz önünde bulundurularak, bu çalışmada eleştirel yaklaşım tercih edilmiştir ve kuramsal düzlemde literatür taraması yapılmıştır. Eleştirel kuramlar çerçevesinde kitle iletişim araçları mevcut eşitsizlikleri yeniden üreten araçlar olarak görülmüştür. Bu bağlamda, toplum içindeki bireylerin ideolojileri kitle iletişim araçlarının oluşturduğu bir yapı içinde belirlenmektedir.

¹⁰ Şermin Tekinalp ve Ruhdan Uzun, **İletişim Araştırma ve Kuramları**, İstanbul: Beta Basım, 2006, s. 20

Kitle iletişiminin toplumsal yaşam üzerindeki etkileri gönderimci alımcı arasında doğrusal bir süreç içinde sınırlandırılarak değerlendirilmemiştir. Kitle iletişim araçlarının işleyişi toplumsal yaşamın diğer alanlarındaki iletişim süreçleriyle birlikte değerlendirilmiştir. Bu bakımdan kitle iletişim araçlarının ideolojik belirleyiciliği toplumdaki bireylerin bilinci ve egemen ideolojinin aktarımını kapsayan hegemonya kavramları dahilinde farklı düşünürler aracılığıyla ele alınmıştır.

1. İLETİŞİM KAVRAMI VE OLGUSUNA GENEL BAKIŞ

İletişim, Latince'deki *communis* kelimesinden türetilmiş *communication* kavramının karşılığı olarak kullanılmaktadır. Birey ile birey ya da bireyler arasında yapılan bir anlam yüklü simgeler gönderimi, alımı, işlenimi, vb. süreci olarak ifade edilen iletişim terimi, *communication* sözünün temelindeki toplumsallaşma anlamını ifade edememektedir. Oysa, Latince'deki anlamı, *communa*, *de communis*, *communicare* gibi kelimelerden anlaşılacağı gibi, bir ortaklığı, toplumsallaşmış olmayı birlikteliği iştirak haline gelmiş olmayı kapsamakta, dolayısıyla iletişimi hem bireyler arasında bir süreç olarak hem de bunlar aracılığı ile, toplumsal düzeyde bir süreç olarak ifade edebilmektedir.¹¹

İletişim, kendi bilim dalı içindeki uzmanların dışında, çalışma alanlarında, iletişim sürecini önemli sayan psikologları, sosyologları, siyasal bilimcileri, dilbilimcileri, antropologları, felsefecileri, yöneticileri, pazarlamacıları, reklamcıları da ilgilendirmektedir. Kültürleri, ekonomik ve din düzenleri, yasaları, dilleri, kuralları açısından toplumlar, arasındaki iletişim disiplinler arası incelemeleri gerektirmektedir, ekonomi ve siyasal eşitsizlik ortamında yer alan iletişim de ideolojik bir boyut kazanmakta ve yine çok disiplinli bir çalışmayı gerekli kılmaktadır.

1.1. İletişimin Tanımları

İletişim biliminde süreç, bir kaynağın istenen bir etkiyi yaratabilmek için alıcıya iletilmek üzere ileti üretmesi diye tanımlanır. Kaynak ya da gönderen durumundaki bir kişi çevresinden algıladığı bir olayı, bir veriyi, bir iletiyi, kodlayıp sinyale dönüştürüp belirli bir araç ya da kanal aracılığında alıcı durumundaki hedef kişi ya da kitlenin duyarak, okuyarak ya da izleyerek algıladığı kodu açımsayıp, anlaşılıp

¹¹ Oskay, a.g.e., ss. 309-310

anlaşılmadığını belirterek geribildirimi kodlayarak kaynağa ya da gönderene iletmesi iletişim sürecini açıklamaktadır.

İletişimin birçok tanımı mevcuttur. Bu tanımlardan bir kısmı Erol Mutlu'nun İletişim Sözlüğü'nde yer almaktadır.¹²

“İletişim bilginin, fikirlerin, duyguların, becerilerin vb.’nin simgeler kullanılarak iletilmesidir” (Berelson ve Steiner; 1964).

“İletişim anlam arama çabasıdır, insanın başlattığı, kendisini çevresinde yönlendirecek ve değişen gereksinimlerini karşılayacak şekilde uyarıları ayırt etmeye ve örgütlemeye çalıştığı yaratıcı bir edimdir” (Barnlund, 1968).

“İletişim esas olarak simgeler aracılığıyla bir kişiden ya da gruptan diğerine veya diğerlerine bilginin, tutumların veya duyguların iletimidir” (Theodorson ve Theodorson, 1969).

“İletişim mesajlar aracılığıyla gerçekleştirilen toplumsal etkileşimdir” (Gerbner, 1972).

“İletişim katılanların bilgi yaratıp, karşılıklı bir anlamaya ulaşmak amacıyla bu bilgiyi birbirleriyle paylaştıkları bir süreçtir” (Rogers ve Kincaid, 1981).

“İletişim sayesinde dünyayı anlamlı kıldığımız ve bu anlamı başkalarıyla paylaştığımız insani bir süreçtir” (Masterson, Bebe ve Watson, 1983).

“İletişim insanların kollektif olarak toplumsal gerçekliği yaratıp düzenledikleri süreçtir” (Trenholm ve Jensen, 1988).

İletişim gönderici ve alıcının aktif olduğu karşılıklı bir etkinlik olarak görülür. Bu aktiflik zorunlu olarak eşit bir aktiflik değildir, fakat taraflar için herhangi bir şekilde fonksiyoneldir: İletişim bir gereksinimi karşılar veya bir doyum sağlar. Nerede bir toplumsal ilişki varsa orada iletişim etkinliği bulunur. İletişim toplumu bağlayan bir ağıdır. Lasswell'in formülü (Kim, neyi, hangi kanaldan kime hangi etkiyle söyler?) şimdi iletişim sürecinin nasıl çalıştığını betimleme yerine, bu sürecin öğelerine bir gösterge olarak okunur. Bu formül aktif gönderici ve pasif alıcı sürecini ima ederek, ilk propaganda, reklam ve seçim kampanya araştırmalarının varsayımını oluşturuyordu. Bugün bu süreç, enformasyon alışverişi etrafında kurulan bir ilişki

¹² Erol Mutlu, **İletişim Sözlüğü**, Ankara: Bilim ve Sanat, 2004, ss. 139-140

olarak kabul edilir. İletişim sadece kişiler arasında değil, aynı zamanda ilişkiler arasında da bir ilişkiyi temsil eder.¹³

1.2. İletişimde Etkinlik

Ünsal Oskay, iletişimde etkinliğin yani bir iletişim sürecinde hedef kitleye yöneltilen iletişim ediminin amaçladığı sonucun elde edilebilmesi için şu önerilerde bulunmaktadır.¹⁴

1. İletişim sürecinde, iletinin hedef kitlenin dikkatini çekecek biçimde dizayn edilmesi gerekir. Bu dikkat çekicilik unsuru iletinin kodlanmasında, yayınlanmasında, dağıtılmasında göz önünde bulundurulmalıdır.
2. İletinin kodlanmasında kullanılan simgelerin, iletiyi gönderen kadar, iletiyi alacak, algılayacak, açımlayacak hedef kitle tarafından da bilinen simgeler olması gerekir. Bu simgeler her iki tarafın da ortak yaşam deneyimlerinin ürünleri olmalıdır.
3. Hedef kitleye yöneltilen iletişimin etkili olabilmesi için ileti insanların bireysel gereksinmelerine hitap etmeli. Bu gereksinmelerinin farkına varmalarını, gidermelerini sağlamalı, bu şekilde onları aydınlatmalıdır.
4. Uygun zamanında, uygun bir dille kodlanıp yayınlanan iletinin ilgi çekmesi öğrenilmesi akılda tutulması ve belirli yönde bir tutum değişikliği yaratabilmesi için, hedef kitlenin temel değerleri tutumları, grup standartları dikkate alınmalıdır. Bu husus yüz yüze iletişimde daha kolay; kitle iletişiminde ise daha zordur.
5. İletinin hedef kitleye erişebilmesi için en uygun medya türünün ne olduğu bilinmelidir. Eğer bilinmiyorsa, benzer iletelerde rakip reklam ajanslarının, başka kuruluşların, siyasal partilerin bu konudaki başarılı ve başarısız kampanyalarına, çalışmalarına ilişkin arşiv bilgilerine bakılmalıdır. Ayrıca, hedef kitlenin medya türlerine karşı sürdürdüğü ilgiler, alışkanlıklar, değişik ilgi alan ya da konularında yeğledikleri medya türleri hakkında araştırma yapılmalıdır.
6. Sunulan iletilerdeki yeni bilgilerin ilgi çekebilmesi, öğrenilmek istenmesi, bu konuda hiç ya da hiç denecek kadar az bilgisi olan hedef kitleler için onlara bütünüyle yeni, bütünüyle yabancı bir şey gibi görünmemesiyle bağlantılıdır. Çünkü insan dünyayı alıştığı tarzda bilmekte ısrar edecektir.

¹³ İrfan Erdoğan ve Korkmaz Alemdar, **Öteki Kuram: Kitle İletişimine Yaklaşımların Tarihsel ve Eleştirel Bir Değerlendirmesi**, Ankara: Erk Yayınları, 2005, s. 230

¹⁴ Ünsal Oskay, **İletişimin ABC'si**, İstanbul: Der Yayınları, 2005, s. 37

7. İletimlenmesi zor konuları anlatabilecek bir iletişim sürecini kurgulamadan önce, hazırlayıcı iletişim süreci ile hedef kitlenin bilgi algılama düzeyi yükseltilmelidir.

1.3. İletişimin İşlevleri

Tarih boyunca insansal varlık, kendini çevreleyen ortamda haber alma ve özümseme kapasitesini iyileştirmeye ve aynı zamanda kendi haberinin iletimindeki hızını, açıklılığını ve çeşitliliğini arttırmaya çaba göstermiştir. Bu gelişim onun önce gözden kaçabilecek tehlikeler konusunda bilinçlenmesini ve sonra da bunların ortak bir biçimde aşılmasını sağlayacak toplumsal olanakları keşfetmesini sağlamıştır.¹⁵

İletişim toplumsal bir işlev olarak tanımlanmıştır. İletişimi, en genel anlamında tüm düşünce, olgu ve veri iletimi ile paylaşımını kapsayan bireysel ya da toplumsal bir olgu olarak tanımlarsak, iletişim sürecinin yararlığını bireysel ve toplumsal açıdan irdelleyebiliriz. Bireysel açıdan; deneyimlerin tepkilerin, duyguların paylaşılmasını sağlayan iletişim, bireyler arasındaki etkileşimin temelidir. İletişim kuran kaynak, simgeler kullanarak bir başkasını iletişim süreciyle istediği biçimde etkileyebilir. Hedef de, iletişim kaynağından gelen simgeleri algılayıp yorumladıktan sonra yanıt vermek, belirli bir tepki göstermek için iletişim sürecinden yararlanabilir. Toplumsal açıdan, toplumsal iletişiminin işlevleri, genelde kaynak açısından bilgilendirmek, öğretmek, eğlendirmek ve önermek ya da ikna etmek; hedef kitle açısından da anlamak, öğrenmek, eğlenmek ve karar vermek diye sıralanmaktadır.¹⁶

MacBride Raporu olarak adlandırılan, Sean MacBride Başkanlığı'nda toplanan komisyonun iletişim ve işlevleri konusunda yaptığı çalışma, Kasım 1980 yılında gerçekleştirilen UNESCO genel kurulunda görüşülmüş ve kabul edilmiştir. Bu rapora göre eğer iletişim, yalnızca haber ve mesaj değişimi değil, aynı zamanda düşünce olgu ve veri iletim ve değişiminin tamamını içine alan bireysel ve toplu etkinlikleri de kapsayan en geniş anlamında alınırsa, bütün toplumsal sistemlerde aşağıdaki işlevlere sahip olduğu görülmektedir:¹⁷

Habercilik- Bireysel, toplumsal, ulusal ve uluslararası durumları akılcı bir biçimde kavramak ve gerekli kararları alabilmek için zorunlu olan haber, veri olgu, mesaj, görüş ve yorumların toplanması, depolanması işlenmesi ve dağıtılması

¹⁵ Sean MacBride, **Bir Çok Ses Tek Bir Dünya**, Ankara: UNESCO Türkiye Milli Komisyonu, s. 3

¹⁶ Suat Gezgin, **Medya ve Eğitimde Birliklerimiz**, İstanbul: İstanbul Üniv. İ.F.Y. 2002, s. 93

¹⁷ Macbride, a.g.e., s.15

Toplumsallaştırma- Her bireye içinde yaşadığı toplumla bütünleşme olanağı sağlayacak, toplumsal birleşmeyi ve kamusal yaşama etkin bir biçimde katılma için zorunlu olan bilinçlenmeyi kolaylaştıracak ortak bir bilgi ve düşünce fonu oluşturmak

Motivasyon- Her toplumun o andaki amaçları ve ulaşacağı son hedefi izlemek, kişisel tercih ve özlemleri yüceltmek, bireysel ve toplu etkinlikleri ortak amaçların gerçekleştirilmesi yönünde uyarmak

Tartışma ve Diyalog- Uzlaşmayı kolaylaştırmak ve kamusal çıkar konusunda var olan sorunları aydınlığa kavuşturmak için gerekli olan enformasyon öğelerini sunmak ve değiş tokuşunu sağlamak, yerel ulusal ve uluslararası sorunlarda kamu çıkarı ve katılımını güçlendirmek için gerekli öğeleri sağlamak

Eğitim- Düşüncenin gelişmesine, kişiliğin oluşmasına, yaşamın bütün aşamalarında yetenek ve becerilerin elde edilmesine yardımcı olacak bilgileri iletmek

Kültürel geliştirme- Geçmişin mirasını korumak için sanatsal ve kültürel yapıtları yaymak, düş gücünü harekete geçirerek, estetik gereksinimleri ve yaratıcılığı uyararak kültürel ufukların genişlemesini sağlamak

Eğlence- İşaret, simge ses ve imgeler aracılığıyla tiyatro, dans, sanat, edebiyat, müzik, spor ve oyun gibi bireysel ve toplu nitelikli yaratıcı etkinlikleri yaymak

Bütünleştirme- Bütün kişi grup ve ulusların karşılıklı olarak birbirlerini tanımaları, anlamaları, ötekilerin koşullarını, görüşlerini ve özlemlerini kavramaları için gerekli olan mesaj çoğulculuğuna ulaşmayı kolaylaştırmak

1.4. İletişim Araçlarının Gelişimi

John Fiske, iletişim araçlarını üç kategori de toplayarak incelemiştir. Birincisi sunan iletişim araçları, yani iletişim kuranın etkinliklerini ileten ses, yüz, beden, sözcükler vb. Burada araç iletişim kuranın kendisidir. İkincisi, temsil eden iletişim araçları; iletişim kuranın kitaplar, fotoğraflar vb. türde yapıtları çalışmalarıdır. Üçüncüsü mekanik iletişim araçları; birinci ve ikinci gruptakileri ileten, radyo, televizyon, film vb. türde araçlardır.¹⁸

Marshall McLuhan “Araç iletidir” diyerek iletişimde iletinin gönderildiği aracın ya da kanalın önemini vurgulamıştır. Kişileri araçların, tekniklerin etkilediği,

¹⁸ John Fiske, **İletişim Çalışmalarına Giriş**, çev. Süleyman İrvan, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 2003, s. 36

denetlediğini savunan McLuhan çalışmalarında kitle iletişim araçlarının, baskı makinesinden başlayarak radyo ve özellikle de televizyonun toplum üzerine etkilerini incelemiş ve elektronik iletişim araçlarının kültürü yaygınlaştırarak dünyayı küresel bir köye dönüştüreceklerini öne sürmüştür. Aracın iletişimin amacını saptadığı hiçbir aracın ya da kanalın yansız olmadığı görüşünü savunmuştur.

İletişim araçları ile bu araçların zaman içerisinde gelişmesini sağlayan etmenler arasında bir ilişki mevcuttur. Bu sebeple iletişim araçlarının gelişmesini sağlayan etmenleri teknik, ekonomik ve sosyal gelişmeler şeklinde üç grupta toplamak mümkündür.¹⁹

Teknik gelişmeler basım sanatının ve kağıdın icadıyla başlayan bazı gelişmeler sonucunda ortaya çıkan bir dizi yenilik iletişimin gelişmesine neden olmuştur.

Ekonomik gelişmeler; gazetelerin çoğalması, tirajlarının ve sayfa sayılarının artması, kağıdın ucuz mal edilmesi ilan ve reklam gelirlerinin artması sonuçta gazete fiyatlarının düşmesini sağlamıştır. Bu ekonomik gelişmeler, radyo, sinema ve televizyonun ortaya çıkmasında da rol oynamıştır.

Sosyal gelişmeler olarak ise; genel oy hakkının tanınması gibi demokratik alandaki gelişmeler sıralanabilir. Çünkü demokrasinin dünyada yaygınlaşması toplumsal hayat tarzlarında değişikliklere neden olmuştur. Bireylerin haber ve bilgiye olan gereksinimlerinin zamanla artması iletişim araçlarının önem ve etkinliğini de artırmıştır.

Toplumsal gelişmeler ışığında iletişim araçlarının gelişimi genel olarak dört ana başlık altında incelenebilir. Birinci Dönem; yazının icadıyla başlayan ve 1789 Fransız İhtilaline kadar süren dönemi kapsamaktadır. İkinci dönem; 1789 Fransız İhtilalinden 1848 Sanayi Devrimine kadar devam eden dönemdir. Bu dönemin başlarında sansür ve siyasi baskıların ağırlığı hissedilirken, dönemin sonlarına doğru basın özgürlüğü olgusu yerleşmeye ve kök almaya başlamıştır. Üçüncü Dönem; 1850'den 1914 yılında başlayan Birinci Dünya Savaşına kadar olan dönemdir. Bu dönemde, basın toplumsal yaşamın bir parçası haline gelmiştir. Dördüncü Dönem ise; Birinci Dünya Savaşı'ndan günümüze kadar olan dönemdir. Bu dönem modern basın çağı olarak da adlandırılmaktadır.

¹⁹ M. Nuri Inuğur, **Basın ve Yayın Tarihi**, İstanbul: Hilal Yayınları 1978, s. 15'den Metin Işık **İletişimden Kitle İletişimine**, Konya: Mikro Yayıncılık, 2000, ss. 5-8

1.4.1. Kitle İletişim Araçlarının Gelişimi

Yazılı, görüntülü ve sözlü basını içeren "mass media" terimi, günümüzde özetlenerek "media" olarak kullanılmaktadır. Medyanın temel işlevi, en geniş anlamda, kişilere haber verme, dolayısıyla kişileri bilgilendirme, olarak özetlenebilir. Kitle iletişimi yakın dönemde ortaya çıkan bir kavramdır. Basın-yayın sanayindeki gelişmeler, radyo ve televizyon gibi sesli ve görüntülü basının yaygınlaşması, teknolojiadaki hızlı gelişmelerin klasik basın kavramıyla ifade edilemeyecek bir boyuta ulaşması, bu gelişmelerin tümünü kapsayacak bir kavrama ihtiyaç göstermiştir. Kitle iletişimi bütün bunları içeren bir kavram olarak kullanılmaktadır. Kitle iletişimini sağlayan gazete, radyo, televizyon gibi araçlara da kitle iletişim araçları adı verilmektedir. İngilizce'den dilimize yerleşen ve kitle iletişim araçları anlamına gelen Mass Media'nın kısaltılmış şekli olan "medya" da son dönemde bu anlamda yaygın olarak kullanılmaktadır.

Kitle iletişim araçları toplum içinde düzenli olarak yayımlanan, dolayısıyla hedef kitlenin hizmetine verilmiş haber ya da bilgi öğelerinin düşünce ya da kanıların biçim ve koşullarının somutlaştırılmış biçimidir. Bu araçlar, herhangi bir bilgiyi, kısa zamanda geniş kitlelere en hızlı biçimde ulaştırabilmekte ve bu nedenle günlük yaşamda çok etkili ve önemli bir yer tutmaktadırlar. Daha geniş kitlelere ve çevrelere seslenebilmek, onlarla kolayca ve en hızlı biçimde iletişim kurabilmek gereksinimi ve arayışı içinde olan birey, geçtiğimiz yüzyıl içinde gerçekleştirilen teknolojik gelişmeler sayesinde, elektromanyetik dalgaların ve bunların alıcılarının kullanımı aracılığıyla tüm kitleye seslenebilme olanağına kavuşmuştur.

Özellikle günümüzde kitle iletişim araçlarının haber alma ve iletme yönünde geliştirdikleri yenilikler, bu araçlara yeni bir çehre kazandırmıştır. Önceleri yalnızca haber almak için gazete okuyanlar, zamanla radyodan haberleri dinlemeye, sonraları da televizyondan haberleri izlemeye başlamışlardır. Her üçüne de sahip olan insanoğlu için, yazılı, sözlü ve görüntülü basın, yaşantısının önemli bir parçasıdır. Günümüzde süratli haber alma bakımından kişiler radyo dinlemekte, olayları görüntülü izleyebilmek için televizyona yönelmekte, olayları derinliğine öğrenebilmek, önemini kavrayabilmek amacıyla da gazeteleri okumaktadırlar. Artık

alışılan, kitle iletişim araçlarından haber izlemek için, birbirini tamamlayacak şekilde yararlanmadır.²⁰

Kitle iletişimi her iletişim türü gibi örgütlü yaşamda üretim biçimi ve ilişkileri içinde insanların çeşitli katılımlarıyla gerçekleşen bir iletişimdir. Bu iletişimde, günümüzde, diğer iletişimlerden farklı olarak, öncelikle örgütsel alt-yapıyı oluşturmak, üretim ve dağıtım araçlarını satın almak için büyük sermaye gerektirir. Günlük iletişimi üretmek için yaygın bir kadronun ve geniş işbölümünün harekete geçirilmesi gerekir. Dolayısıyla, kitle iletişimi denildiğinde kamu veya özel çıkarlara göre biçimlendirilmiş yaygın örgütlenme biçimleri akla gelir.²¹

Modern iletişim araçlarının tarihi, yalnızca bu araçların kapitalist bir ekonomik sistemle büyüyen birleşmesinin ekonomik bir tarihi değil, aynı zamanda bunların, tam yurttaşlığın işlerlik kazanmasında artan merkeziliğinin de siyasal bir tarihidir. En genel anlamında yurttaşlık, “insanları her düzeyde toplumun tam üyeleri haline getirmeye izin veren koşullarla ilgilidir”.²² İdeal bir durumda, iletişim sistemleri bu koşullara iki önemli biçimde katkıda bulunur. İlk olarak, iletişim sistemleri insanların haklarını bilmelerini ve bu hakları etkili bir biçimde kullanmalarını olanaklı kılacak enformasyon, öğüt ve analize erişmelerini sağlar. İkinci olarak, siyasal tercih gerektiren alanlarda olası en geniş enformasyon, yorum ve tartışmayı sağlayacak ve insanların muhalefet etmeleri ile alternatif önermelerini olanaklı kılar.²³

Şimdi, bu araçların geleneksel olanlarından yazılı basın, radyo ve televizyonun tarihsel süreç içinde üstlendiği işlevler kısaca ele alınacaktır.

1.4.1.1. Yazılı Basın

İnsanın ikinci büyük buluşu olan yazı söze süreklilik kazandırır. Bir toplumun sürekliliğini sağlamak ve anlatmaya yarayan tören ve törensel uygulamalarla ilgili yasa ve buyruklar önceleri kalıcı bir biçimde kil tablet, alçak kabartma ve parşömen üzerine kaydedildi. Yazının gelişmesi, en yoğun anlamlarla yüklü ve böylelikle

²⁰ G. Bohere, **Gazetecilik Mesleği- Gazetecilerin Çalışma Koşulları Üzerine Bir İnceleme**, çev. Nurhal Süral, Ankara: Uluslararası Çalışma Teşkilatı Yayını, 1986 s.42’den Zahir Avşar ve Vedat Demir, “Düzenleme ve Uygulamalarla Medyada Denetim”, Ankara: Piramit Yayıncılık, 2005, s. 37

²¹ İrfan Erdoğan, **İletişimi Anlamak**, Ankara: Erk Yayınları, 2002, s. 320

²² Murdock Graham ve Peter Golding “Information Poverty and Political Inequality Citizenship In The Age Of Privatized Communications” **Journal of Communication** Cilt 39 (3), Yaz 1989, s.182’den Peter Golding ve Graham Murdock, “Kültür İletişim ve Ekonomi Politik”, Süleyman İrvan (der.), çev. Beybin Kojanlıoğlu, **Medya Kültür Siyaset**, Ankara: Alp Yayınevi, 2002, ss.74-75

²³ Golding ve Murdock, a.g.m., s.75

toplumun varlığını sürekli olarak sürdürmesini güvence altına alan simgeleri taşıyan mesajların korunmasını sağlamıştır.²⁴

Basın Türkçe sözlükte, gazete, dergi gibi belirli zamanlarda çıkan yazılı yayınların bütünü olarak tanımlanmaktadır. Ancak günümüzde temelde teknolojinin hızla ilerlemesi sonucu, basın denildiğinde sadece yazılı basını temsil eden gazeteler ve dergiler değil; radyo televizyon, internet (gazeteciliği) başta olmak üzere elektronik basını temsil eden her türlü araç aklı gelmektedir. Bu durumda, genel ve geniş anlamda tanımlamak gerekirse, gazete ve dergi gibi belirli zamanlarda yayınlanan, radyo, televizyon, videotext, teletext ve internet gibi diğer işlevleri yanında haber üreten ve yansıtan, ajanları da içine alan kısaca gazetecilik yapan iletişim araçlarının tümüne basın denilmektedir.²⁵

1830'larda Alexis de Tocqueville Amerikan gazetesini kitle demokrasisinin koşulları altında etkin bir siyasal yaşamı sürdürmek için gerekli olan kolektif siyasal eylemin katalizörü olarak görmüştü. Bu bakımdan 18. ve 19. yüzyıl başlarının Amerika gazetesi siyasal tartışma ve eylem aracı olarak tanımlanabilirken, bu durum 19. yüzyılın başlarında siyasal partilerin kurulmasıyla basın tarafgir hale geldiğinden değişime uğramaya başlamıştır.²⁶

Özellikle 19. yüzyılın sonuna gelindiğinde, Batının kapitalist toplumlarında sanayileşmenin getirdiği “yığınsal üretim” (mass production), arz patlaması ve tüketim toplumuna geçiş aşamasında tüketime kamçılanması ile birlikte reklam, sistemin çok önemli bir parçası haline gelmiştir. Böylece reklamlar birdenbire gazetelerin en büyük gelir kaynakları olmuş ve basının yapısını değiştirmişlerdir. Böylece, daha çok reklam geliri elde etmek isteyen gazeteler bir tüketim malına dönüşmüş ve amaç bilgi, haber iletimi değil, kar haline gelmiştir. Reklamlar gazetelerin içeriklerini de etkilemiş, büyük yer kapladıklarından dolayı haberlere ve bilgi verebilecek yazılara daha az yer kalmıştır. Dolayısıyla gazeteler yavaş yavaş fikir gazeteleri konumundan herkese hitap etmeye çalışan bulvar gazetelerine dönüşmeye başlamışlardır.²⁷

²⁴ Macbride, a.g.e., s. 4

²⁵ Rıdvan Bülbül, **Haberin Anatomisi ve Temel Yaklaşımlar**, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2001, s. 2

²⁶ Daniel Hallin, “Eleştirel Kuram Perspektifinden Amerikan Haber Medyası” Erol Mutlu (der. ve çev.), **Kitle İletişim Kuramları**, Ankara: Ütopya Yayınevi, 2005, s. 299

²⁷ Arsev Bektaş, **Kamuoyu, İletişim ve Demokrasi**, İstanbul: Bağlam Yayınları, 2007, ss. 131-132

1.4.1.2. Radyo

Sesin kaydı yanında sesin süreklilik içinde yayını radyo ile mümkün oldu. Radyo ile telefonla olan “sözlü iki kişilik” durumun üstesinden gelindi. İnteraktiflik ortadan kaldırıldı ve bir egemen güçten geniş dinleyici kitlelerine seslenme gerçekleşti. Radyo reklam yoluyla özel teşebbüsün ekonomik çıkarlarının ve propagandayla siyasal çıkarların gerçekleşmesinde önemli roller oynadı.²⁸

Radyonun yoğun bir biçimde propaganda aracı olarak kullanıldığı 1. Dünya Savaşı ve Soğuk Savaş yılları yayıncılık tarihine “Radyo Savaşları” olarak geçmiştir. Soğuk Savaş Yılları’ndaki önemli kriz dönemlerinde radyonun uluslararası alanda oynadığı rolde oldukça önemlidir. Bu dönemlerde radyonun kitle iletişim aracı olmasının ötesinde iki süper gücün liderlerinin arasında mesaj iletme aracı da olarak kullanılması, hem döneme damgasını vuran önemli bir diplomasi aracı, hem de radyo yayıncılığı açısından önemini vurgulayan bir olgu olarak tarihteki yerini almıştır. Savaş yıllarında radyo sadece saldırgan ülkeler tarafından kullanılmamıştır. Saldırıya uğrayan ülkeler de, saldırgan ülkeler kadar güçlü teknik donanımlara sahip olmasalar da bağımsızlıklarını kazanabilmek için radyo yayınlarını kullanmışlardır. Bu ülkeler, bağımsızlıklarını kazandıktan sonra da, halkın moralini yüksek tutmak ve onlara ülkenin yeniden inşa edilmesi sırasında moral desteği sağlamak için bu önemli kitle iletişim aracından yararlanmışlardır.²⁹

1.4.1.3. Televizyon

1930’ların başında geliştirilen televizyon yirminci yüzyılın ikinci yarısından sonra hızla yaygınlaşmaya başladı. Uydu yayınlarının başlamasıyla televizyon en gözde kitle iletişim aracı konumuna geldi. Televizyonun görüntüyle gerçeği gösteriyor izlenimini vermesi gücünü ve önemini daha da artırdı.

Televizyon hem görsel, hem işitsel olması açısından daha tercih edilen bir kitle iletişim aracı olmasından dolayı kamuoyunun oluşumunda birçok kitle iletişim aracından daha etkilidir. Televizyon ve basın başta olmak üzere tüm kitle iletişim araçları gündemi belirleme güçleri sayesinde kitle içerisindeki bireylerin ne hakkında düşünceleri ve ne hissetmeleri gerektiğini öneren mesajlar iletirler. Bu nedenle siyasetçiler de siyasal mesajlarını halka iletebilmek ve onların gözünde önemli ve

²⁸ Erdoğan, a.g.e., s. 314

²⁹ Huriye Kuruoğlu, **Propaganda ve Özgürlük Aracı Olarak Radyo**, Ankara: Nobel Yayın, 2006, ss. 1- 9

olumlu bir imaj yaratabilmek, kamuoyu gündemine girebilmek için kitle iletişim araçlarını özellikle de televizyonu kullanırlar.

Televizyon teknolojik yapısı gereği ikonolojik bir iletim aracıdır. Görüntü ve ses kodlamalarının hızlı akışı, kod-açıklama işleminin eleştirel olmayan bir zihinsel etkinlik içinde yapılmasını gerektirmektedir. Bu nedenle, bilgilendirici / ilgilendirici değil, etik'e uygun enforme edici ön-edingiler (predispositions) pekiştirici bir katılma biçimidir. Dolayısıyla, özgürleşimci olmayan bir etik-içi demokratikleştirimci kültür yayıcısı olarak kalacaktır. Bu nedenle de getireceği "Evrensel Köy" bugünkü dünyanın daha homojen bir kopyası olacaktır.³⁰

1.5. Kitle İletişiminin Özellikleri

Kitle iletişiminin ilk karakteristiği simgesel malların kurumsallaşmış üretim ve yayımıdır. Kitle iletişimi simgesel malların büyük ölçekli üretimi ve genelleşmiş yayılımıyla ilgili kurumların yani görece istikrarlı toplumsal ilişki demetleri ve birikmiş kaynakların gelişmesini öngerektirir. Kitle iletişiminin ikinci karakteristiği simgesel malların üretimi ve alımlanması arasındaki temel bir kopuşu kurumlaştırmasıdır. Bu mallar, genel olarak iletim veya yayılım mekanında fiziksel olarak bulunmayan alımlayıcılar için üretilir, fiilen sabitlendikleri ve iletildikleri teknik medya tarafından dolayım lanırlar. Simgesel biçimlerin kitle iletişim aracılığıyla dolayım lanması genel olarak mesajların üreticiden alımlayıcıya tek yönlü bir akışını içerir. Öyle ki, alımlayıcının üretim ve iletim veya yayılım süreçlerini etkileme veya bu süreçlere müdahale etme kapasitesi sıkı sıkıya kısıtlıdır. Bu durumun bir sonucu, üretim ve iletim veya yayılım süreçlerinin farklı bir belirlenimsizlik biçimiyle karakterize olmasıdır. Simgesel biçimler izlerkümeler için üretilir ve bu izlerkümelere ulaşmak amacıyla iletilir ve yayımlanır, ama bu süreçler, genellikle izlerkümelerin tepkilerinin dolaysız ve kesintisiz bir denetiminin yokluğunda gerçekleşir. Karşılıklı olarak konuşanların birbirlerini sorgulayabildikleri ve bir diğ erinin yanıtlarını gözlemleyebildikleri yüzyüze etkileşimin tersine, kitle iletişimde üretim ve iletim veya yayıma dahil olan personel, genellikle alımlayıcılardan gelecek dolaysız bir geribeslemeden yoksundur. Kitle olarak dolayım lanan simgesel biçimlerin ekonomik değeri alımlamanın doğası ve ölçüsüne hayati bir şekilde bağlı olabildiği için, söz konusu personel bu belirlenimsizlikle başa

³⁰ Oskay, a.g.e., s. 219

çıkabilmek için çeşitli stratejiler kullanır. Bunlar geçmiş tecrübelere bel bağlar ve bu deneyimleri muhtemel gelecek sonuçlar için bir kılavuz olarak kullanırlar, bunlar öngörülebilir bir izlerküne çekimi olan iyice denenmiş formüller kullanırlar veya piyasa araştırmaları ya da izlerküne büyüklüğü ve tepkisini rutin olarak izlemek suretiyle alımlayıcılar hakkında bilgi edinmeye çalışırlar. Bu ve diğer teknikler, bu personelin üretim ve alımlama arasındaki kopuştan kaynaklanan belirsizliği azaltmasına ve bunu ilgili kurumların genel hedefleriyle uyumlu bir biçimde yapmasına olanak veren kurumlaşmış mekanizmalardır.³¹

Kitle iletişiminin özellikleri Erol Mutlu'nun İletişim Sözlüğü'nde şu şekilde özetlenmiştir: Kitle iletişiminin izlerkitesi görece geniştir; yalnızca belirli bir gruba değil, yerel, bölgesel, ulusal, uluslararası topluluklara da seslenir. İzlerkitle çeşitli toplumsal kümelerden gelen değişik niteliklere sahip insanlardan oluşan bir topluluktur. İzlerkitle kimliksiz bir topluluktur, yani izlerkitle üyesi ve iletişimci birbirlerini kişisel olarak tanımazlar. Kitle iletişimi kamusaldır, içeriği herkese açıktır. Kitle iletişim araçları kaynaktan uzak bulunan, birbirlerinden de ayrı olarak konumlanmış çok sayıda insanla aynı anda ilişki kurabilir; bu özelliği coğrafi sınırları aşar. Kitle iletişimi karmaşık biçimsel kurumları gerektirir. İletişimciyle izlerkitle arasındaki ilişki izlerkitlenin kişisel tanışıklığı olmayan, profesyonel iletişimci rolündeki kişiler aracılığıyla kurulur. Kitle iletişimde iletişim geri döndürülemezcesine tek yönlüdür ve izlerkitlenin anında yanıt verme olasılığını fiilen dışlamaktadır, böylelikle iletişim sisteminde göndericiyle alıcı arasında keskin bir kutuplaşma söz konusudur. Kitle iletişim araçlarının ürünleri hem fiziksel anlamda, hem de bireye maliyetinin oldukça az olması sebebiyle parasal anlamda halkın çoğunluğu için kolayca elde edilebilirdir.³²

Görüldüğü üzere; gönderen ve alıcı arasındaki ilişkinin kişisel olmaması, aralarındaki ilişkinin dengesizliği gönderen ve alıcı arasına kurumsal düzenlemelerin girmesi, kitle iletişiminin belli başlı özellikleridir. Günümüzde siyaset alanındaki iletişim ağırlıklı olarak kitle iletişimi aracılığıyla gerçekleşmektedir. Kitle iletişiminin bu özellikleri, diğer bölümlerde ayrıntılı olarak göreceğimiz siyasal iletişimde aşılması gereken sorunlardır.

³¹ John B. Thompson, "Kitle İletişiminin Bazı Özellikleri", Erol Mutlu (der. ve çev.), **Kitle İletişim Kuramları**, Ankara: Ütopya Yayınevi, 2005, ss. 212-214

³² Mutlu, **İletişim Sözlüğü**, ss. 177-178

2. BİR İLETİŞİM ALANI OLARAK SİYASAL İLETİŞİM

İletişimin siyasal konular hakkındaki kamusal bilgiyi, insanların inançları ile eylemlerini etkileyecek şekilde stratejik bir biçimde kullanılması, siyasal iletişim alanının gelişmesindeki temel etkeni oluşturmuştur.³³

İletişim, siyasal boyutundan soyutlandığı takdirde, bütünü içinde anlaşılamaz. Sorunları siyasal ilişkilerden bağımsız biçimde çözülemez. Siyaset -soylu anlamında- iletişimden çözümlü ayrılamaz. Bu açıdan -simetrik olmakla birlikte- farklı iki soru ortaya çıkmaktadır: Siyaset hangi noktaya kadar ve hangi araçlarla iletişimi etkilemektedir? Burada söz konusu olan ilişkiler, iletişimle özgürlüğü, iletişimle iktidarı birbirine bağlayan ilişkilerdir. Kuşkusuz dünyanın çeşitli yerlerinde, geleneklerin, kaynakların, toplumsal sistemlerin ve gelişme gereksinimlerinin çeşitliliği kaçınılmaz olarak farklı yaklaşımlara yol açmaktadır. Bununla birlikte eğer, çoğunlukla sınırlı, katı ve hoşgörüsüz olan bir tartışmaya, daha gerçekçi, daha az önyargılı bir özellik verilebilseydi, daha iyi bir karşılıklı anlayış sağlanabilir.³⁴

Eleştirel okula karşı pozitivist-deneyci okulu ateşli bir şekilde savunanların en ileri gelenlerinden Blumler ve Gurevitch iletişimin siyasetle ilişkisine farklı bir şekilde yaklaşmışlardır. Siyasal iletişimin önde gelenlerinden olan bu kişilere göre, eğer siyaset güç hakkındaysa, o zaman bu gücü tutanlar tarafından taşınmalıdır. Eğer siyaset katılma hakkındaysa, o zaman yurttaşlar önderlerle iletişime girmelidir. Eğer siyaset meşruluk hakkındaysa, o zaman rejimin kuralları simgesel bir şekilde ifade edilmelidir.³⁵

2. 1. Siyasal İletişim Açısından Siyaset Bilimi

Siyaset kavramının İngilizce'deki karşılığı "Politics"dir. "Politics" eski Yunanca'da şehir anlamına gelen "polis" kelimesinden türemiştir. Polis aynı zamanda bir siyasi modelin adıdır. Bu model içinde, bütün vatandaşların şehir işlerine duyarlı olması talep edilmekte ve bunu yapamayanların "ilgisiz" ve hatta ahmak (idiot) olduğu düşünülüyordu. Batı fikir geleneği içinde eski Yunan'dan beri evrensel bir gerçek olduğu düşünülen politikanın, çeşitli zamanlarda değişik kişiler tarafından tanımlarının yapıldığı görülmektedir. En ilgi çekici tanımlardan veya vasıflandırmalardan bazıları devlet adamlarından gelmiştir. İngiliz Lord Butler

³³ Mutlu, *İletişim Sözlüğü*, s. 256

³⁴ Macbride, a.g.e., ss.19-20

³⁵ Erdoğan ve Alemdar, a.g.e., s. 218

siyaset “mümkün olanın sanatıdır” derken yine İngiliz devlet adamı Benjamin d’Israeli “insanların aldatma yoluyla yönetme sanatı”nı politika olarak adlandırmıştır. Yirminci yüzyılın en önemli despotlarından A. Hitler ise, politikayı, “bir milletin dünyadaki varlık mücadelesini yürütme sanatı” biçiminde tanımlamıştır.³⁶

Habermas’a göre, siyaset toplumsal ilişkileri oluşturan bireysel ve kolektif kimliklerin birbirleriyle bağımlı varlık koşullarını fark etmelerini sağlayan ve bu kimlikler arası belli bir ölçü içinde dayanışmayı olası kılan sorgulama, tartışma ve müzakere etkinliğidir.³⁷

Siyaset biliminin konusu hakkında birçok fikir ve düşünce bulunmaktadır. Bu fikir ve düşüncelerin genelde birbirine benzediği ve yakın olduğu görülmektedir.³⁸

1. Birincisi Siyaset bilimi bir iktidar bilimidir.
2. İkinci Siyaset bilimi bir devlet bilimidir.
3. Üçüncü düşünce ise bu iki fikri birleştiren düşüncedir.

Siyasetin gereksinimi, kamusal sonuçları olacak bir eylem zorunlu olduğu zaman ve bu nedenle insanlar, yargıya varmak için bağımsız bir temeli yokluğuna rağmen çatışma karşısında makul bir kamusal seçim yapmak zorunda oldukları zaman ortaya çıkar.³⁹

Wilbur Schramm, “İnsan topluluğu ve davranışları ile ilgili her dalın iletişimle ilgilenmesi zorunludur” demiştir. Siyaset de bir yönetme sanatı olarak, iletişim ve tekniklerini, iletişim süreçlerini uygulama yöntemidir. Bu nedenle, siyasetçiler özellikle seçim dönemlerinde kampanyalarının yürütülmesinde bu alanda hizmet veren profesyonel siyasetçilerle işbirliği yapmaktadırlar.

2.1.1. Siyasetin Nitelikleri

Sosyal olaylar ve sosyal gerçekler genel olarak çok yönlü ve karmaşık bir nitelik taşırlar. Bu nitelikleri dolayısıyla basitleştirme ameliyelerine pek elverişli olmadıkları gibi dar ve tek yönlü yorum kalıplarına da kolayca sığmazlar. Siyaset ve

³⁶ Atilla Yayla, **Siyaset Teorisine Giriş**, Ankara: Siyasal Kitabevi, 1998, s. 1

³⁷ Fuat Keyman, **Türkiye ve Radikal Demokrasi Geç Modern Zamanlarda Siyaset ve Demokratik Yönetim**, İstanbul: Alfa Basım, 2000, s. 133

³⁸ Akçalı, a.g.e, s. 4

³⁹ Benjamin Barber, **Güçlü Demokrasi: Yeni Bir Çağ İçin Katılımcı Siyaset**, çev. Mehmet Beşikçi İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1995, ss.164-165

onun ana konusu olan iktidar olgusu da böyledir. Bunu olduğu gibi kavrayabilmek için, iyi veya kötü, faydalı veya zararlı gibi *a priori* (öncül) değer yargılarını bir yana bırakarak olaylara mümkün olduğu kadar geniş bir görüş açısından bakmak gerekir. Bu geniş perspektif içinde siyasetle ilgili olarak aşağıdaki belli başlı karakteristik noktaları saptamak mümkündür.⁴⁰

1. Her şeyden önce siyaset, zaman ve mekan bakımından evrensellik ve süreklilik niteliklerine sahiptir. Eski çağlardan bugüne, en ilkelinden en gelişmişine kadar tarih içinde insan toplulukları siyasal bir nitelik taşıya gelmişlerdir. Bu, değişmeyen bir olgudur. Toplum düzeninin, ekonomik ilişkilerin ve insan yapısının değişmesi ya da teknik ve teknolojik gelişmeler sonucunda siyasetin günün birinde ortadan kalkacağı yolundaki görüşler bugüne kadar doğrulanmamıştır. Uzak gelecek için spekülasyon olmaktan öteye gitmeyecek savlar üzerinde durmaksızın günümüzdeki sosyal gerçekler açısından şunu söyleyebiliriz: İnsanlar arasında düşünce ve çıkar ayrılıkları var olduğu sürece bu ayrılıkların doğurduğu bir çatışma da var olacaktır ve dolayısıyla da siyaset var olacaktır.

2. Siyasetin özü toplumdaki değerlerin dağıtımını ile ilgili bir görüş ve çıkar çatışması, bir iktidar mücadelesidir. Fakat bu çatışma ve mücadelenin asgari bir anlaşma temeli üzerinde cereyan etmesi gerekir. Bu asgari anlaşma temeli toplumsal barış ve düzen'dir. Belli davranış kurallarından meydana gelen kamu düzeni siyasal mücadelenin çerçevesini ve sınırlarını çizer. Çatışmaya bir sınır çizilmediği takdirde bunun kaos, kargaşa, anarşi ve iç savaşa dönüşmesi kaçınılmazdır.

3. Politika sadece bir çatışma değil, fakat aynı zamanda bir uzlaşmadır. Siyasal faaliyet genellikle karar alma kural koyma ve bunları yürütme şeması içinde ele alınır. Gerçek oluşum ise bu şemanın ifade ettiği daha karmaşık ve daha nüanslıdır. Toplumda değişik sosyal gruplar değişik istekler öne sürerler ve bunların gerçekleştirilmesi için iktidar üzerinde etki yaratmaya çalışırlar. Pratik alanda bu isteklerden herhangi birinin hiçbir değişikliğe uğramaksızın aynen kabul edildiği ve karar haline geldiği ender görülür. Genellikle siyasal kararlar, çeşitli yönlerden gelen etkileme çabalarının karşılıklı olarak birbirlerini değerlendirmeleri sonucunda az çok bir uzlaşma olarak ortaya çıkarlar.

Bu anlamda, siyasetin amacı “ortak iyi”nin gerçekleştirilmesidir.

⁴⁰ Münici Kapani, **Politika Bilimine Giriş**, Ankara: Bilgi Yayınevi, ss. 18-22

2.1.2. “Ortak İyi” Kavramının Demokratik Sistemin İşleyişine Katkısı

Aristo'nun Politikası, onun geniş ve tutarlı sistemindeki siyaset anlayışının olgun bir meyvesi olarak tasavvur edilir. Eflatun'un Devletindeki diyaloglarla aktardıklarının eleştirisini de içermektedir. Politika'daki devlet iyi bir şey yapmak için toplanmış bir bütündür ve önceden belirtildiği gibi Aristo için devlet şehir devletidir. Eflatun'daki devletin ne kadar büyükse o kadar iyi olacağı anlayışının tersine Aristo'nun devleti, siyasette herkesin etkin olmasını gerektiren küçük bir birimdir ve insanın doğasına uygun esas yönetim şeklidir. İnsan politik hayvandır (zoon politikon) sözüyle vurguladığı tam olarak da budur. “İyi” olan iki şeyle mümkündür, ahlaki ve zihni etkinlik. İnsan ile diğer hayvanlar arasındaki asıl fark, sadece insanların iyi ile kötüyü, doğru ile yanlış, adil olan ile adaletsiz olanı idrak edebilmeleridir bir aileyi veya bir siteyi oluşturan şey, bu meselelerde ortak bir görüşün paylaşılmasıdır.⁴¹

Devletler, yasa uyarınca demokratik bir biçimde yönetildikleri zaman, hiç demagog olmaz. En iyi vatandaşlar, dizginleri sınıksız bir şekilde ellerinde tutarlar; fakat, yasaların üstün olmadığı yerlerde, işte oralarda demagoglar olur. Halk, yöneticinin birçok kişiden meydana geldiği monarşiye eğilim gösterir. Homeros'un bundan kötü bir şey olarak bahsederken, ne tür bir çoklu yöneticiliği, ortak olanı mı yoksa bireysel olanı mı kastettiği bilinmemektedir. Ama ne olursa olsun monarşi demosu, yasalar tarafından denetlenmeksizin mutlak yetkiyi amaçlar ve kendisine yaranmaya çalışanlara terfi ve onur sağlayan bir despot gibi olur. Bu yüzden, bu türden bir demokrasi monarşiler arasındaki tiranlığın tam karşılığıdır; genel özellikleri tamamen aynıdır. Her ikisi de daha iyi vatandaş sınıfına hükmeder ve birinin kararları, diğerinin buyruklarıdır. Tiranın dalkavuğu halkın demagoğudur. Her biri kendi alanında etkilidir, dalkavuklar tiran, demagoglar ise bu türden halk üzerinde. Asıl olarak, her sorunu hükümleri yazılı yasaların yerine geçebilen halk meclisine getirdikleri için bunu yapabilmektedirler. Halk herkese hükmederken onlar, çoğunluğun kendilerini takip ediyor olmasından dolayı halkın görüşüne hükmettikleri için bu, onların kişisel gücünü büyük ölçüde artırmaktadır. Üstelik halk, yetkinin halka ait olduğu gerekçesiyle, yetkinin kamu görevlileri tarafından kullanılmasına itiraz ettiği zaman, demagoglar bunu, kamu görevinin ortadan kaldırılması için bir sebep olarak görürler. O yüzden bu türden bir demokrasinin

⁴¹ Aristo, **Politika**, çev. Ersin Uysal, İstanbul: Dergah Yayınları, 2007, s. 7

kesinlikle bir anayasa olmadığı söylenebilir. Yasaların hükmetmediği yerde anayasa yoktur. Yasa herkese hükmetmeli, kamu görevlileri kişiye has durumlarda yargı bildirmelidirler; o zaman bir anayasadan söz edilebilir.⁴²

Konuşma, Yunanca'da logos denilen akıl yetisinin içerdiği, insanoğlunu hayvanlar aleminden ayıran ve ona, kendinin ve başkalarının bilincinde olma şeklindeki çift hediye ihsan eden bir özelliğidir. Her bireyin başkalarıyla konuşma, iletişim yoluyla kendi varlığını ispat etme hakkı, insan özerkliğinin ve asaletinin paha biçilmez kaynağıyla özdeştir. Dolayısıyla, Yunanistan'da Isegoria -mecliste herkese konuşma hakkı-, sadece demokratik katılımı değil; demokrasinin kendisiyle eşanlıdır. Dolayısıyla, demokrasi, eğer daralan dünyaya ve kendisine düşman bir modernliğin saldırılarına rağmen hayatta kalacaksa, çok sesliliğini yeniden keşfetmek ve yurttaşlara bir kere daha konuşma, karar verme ve eylemde bulunma gücü vermek zorunda olacaktır; çünkü sonunda özgürlük, özel yalnızlık mağaralarında değil, insanların her gün yurttaşlar olarak karşılaştıkları ve birbirlerinin konuşmasında ortak bir insanlığın tesellisini keşfettikleri gürültülü meclislerde bulunacaktır.⁴³

2.1.2.1. “Ortak İyi” Açısından Aristo'nun Retorik'i

Aristoteles Retorik adlı eserinde ortak iyinin ancak “iknaya” dayalı konuşma teknikleri üzerinden sağlanabileceğini savunmuştur. Ona göre, Yurttaşların “ortak iyi” konusunda uzlaşabilmeleri, ortak iyi tasarımı ortak bir akıl çerçevesinde yeniden tasarlayabilmeleri iknaya dayalı konuşma tekniklerine bağlıdır. İknaya dayalı konuşma teknikleri Atina yurttaşlarının ortak bir zeminde anlaşabilmelerine, uzlaşabilmelerine imkan verecek, aynı zamanda da ortak iyiye ulaşılma konusundaki tartışmalara ilgisiz kalan yurttaşların bu ortak düşünme biçiminin içine çekilerek, ilgisizliklerinin ortadan kaldırılacağı düşünülmektedir. Zira Aristoteles'e göre, yurttaşların bu konudaki ilgisizliği ve isteksizliği anlaşılma zorluklarından kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla yurttaşlarının hepsinin

⁴² Aristo, a.g.e., s.132

⁴³ Barber, a.g.e., s. 374

anlaşabilmesini sağlayacak, ortak akıl çerçevesinde uzlaştırabilecek, akıl ve duyguyu aynı oranda içeren iknaya dayalı konuşma biçiminin gerekliliğini savunmaktadır.⁴⁴

Aristoteles'in Retorik'i, politik konuşma ile politik eylem biçimlerinin eş zamanlı olarak tasarlanması üzerinedir. Politik konuşmanın kandırma dışındaki bir anlamının aranması, bu tasarlama girişimine eşlik etmektedir.⁴⁵

Politik konuşmanın, yaşlılarla gençlerin, zenginlerle yoksulların görüş farklılıklarını ortaya çıkaran yanını vurgulayan Aristoteles, eylem ve düşüncelerin doğru bir biçimde herhangi bir politik topluluk içinde anlaşılabilmesi ve niyetlerin açıkça ortaya konulabilmesi için gerekli müzakere kurallarını anlatır. Engellenmemiş konuşma ortamının sağlanabilmesinin ön koşulunu mantıklı kuralların herkesçe bilinmesinde bulur: Duyguların politik lehçesinin yakalanabilmesi için konuşmacının kendini ne kadar açığa çıkartması gerektiğine ilişkin ölçüler verir. İnsan eylemleri üzerine konuşmanın ve eylemliliğin tüm nedenlerinin -ona göre insanı harekete geçiren nedenler şans, doğa, zorlama, alışkanlık, uslamlama, öfke, kösnü olarak sıralanmıştır- topluluk içi konuşmalarda dikkate alınmasını mümkün kılacak konuşma tekniklerinin geliştirilmesi üzerinde durur. Aristoteles'in politik topluluğunda bir konuşma ortamına ancak bilinebilir ve öğrenilebilir olan konuşma pratikleriyle ulaşılabilir. Bu nedenle, "inandırma tarzları" ve "inandırma yollarını kullanma gücü" politikanın merkezinde yer alır.⁴⁶

2.2. Siyasal İletişim Kavramı

Siyasal iletişimi oluşturan iki kavramın da tanımlanmasındaki zorluğa dikkat çeken Aysel Aziz siyasal iletişimi "belli ideolojik amaçlarını, toplumda belli gruplara, kitlelere ülkelere ya da bloklara kabul ettirmek ve gerektiğinde eyleme dönüştürmek, uygulamaya koymak üzere siyasal aktörler tarafından çeşitli iletişim tür ve tekniklerinin kullanılması ile yapılan iletişim"⁴⁷ olarak tanımlamaktadır.

Bir bütün olarak hükümet toplumun karşılaştığı yeni sorunlara ne kadar zaman içinde çözümler üretebildiği ve sorunları incelemedeki yetenek ve becerisi ölçütlerine dikkat çeken Ercan Eyüboğlu, siyaset ve iletişim arasındaki ilişki için

⁴⁴ Aristoteles, **Retorik**, çev. Mehmet H. Doğan, İstanbul: YKB Yayınları, 2006'dan Emel Karagöz, "Politik İletişime "Ortak İyi" Üzerinden Etik Bir Yaklaşım", **Halkla İlişkiler ve Reklam Üzerine Etik Değerlendirmeler**, İdil Sayımer ve Pınar Eraslan, (der.) İstanbul: Beta Basım, 2007, ss.185-186

⁴⁵ Eser Köker, **Politikanın İletişimi İletişimin Politikası**, Ankara: İmge Kitabevi, 2007, s. 87

⁴⁶ Köker, a.g.e. ss. 87-88

⁴⁷ Aysel Aziz, **Siyasal İletişim**, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2003, s. 3

“Bir siyasal sistem, bir yapı, bir aygıt, canlı bir organizma, ya da işleyen bir mekanizma olarak siyaset, sinirsel ağlarını oluşturan bir iletişim ağına sahiptir ve siyasetin her düzeydeki karar ve iktidar odaklarının kendi arasında olduğu gibi iktidarın kendisi ile yurttaşlar arasında da iki yönlü / karşılıklı haber ve bilgi akışı kesintisiz süregider. İktidardan yurttaşlara, yurttaşlardan iktidara gerçekleşen bu haber ve bilgi akışı, siyasetin demokratik yapılışını ile ilgilidir. İktidar, bu akışta kalın ya da ince delikli süzgeçler kullanarak iletişimin hızını ve debisini tek yanlı haber ve bilgi akışı, az olarak ayarlamaya heveslenebilir. Bunun karşılığında da yurttaşlardan gelecek haber ve bilgi akışı, az-çok bilinçli biçimde, yavaşlayabilir ve azalabilir.”⁴⁸ demiştir.

İletişimin içinde geliştiği çerçeve, her toplumda egemen olan toplumsal uzlaşımı biçimlendiren toplumsal ve siyasal savaşımın tarafından belirlenir. Demokratik bir toplumda iletişimin örgütlenmesi, aslen var olan toplumsal sistemin sahip olduğu değerleri dile getiren siyasal bir kararın ürünüdür. Dolayısıyla ancak, iktidarın medialara başvurma konusundaki meşruluğun ölçüsü ile toplumun çeşitli eğilimlerdeki grupları ve zinde güçlerinin bu araçlardan yararlanma olanakları arasında bir dengeye doğru yönelerek iletişimle ilgili siyasal soruna bir çözüm aranabilir.⁴⁹

Siyasal İletişim üç temel fonksiyonu yerine getirmektedir. Siyasal iletişimin birinci fonksiyonu, “ortaya çıkan siyasal problemlerin tanımlanmasına yardımcı olması”, ikinci fonksiyonu, “bu problemlerin siyasal tartışma ortamına girerek meşruiyet kazanmasını sağlaması”dır, “artık tartışma konusu olmaktan çıkmış, ortak bir görüş birliğine varılmış konuları gündemden düşürmek” de siyasal iletişimin üçüncü fonksiyonu olarak kabul edilmektedir. Siyasal iletişimin ilk fonksiyonu olan siyasal problemlerin tanımlanmasında siyasetçiler ve medya temel rolleri üstlenirken, ikinci fonksiyonda kamuoyu araştırmaları, üçüncü fonksiyonda ise yine medya ön plana çıkmaktadır.⁵⁰

⁴⁸ Ercan Eyüboğlu, “İletişim, Siyaset, İktidar, Medya”, Korkmaz Alemdar (ed.) İstanbul: Afa Yayıncılık ve TÜSES Vakfı, 1999, s. 44

⁴⁹ Macbride, a.g.e., s. 23

⁵⁰ Abdullah Özkan, “Siyasal İletişim Uygulamalarında Etik Sorunu”, **Halkla İlişkiler ve Reklam Üzerine Etik Değerlendirmeler**, İdil Sayımer ve Pınar Eraslan (der.), İstanbul: Beta Basım, 2007, s. 216

Medya ve siyaset arasındaki ilişkiyi “Medya Demokrasisi” isimli kitabında inceleyen Thomas Meyer, siyasetin medya eliyle yönlendirildiğine şöyle dikkat çekmektedir:⁵¹

Siyaset alanı medya sisteminin etkisi altına girer girmez önemli ölçüde değişir, medya sisteminin kurallarına bağımlı hale gelir. Medya sisteminin mantığı siyaseti sömürgeleştirirken yalnızca siyasalın betimlenme şeklini ya da diğer sistemlerle ilişkisini yeniden yapılandırmaz; siyasal süreci “üretim” düzeyinde yani siyasal alanın benzersiz bir yaşam biçimi olarak ortaya çıktığı düzeyde etkiler. Medya mantığının kuralları, siyasal mantıktaki kurucu faktörleri, birçok durumda onlara yeni anlam vererek ve medya yasalarından alınan yeni öğeler ekleyerek yeniden kalıba döker. Bu anlamda sömürgeleşme, siyasetin medya sisteminin mantığına neredeyse koşulsuz teslim olması demektir.

2.2.1. Siyasal İletişimin İşleyişi Açısından Siyasetin Nitelikleri

Siyasal iletişim süreci genel unsurları açısından, iletişim olgu ve sürecine benzerlik gösterir. İletişim olgu ve sürecindeki beş öge; verici, alıcı kanal, mesaj/ileti ve geri besleme/dönüt iletişim olgu ve sürecinde de aynen ya da biraz farklılıklar vardır.

Tüm bu genel benzerlikler içerisinde siyasal iletişimi, genel iletişim olgu ve sürecinden ayıran en önemli özellikler, öncelikle verici kaynak ya da siyasal iletişimde bulunanların farklılığıdır.⁵²

Siyasal iletişimde mesajı verenler genelde örgütlü yapılardır. Bu mesajlar çoğunlukla ya doğrudan siyasi kimliği olan yerden verilir ya da toplum belirli bir grup, topluluk adına hareket eden belirli bir kişi ya da gruplar tarafından verilir. Bunların bir kısmı, yaygın adı ile “kamuoyu” adına oluşturulur, gündeme getirilir. Siyasal iletişimi, diğer iletişim türlerinden ayıran bir diğer farklılık, alıcı farklılığıdır. Her iletişim olgusunda olduğu gibi, siyasal iletişimde de bir alıcısı vardır. Bu alıcı kitle aynı zamanda siyasal iletişimde bulunanların mesajlarını ulaştırmak istedikleri hedef kitledir.

⁵¹ Thomas Meyer, **Medya Demokrasisi/Medya Siyaseti Nasıl Sömürgeleştirir?** İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2000, s. 72’den Abdullah Özkan, “**Küreselleşme Sürecinin Medya ve Kültür Üzerindeki Etkileri**”, Stratejik Rapor No:15, İstanbul: Tasam Yayınları, 2006, s. 14

⁵² Aziz, a.g.e., ss. 5-6

Bir diğerk önemli farklılık, iletişimin içeriği, niteliği ile ilgili farklılıktır. Siyasal iletişimde verilen mesajlar, siyasal amaçlıdır. Sonunda kısa, orta, ya da uzun soluklu bir eylem söz konusudur. Bu mesajların söylemi alıcı kitlenin ilgi alanına giren söylem türüdür.

Siyasal iletişimde üzerinde durulması gereken önemli bir diğerk öğe, siyasal iletişimin nasıl yapılacağı, hangi tür yöntem ve teknikler kullanılarak hedef kitleye aktarılacağı hususudur. Bu öğe, siyasal söylemin etkili olarak gönderilip gönderilmemesini de belirler. Burada iletişim yöntem ve tekniklerinin özelliklerinin çok iyi bilinmesi; hedef kitlenin hangi yöntemle ve hangi teknik kullanılarak verilen siyasal mesajları alacağı hususlarının bilinmesi gerekir. Ayrıca, yıllara bağlı olarak, özellikle iletişim teknolojisindeki hızlı gelişmeler sonucu bu yöntem ve tekniklerin de günün koşullarına bağlı olarak değiştii göz önünde bulundurulmalıdır.

2.2.2. Demokratik Sistemlerde İdeal İletişimin İşleyişi Açısından Siyasetin Nitelikleri

Siyasal iletişimin kendine özgü karakteristikleri, özellikleri vardır. Bu özellikler her ne kadar farklı iletişim türlerinde de görülürse de siyasal nitelikteki iletişimde daha belirgindir ve bu özelliklerin olmaması durumunda etkili bir siyasal iletişimden söz edilemez.⁵³

Kaynağın Güvenilir Olması- Tutum ve davranış değişikliği yapmayı amaçlayan bir iletişimde kaynağın güvenilir olması gerekir. Alıcı, öncelikle kaynağa duyduğu güven nedeni ile mesaja ilgi gösterecektir.

İkna Yeteneğinin Olması- Siyasal mesajın hedef kitleye etkili olarak verilmesinde en büyük görev, mesajı verenin ikna yeteneğinin bulunmasıdır. Siyasal iletişimde kısa, orta ve uzun dönemlerde siyasal amaçlı tutum ve davranış değişikliği yapılması amaçlandığına göre siyasal mesajı verenin bu amacı gerçekleştirecek özellikleri taşıması gerekir. Bu özellik, kaynağın güvenilir olması, mesajın iyi hazırlanması, dilin iyi kullanılması, sözlü mesaj kullanılması durumunda konuşanın retorisinin güçlü olması gibi pek çok etmene bağlıdır.

Mesajın İçeriği- Tüm mesaj aktarımlarında kullanılan tek araç “dil”dir. Mesajı verenin her özelliği ile dili çok iyi kullanması gerekir. Bunun ise en önemli kaynağı,

⁵³ Aziz, a.g.e., ss. 45-48

siyasal mesajı hazırlayanın ya da verenin sağlam bir eğitiminin ve kültürünün olmasıdır.

Mesajın, öncelikle hedef kitlenin anlayacağı dil ile verilmesi gerekir. Bunun için de alıcı hedef kitlenin kültürel farklılığı dikkate alınmalıdır.

Bireysel Özelliklere Göre Karar Verme Yeteneği- Siyasal iletişimde bir diğer karakteristik, alıcı kitlede farklı nitelikte, homojen yapıda olmayan bireylere göre mesajın içeriğinin saptanması ya da duruma göre farklı özelliklere göre yeni mesajların üretilmesine, kullanılmasına karar verme yeteneğinin bulunmasıdır.

Bir diğer söyleşiyle, reklamda tanıtımı yapılan ürün ve hizmetlerde kullanılan mesaj tekrarlarının siyasal iletişimde de belirli ölçülerde yapılması gerekir. Ancak, bu tekrarların aynı sözcükler yerine, aynı anlama gelen farklı sözcüklerle tekrarlanması, hedef kitlenin verilen mesaja ilgisini azaltabilecek bıktırıcı tekrarların olmasını önleyebilir.

İletişim Kanallarının Doğru Seçimi- Mesajın ileteceği kanallar, mesajın başarılı olmasında önemli bir etmendir. Çok başarılı hazırlanan bir siyasal mesaj iletilecek kanalın doğru seçilmemesi durumunda hedef alıcı kitleye ya hiç ya da sınırlı olarak ulaşabilecektir. Bu bakımdan verilecek mesajların öncelikle hangi kitleye ve ne tür kanallarla ulaştıracağı üzerinde özenle durmak gerekir.

2.2.2.1. Demokratik Sistemlerde Siyasetin İdeali Olarak “Ortak İyi”nin Konumu

Bugün topluma ilişkin gözlemlerimiz, büyük ölçüde mekanik bir toplum modeline doğru gittiğimizi ya da toplumun artık bir sosyal sisteme dönüştüğünü göstermektedir. Toplum bir makine gibi ve insanlar ise az ya da çok geniş bir alanda yayılmış bir yığınin öğeleri gibi kavramsallaştırılmaktadır. İnsan esas olarak bu sosyal alanı kapsayan şebekeler sisteminin fonksiyonel bir aleti olarak, kısmen de bu alanın serbest bir atomu gibi düşünülmektedir. Ancak, insanın kendi kendini yönetmesi olgusu, davranışlarında o kadar az yansımaktadır ki, bu olguya ilişkin net bilinci tamamen kaybolmuştur.⁵⁴

Modernliğe eleştirilerin bir kısmı, bireysellik kavramı üstünde odaklaşmaktadır. Bu konudaki tartışmalarda, bireyselci liberalizmin değer ve kavramlarını kendi aşırılıklarından kurtarmaya çalışan ve “komünoter” bir yönde

⁵⁴ Nuri Bilgin, **Kollektif Kimlik**, İstanbul: Sistem Yayıncılık, 1995, s. 173

modern bireyselciliği savunarak modern toplumlarda gözlenen rahatsızlıklara cevap arayan Taylor'un önemli bir yeri vardır. Bu rahatsızlıklar şu şekilde sıralanabilir.⁵⁵

Bunlardan birisi, anlam kaybıdır. Bireyselciliğin artışı ve geleneksel çevrelerin yıkılması, insanları bir topluluk içinde yer almanın sağladığı özdeşleşmelerden uzaklaştırmıştır. Kuşkusuz, insanı özgürleştiren şey, hiyerarşik bir dünyadan çıkmasıdır; modern insan artık, kendisine ve iradi olarak ördüğü ilişkilere göre tanımlanır, bir düzene aidiyetiyle değil. Ancak bu kopuş, kutsallıktan çıkıştır; çünkü bir düzenle bütünleşme, herkesin varoluşunu, ait olduğu komünitenin değerleriyle zenginleştiriyordu; onu yapılandırmaya ve onda kendi beninin dar sınırlarını aşmayı sağlayan gönüllü tabiyeti yaratmaya katkıda bulunuyordu. Bu durumda; bireyselliğe indirgenen özgürleşme içinde modern insan, varoluşun daha geniş vizyonunda bütünleşmeden yoksundur.

İkinci rahatsızlık, amaçların zayıflamasıdır. Tekniğin ağırlıklı rolü ve aklın basit bir kar-zarar hesaplama vasıtası haline gelmesi, bu eleştirinin odak noktasıdır. Taylor'a göre aklın araçsallaştırılmasının olumlu bir yanı da vardır; çünkü bu akıl, insanlığın, kendi idamesine zorunlu ihtiyaçlara göre bağımsızlaşmasını ve ayrıca amaçlar üzerinde muhakemeden vazgeçmesi nedeniyle, "akla uygun olmak bakımından insanın var oluşunun nasıl olması gerektiğine ilişkin kesin hakikate sahip olma inancının yol açacağı" totaliter girişimlerden kurtulmayı sağlar; fakat öte yandan, aklın basit bir hesap aracına dönüşmesi de kaygı vericidir; bazı sorunlar, etik kıstaslara göre haklılaştırılmak yerine, salt faydacı bir tarzda ele alınınca, geleneksel sorgulama konusu olan amaçlar, modern insanın entelektüel ufkundan silinmekte ve sadece araçlar dikkate alınmaktadır.

Çağdaş toplumlarda görülen üçüncü rahatsızlık, özgürlük kaybıdır. Bu rahatsızlık, modern uygarlığın siyasal sonuçlarıyla ilgilidir. Modern toplumda, düzenleme mekanizmalarının kütlüğü, hareketsizliği, insanların özerk seçimler yapma imkanını ve özgürlüğünü azaltmaktadır. Yaşam tarzlarının tek biçimleştirilmesi, kişiliğin özgür gelişiminin ve verimli bir değişimin koşulu olan insani durumların çeşitliliğini azaltmaktadır; yurttaşların kamu yaşamına angajmanının zayıflaması, sonuçta demokrasi için de ciddi bir tehlikedir. Çağdaş insan, kendi kaderi üzerinde kontrolünü kaybettiği duygusunu taşımaktadır.

⁵⁵ Bilgin, **Kolektif Kimlik**, ss. 113-114

Artık kitle iletişim araçlarının yön verdiği günümüzde, bir başka deyişle modern toplumlarda, herkesin çıkarına işleyen, yani ortak iyiyi içinde barındıran bir haklılaştırılmış normatif düzenin kurulması, akılcılaştırılmış ve ideal bir iletişim akışı sağlayacak çarpıtılmamış iletişim düzlemi ile mümkün olabilir. Böyle bir düzlem üzerinde kodlanan politik konuşmalar, ortak iyi bir başka deyişle kamu yararı düşüncesinin, bireylerin bilinçlerine indirgenmesine katkı sağlayacak, dolayısıyla bu bilinçte olan bireylerin bir takım odakların manipülasyonu ile değil birer toplumsal aktörler olarak aktif katılımları ile oluşmuş kamusal alanlar mümkün olabilecektir.⁵⁶

Ondokuzuncu yüzyılın ikinci yarısından itibaren, sermayenin yoğunlaşması ve tekelleşmesi, emperyalizmin yaygınlaşması, ulusçuluğun yükselmesi ve birlikte toplumsal refahın artmasını sağlamak amacıyla devletin topluma yayılmasıyla gerçekleşen vesayet ilişkilerinin artmasıyla politik konuşmada niteliksel bir değişime uğramıştır. Öncelikle konuşmanın ve tartışmanın kendisi mübadele ilişkilerinin içine çekilmiş, söyleşmek, fikir alışverişinde bulunmak bir “işletme konu”su olmuştur. “İş konusu” haline getirilen tartışma biçimselleştirilerek “konum ve karşı konum almak, gösteri için, baştan belirli birtakım kurallara tabii kılınmış”, “kamusal polemikler içinde halledilen ihtilaflar kişisel sürtüşme düzlemine” itilmiştir.⁵⁷ Bu eylemlerin gerçekleşmesine katkıda bulunan tartışmayı “iş” haline getirenler, yeni bir mesleğin erbabıdırılar. Yirminci yüzyılın “halkla ilişkilerciler” politik konuşmanın kamusallığının kendileri aracılığı ile temsilcilik kazanmasını mümkün kılan mekanizmaları geliştirdiler. Bunlar ekonomik pazardan ödünç alınan mal satım ilkelerini politik yaşamın içine taşıyarak, konuşmayı kendini kamuya pazarlamayı görev edinmiş politikacının reklamı haline getirdiler. Böylelikle kamusal tartışmanın kişileştirilmesinin bir uğrağına doğru yol alınırken, politik konuşmanın hazırlanması da sunumu da bir uzmanlık etkinliği olarak kurumsallaştı. Bir uzmanlık etkinliği olarak politik konuşma, işlevleri aracılığıyla yeniden tanımlandı, politik konuşma ve retorik, toplumsal bütünleşmeye, çatışmaları çözmeye ve politikalar hazırlanmasına yardım eden yönetsel bir araç olarak anlamlandırıldı.⁵⁸

Siyaset stratejik bir alan düzenlemesi olmaktan çıkartılarak, önce bir temsil edilme sisteminin içine yerleştirilmiş, daha sonra da güncel bir yeniden

⁵⁶ Karagöz, a.g.m., s.191

⁵⁷ Jürgen Habermas, **Kamusallığın Yapısal Dönüşümü**, çev. Tanıl Bora ve Mithat Sancar, İstanbul: İletişim Yayınları, 1997, s. 286’dan Köker, a.g.e., s.100

⁵⁸ Craig Allen Smith, **Political Communication**, New York, Harcourt Javonovich Publishers, 1990, s. 61’den Köker, a.g.e., s. 101

biçimlenmeye dönüştürülmüştür. Bir başka deyişle aynı sistemin içinde aynı göstergenin çoğullaştırılmasıyla uzayıp giden ve artık hiçbir şeyi temsil etmeyen-belli bir “gerçeklik” ya da toplumsal gerçeklik içinde hiçbir “eşdeğeri”nin bulunmadığı bir şeye dönüşmüştür. Artık siyasal örgütleri güçlendirebilmek için bir toplumsal tanımı bile yoktur. Bütün bunlar toplumsalın sonunu işaretlemektedir. Toplumsalın enerjisi azalmakta, özgünlüğü elden gitmekte, tarihsel niteliği ve idealliği buharlaşıp uçmaktadır. Toplumsal, bir sistem uğruna adını yitirirken, siyaset de yok olmaktadır. Toplumsal artık anonimleşmiştir. O artık kitledir. Kitlelerdir.⁵⁹

Tek Boyutlu İnsan’da bir yaşam tarzının ideolojik örtüsünü dokuyanlar olarak kitle iletişim araçlarından, “efendilerle onlara bağımlı olanlar arasında aracılık yapan”, “yerleşik düzenin yayın organları” türünden belirlemeler yapılarak bahsedilir. Kitle iletişim araçlarının politik alanda varlık göstermesiyle birlikte, politik konuşmanın zedelendiğinin altını çizen Marcuse, iletişim araçlarının “büyüsel-ayinsel formüller gibi işlev gören kendini doğrulayıcı, çözümlemeci önermelerden oluşan” bir dil kullandıklarını, anlamdaşlarla ve genellemelere dayalı içeriğiyle bu dilin sürekli tekrarlarla kendisini konuşulur kıldığını anlatmaktadır. Marcuse, “çözümlemeci bir mantık ile çalışan iletişimciler”in politik konuşmanın içeriğine sürekli müdahale ettiklerini, kısaltmalarla ve benzetmelerle kavramların ve politik değerlerin içeriğini boşalttıklarını; reklamcılığın dilinin politikanın dili haline getirildiğini, kamuoyunun ve kişisel vicdanın sahteliği, bayalığı ve barbarlığı kabullenmesi için içeriği yok edilmiş ya da bastırılmış politik dil kullanımı ile mümkün olduğunu vurgulamaktadır.⁶⁰

Medyanın siyasal sürece katkısı ihmal edilmeyecek kadar önemli olarak değerlendirilmektedir. Sonuç olarak, iktidarın meşrulaştırılması, siyasi anlaşmazlık ve sorunların çözümü, kitlelerin harekete geçirilmesi ve siyasal söylemlerin yaygınlaştırılması gibi konular, medyanın siyasal sürece katkısı ya da müdahalesi olarak tanımlanmaktadır. Bu yüzden medyanın daha özgür ve bağımsız olması durumunda, siyasal iletişim daha dengeli ve nesnel olacağı düşünülmektedir. Bu tür bir tavır, medyanın sahip olduğu özerk ve bağımsız statüsünün hem bir yansıması hem de bu statünün korunması için gerekli olarak değerlendirilmektedir.

⁵⁹ Jean Baudrillard **Sessiz Yığınların Gölgesinde**, çev. Oğuz Adanır, Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2006, s. 25

⁶⁰ Köker, a.g.e., ss. 59-60

2.2.2.2. Siyasal Partiler Açısından Siyasal İletişim Kavramının Önemi

Çağdaş siyasal toplumlarda en önemli güç siyasal partilerdir. Öyle ki siyasal partiler, demokrasinin ayrılmaz bir parçası ve temel bir unsuru olarak kabul edilmektedir. Günümüzde nerede ise bütün toplumlarda çeşitli adlar altında iktidar yarışına katılmış partiler bulunmaktadır. Bu partilerin örgüt yapıları, ideolojileri, sistem içindeki işlevleri, toplumsal tabanları ve etkinlikleri birbirinden farklı olsa da parti olgusunu çağdaş toplumların temel niteliklerinden biri olması gerçeğini değiştirmemektedir.⁶¹

Siyasal partilerin en başta gelen fonksiyonlarından biri, toplumdaki çeşitli çıkarların ve istemlerin birleştirilmesini ve kanalize edilmesini sağlamaktır. Siyasal partiler, hemen bütün rejimlerde, halk kitleleri ile iktidar arasında bir köprü vazifesi görürler. Günümüzde partiler, siyasal katılımın başlıca kanalları haline gelmişlerdir. Toplumdaki istekler beklentiler ve onların gerçekleştirilmesi yolundaki etkileme faaliyetleri çoğunlukla bu kanallardan geçer.⁶²

Siyasal partiler kamuoyu oluşturma açısından en önemli ikincil gruplardan sayılmaktadır. Parti örgütlerinin oligarşik ve hiyerarşik yapısına göre değişik mevkileri işgal eden seçkinlerin kitle kanaatlerinin ifadeye kavuşmasında büyük rolleri ve etkileri vardır. Bu kimseler özellikle kanaatlerin istikrara kavuşturulmasında önemli rol oynamaktadırlar. Partiler olmaksızın kamu kanaatleri, değişken anlaşılması güç bir şekilde, dağınık halde bulunacaklar ve toplumda istikrarsızlığa neden olacaklardır. Özellikle demokrasi rejimini yeni benimsemiş olan ülkelerde veya siyasal partileri henüz kökleşmemiş rejimlerde seçimlerin verdiği sonuçlar siyasal hayatta belirsizlik ve rejimlerin zayıflaması gibi sonuçlar doğurmaktadır. Bu nedenle, siyasal partiler kamu kanaatini, hususi kanaatler yığınınından ayırıp, onu devamlı surette aydınlatmakta ve ona rehberlik etmektedirler.⁶³

Bir siyasi partinin iktidara gelebilmesi için, siyasi ürünleri parti felsefesi doğrultusunda seçmenlerin arzu, istek, ihtiyaç ve beklentilerine uygun olarak üretmesi yanında başka faaliyetleri de yürütmelidir. Bu faaliyetler, partinin kamuoyunda tutunmasını sağlayan; ürünlerin, fikirlerin ve mesajların kamuoyuna

⁶¹ Davut Dursun, **Siyaset Bilimi**, İstanbul: Beta Yayıncılık, 2002, s. 249

⁶² Kapani, a.g.e., ss. 165-166

⁶³ Maurice Duverger, **Siyasal Partiler**, çev. Ergun Özbudun, Ankara: Bilgi Yayınevi, 1974, s 420'den Arsev Bektaş, **Kamuoyu, İletişim ve Demokrasi**, İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 2007, s. 91

uygun zamanda ve yerde etkin bir biçimde sunulmasını ve oluşan tepkilerin değerlendirilmesini kapsar. Bu anlamda siyasette tutundurma; bir siyasi partinin, bir adayın ya da liderin kendine ya da liderin kendine ya da ürettiği politika ve hizmetlere ilişkin bilgileri kitlelere, hedef seçmen gruplarına ya da bireylere arzulan biçimde ulaştırma ve birçok elemandan oluşan bir iletişim sürecidir. İletişim süreci bilgilerin hem ilgiliden kamuoyuna akışını hem de kamuoyunun bu bilgilere tepkilerine ilişkin geribildirimini kapsar.⁶⁴

Modern temsili demokrasinin temel aktörleri siyasal partilerdir. Ancak özellikle ileri sanayi toplumlarında gözlenen yeni gelişmeler, modern siyasal partileri dönüştürmektedir. Siyasal partilerin postmodern dinamikler esasında yeniden şekillenmesi yönündeki bu süreç, Türkiye’deki siyasal partileri de etkisi altına almış gözükmektedir. Modern anlamda siyasal partilerin üç temel fonksiyonu şöyle sıralanabilir. Çıkarları ve “iyi toplum” tasavvurları benzer sosyo-ekonomik kesimlerin temsili; bu çıkarları ve toplum tasavvurunu meşrulaştıran bir ideolojiye ya da fikirler manzumesine sahip olma; temsilini üstlendiği sosyo-ekonomik kesimleri bu çıkarlar ve toplum projesi doğrultusunda seferber edebilme. 1980’lerden itibaren iyice belirginleşen siyasal partilerin postmodern evrimi, partilerin bu temel niteliklerini ve işlevlerini epeyce aşındırmıştır. Partiler, temsil yeteneklerini önemli ölçüde kaybederek “yönetim şirketlerine” dönüşmüşlerdir. Bu bağlamda, programın yerini “imaj”, propagandanın yerini “reklam”, parti aygıtı ve örgütünün yerini “vitrin” almıştır.⁶⁵

Bu bölümde, siyasal iletişim kavramının önemi antikiteden günümüze kadar uzanan süreç dahilinde değerlendirilmiştir. Şimdi demokratik sistem içinde siyasal iletişimin ideali ayrıntısıyla incelenecektir.

3. DEMOKRATİK SİSTEM İÇİNDE SİYASAL İLETİŞİM

John Dewey, “bir yaşam biçimi olarak demokrasinin temel ilkesi, her olgun insanın, insanların birlikte yaşayışını düzenleyen değerlerin oluşturulmasına katılımının gerekliliği olarak ifade edilebilir; hem genel toplumsal refah hem de insanların bireyler olarak tam gelişmesi bakımından bu katılım zorunludur” demiştir.

⁶⁴ Ahmet Hamdi İslamoğlu, *Siyaset Pazarlaması*, İstanbul: Beta Yayıncılık, 2002, s.138

⁶⁵ Tuncay Önder, “İstikrar ve Kriz: 3 Kasımdan 22 Temmuz’a Türkiye Siyaseti” *Türkiye Günlüğü*, Sayı 89, Yaz 2007, ss.78-79

Bir "zoon politikon" olan insanın özne olarak varlığını sürdürmesinin siyasal çerçevesi demokrasiyle, demokratik nitelikli ilişkilerle bağlantılıdır; insan özne olarak varoluşunu demokrasiye borçludur. Ama öte yandan da ancak özneler demokrasiyi oluşturabilir ve sürdürebilirler. "Demokrasi" ve "özne" öyleyse birbirlerini karşılıklı olarak var eden yapılarıdır. Demokrasi bir tümel olarak varlığını özneye borçludur, buna karşılık özne de ancak "demokrasi" denilen ortamda kendisi olabilir.⁶⁶

Alain Touraine'in dediği gibi "Varlığının siyasal koşulu demokrasi olan özne, aynı zamanda hem özgürlük hem de gelenektir. Bağımlı toplumlarda gelenek tarafından ezilme tehlikesiyle, modernleşmiş toplumlardaysa pazardaki tüketicinin özgürlüğüne indirgenmiş bir özgürlük içinde yitip gitme tehlikesiyle karşı karşıyadır. Burada yapılan saptama, öznenin gelenek ve özgürlük bağlamında bilinçli olmasının önemine, ayrıca da demokrasinin/öznenin kimi zaman karşı karşıya kalabileceği tehlikelere dikkati çekmektedir. Yapısı gereği tarihsel olan özne, geleneklerin egemenliğinin belirgin biçimde öne çıktığı toplumlarda yitip gitme tehlikesiyle karşı karşıyadır. Öte yandan, özgürlüğün sadece tüketici olma konumuna indirgenmediği modern değil modernleşmiş toplumlarda hem demokrasi hem de bağlılığı durumundaki özne tehlikededir. Bu son durumda özne bireyselliğini yitirmiş, "pazar" ilişkilerinin istediği gibi yönlendirdiği "herhangi biri" haline gelmiştir. Her iki somut belirlemede demokrasi ve öznenin ne denli kırılgan olduğunu göstermektedir.⁶⁷

Düşünce özgürlüğünün gerçekleşebilmesi için, tüm düşüncelerin özgürce açıklanabilmesi gereklidir. Radyo ve televizyon, elektronik kitle iletişim araçları olarak, düşüncelerin başkalarına iletilmesini sağladığından, bir anlamda düşünce özgürlüğünü kullanabilmeye yarayan araçlardır. Bir kişinin düşünce açıklama özgürlüğü, toplumun diğer bireylerinin de öğrenme ve bilgilenme özgürlüklerinin kaynağıdır. Düşünceyi açıklama özgürlüğünün kısıtlanması bu kaynağı kurutur. Sonunda, serbest bir kamuoyu rejimi kurmak, bütün seçeneklerin tartışılmasını sağlamak ve en geniş anlamda yönetime katılmayı gerçekleştirmek iddiasında olan

⁶⁶ Betül Çotukkesen, "Demokrasinin Vazgeçilmez Dayanakları", Özer Ozankaya (der.), **Cumhuriyet ya da Demokrasi**, Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları Yayınlar Dairesi Başkanlığı, 2002, s.100

⁶⁷ Çotukkesen, a.g.e., ss. 100-101

demokrasi bundan zarar görür. Bu nedenle, kitle iletişim araçlarının iletişim özgürlüğü açısından önemi ortadadır.⁶⁸

Toktamış Ateş demokrasiyi “insanların, kendilerini ilgilendiren ve ilgilendirebilecek olan her konuda, kararların oluşum sürecine katılmalarıdır”⁶⁹ şeklinde tanımlayarak daha çok demokrasinin katılımcı yönünü vurgulamaktadır. Siyasal olarak en ileri düzeni ise siyasal katılımın en yaygın olduğu, yöneticilerin, yönetilenler tarafından belirli süreler için seçildiği, özgür ve dürüst seçimlerin tam bir fırsat eşitliği içinde gerçekleştiği, her türlü düşünceye iktidar yollarının açık tutulduğu ve genel oy ilkesinin kısıntısız bir biçimde uygulandığı bir düzen olarak açıklamaktadır.⁷⁰

Bir demokraside kitle iletişimi, farklı işlevlere sahiptir. Bunlardan biri, bilgilendirmek ve eğitmektir. Kamusal politikalar hakkında rasyonel tercihler yapabilmek için, insanların kesin ve önyargısız enformasyona ihtiyaçları vardır. Kanaatler farklılaştığı için, insanlar farklı bakış açılarından bilgilene gereksinimindedirler. Kitle iletişimin bu rolü özellikle, adayları kişisel olarak sadece az sayıda seçmenin görebildiği, daha da azının konuşma olanağı bulunduğu seçim kampanyaları zamanında önemlidir. Bu durumda seçmenler, sorunları açıklamak ve adayların ve mensubu buldukları siyasal partilerin birbirleri karşısındaki konumlarını belirlemek bakımından gazetelere ve televizyona başvurmak zorunda kalmaktadırlar.

3.1. Demokrasinin Gelişimi

Demokrasi günümüzde, azınlıkta olanların haklarına saygı gösterildiği ve onlara birgün çoğunluğa dönüşebilme yollarının açık tutulduğu özgürlükçü bir çoğunluk yönetimi biçiminde tanımlanabilir. Demokrasi tarihi, insanlar arasında toplumsal kökenli eşitsizlikleri gidermek için verilen savaşımın tarihidir. Demokratik düşüncenin tarihi de, eşitlikçi ve özgürlükçü düşüncenin evrimini yansıtır. Demokratik düşüncenin evrimi, insanın “akıllı” bir yaratık olduğu, kendisi için iyi olanla kötü olanı ayırt edebileceği inancından kaynaklanan, insana saygıya dayalı,

⁶⁸ Özden Çankaya, “Düşünce Özgürlüğünün Gerçekleşmesinde Radyo ve Televizyonun Rolü” **1.**

İletişim Kongresi Kitapçığı, Nilüfer Sarı ve Rengin Küçükerdoğan, (der.) 2000, ss. 139

⁶⁹ Toktamış Ateş, **Hoşgörü ve Uzlaşma**, Ankara: Ümit Yayıncılık, 1997, s. 51

⁷⁰ Toktamış Ateş, **Biz Demokrasiyi Çok Seviyoruz**, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2004, s. 27

iyimser bir dünya görüşünün evrimidir. Demokratik düşüncenin tarihini kısaca şu şekilde ele alabiliriz:⁷¹

Demokrasi üzerindeki ilk yazılı değerlendirmeye, Herodot tarihinin üçüncü cildinde rastlanır. M.Ö. 5. yüzyılda kaleme alınmış olan bu yapıtta, demokrasi “halkın yönetimi, yasalar önünde eşitlik, bütün sorunların açık tartışmaya sunulması, yöneticilerin makamlarından hareketle sorumlu tutulmaları” olarak nitelendiriliyordu.

Aynı yüzyılda Atina’da doğan Sofizm’de demokratik kültürün temellerini oluşturmaya çalışan bir akımdı. Sofistler, öncelikle, değişmez ve tek bir doğru olduğu inancını yıkmak için çaba gösterdiler. Çünkü doğrunun ve gerçeğin tek olduğunun kabulü, aristokratik düşüncenin uzun yıllar boyu işleyerek topluma kabul ettirdiği değer yargılarının tek doğru sayılması demek olacaktı.

Ünlü sofist Protagoras’ın koyduğu ilkeye göre, “insan her şeyin ölçüsü” dür. Gerçek de, doğru da insandan insana değişir. Devlet bilgisi yalnız belirli bir sınıfta değil, tüm yurttaşlarda bulunmalıdır. Her şeyin ölçüsü insan olduğuna göre, adalet ve hatta devlet değişmez kurumlar oluşturmazlar.

Tukidides Tarihi’nde yer alan, Perikles’in ünlü söylevi de, demokratik düşünceye önemli katkıları olan bir belge sayılır. Perikles bu söylevinde, demokrasinin, birkaç seçkin yurttaşın değil, tüm yurttaşların katkılarıyla var olan bir rejim olduğunu vurgular. Herkesin eşit hak ve yükümlülüklerle sahip bulunduğunu, soylu oluşuna göre değil, yeteneklerine ve kazandığı üne göre devletteki yerini alabileceğini söyler.

Perikles konuşmasında, demokrasinin özgürlük, hoşgörü ve sorumluluk ilkelerine değindikten sonra, şöyle demektektedir. “Devlet işlerine karışmayanla, kendi işi gücü ile uğraşan sessiz bir yurttaş değil, hiçbir işe yaramayan biri gözüyle bakıyoruz. Bir politikayı ancak birkaç kişi ortaya koyabilir, ama hepimiz onu yargılayacak yetenekteyiz. Biz tartışmaya, siyasal eylemin önüne dikilen bir engel diye değil, bilgece davranmanın vazgeçilmez bir ön hazırlığı diye bakarız.”

M.Ö. altıncı ve beşinci yüzyılların Atina’sındaki en önemli siyasal kurum, genellikle 5,000 ile 6,000 üyeden oluşan ve tüm yetişkin erkek yurttaşlara açık bulunan Meclis’ti. Basit çoğunluk oyuyla meclis herhangi bir iç sorun hakkında, hiçbir yasal sınıra tabi olmaksızın, karar verebiliyordu. Davalar 501 yurttaştan oluşan

⁷¹ Ahmet Taner Kışlalı, **Siyasal Çatışma ve Uzlaşma**, Ankara: İmge Kitabevi, 1993, s. 201

ve suçluluk veya masumluk hakkında aynı biçimde, çoğunluk oyuyla karar alan jüriler tarafından görülüyordu. Belki de en çarpıcı nokta, meclis'in önderlerinin seçimle değil de kura ile belirlenmesiydi. Çünkü, Atinalılar herhangi bir yurttaşın kamusal bir makama gelme yeteneğine sahip bulunduğuna inanmaktaydılar.⁷²

Eski Yunan demokrasisi yanında o dönemin diğer topluluklarında, küçük devletlerinde, imparatorluklarında şu veya bu ölçüde adına demokrasi veya başka ad da verilse, insanlar arası toplumsal ilişki, yönetim ve devlet biçimleri tarihsel süreçlere, üretim biçimine bağlı olarak şekillendi. Daha sonra bu ilişkiler yerini, köleci toplum biçimi olarak adlandırılardan bir başka toplumsal gelişmelere terk etmek durumunda kaldı. Daha sonraki toplum biçimlerine de üretim, dağıtım ve tüketim süreçleri temelinde feodal toplumlar adı verildi. Toplumsal ilişkiler de doğal olarak toplumlardaki bu değişim ve gelişmelerle birlikte değiştiler. Karşılıklı etkileşim içinde oldular.

Kapitalizmin de bir üretim biçimi, bir toplumsal sistem olarak, kapitalistlerin aralarında sistemi yaşatacak kurallara ve topraktan kopmuş özgür bir işgücüne gereksinimi vardı. Kapitalizm yeni bir düzen, yeni bir toplumsal sistem olarak gelişirken beraberinde demokrasiye özgü toplumsal örgütlenmeleri de getirmek durumundaydı. Örneğin krallık rejimine karşı çıkılıyor, cumhuriyetler ilan ediliyor, demokrasi önde gelen bir sistem oluyor, meclis oluşturuluyor, seçme ve seçilme getiriliyor, insan haklarından söz ediliyor. Böylece eski Yunanlılar döneminden sonra demokrasi kavramı oldukça değişik aşamalardan geçmiştir.

3.2. Demokrasinin İlkeleri

Demokrasi toplumun kendi kendini, bireylerin bilinçli olarak var ettiği ve bu amaçla normların, ilkelerin belirlendiği bir toplumsal yapı ve işleyişler sistemi olarak algılanabilir. Demokrasi de önemli olan yasallık da değildir. Yasalar hiçbir zaman aynı kalmazlar, sürekli değişirler. Bu yasaların değişimi ise meşruluklarını yitirmelerindedir. Demokraside ise yasallık ve meşruluk esas olmayıp, evrensel ilkelere uygunluğu temeldir. Demokrasi de evrensel ilkeler bir çırpıda kabul edilmemiş olup tarihsel süreçlerin getirdikleri, insanlığın kazanımları, sömürülenlerin ve ezilenlerin mücadeleleri sonuçlarıdır.

⁷² A.B.D. Haber ve Kültür Merkezi, **Demokrasi Nedir?** çev. Levent Köker, Ankara: Yetkin Basımevi,1991, s.15

Demokrasinin karar alma ve koruma işlevlerini birbirine karıştırmamak gerekir. Sağlıklı karar alma işlevi ancak, toplumdaki tüm düşüncelerin güçleri oranında dikkate alınması yoluyla gerçekleştirilir. Karar mekanizmalarını çoğunluk dışında kalan düşüncelere kapamak, bu düşünceleri sistem dışına itmeye yol açar. Bu nedenle, sistemin uzun dönemli korunmasının, toplumun sağlıklı bir biçimde siyasi iktidara ortak olmasında yattığı unutulmamalıdır.⁷³

Demokrasinin ilkeleri “çoğulculuk”, “katılımcılık” ve “açıklık” olarak üç bölümde incelenebilir. Bu ilkeler bir bütünün parçaları olup, biri olmadan diğerleri de olmaz.⁷⁴

3.2.1. Çoğulculuk İlkesi

Toplumda bireyler arasındaki farklılıklar doğal olup bu farklılıklar yadrganmayıp aksine toplum dinamizmini oluşturdukları, zenginlikler kattıkları bir gerçek olarak kabul edilmelidir. Ancak sömüren-sömürülen, ezen-ezilen gibi farklılıklar, sözü edilen farklılıklar olarak anlaşılmalıdır. Böylesi farklılıkların olması, demokrasiyi geliştirmeyip aksine çıkar farklılığı nedeniyle engelleyicidir.

Demokrasilerde çoğulculuk ilkesi toplumu oluşturan bireylerin, düşünsel temeldeki faaliyetlerinin, siyasi ve diğer her yönden örgütlenmelerde bulunabileceklerinin garantisidir.

İnsanlar eşit olduklarından demokrasi gerekmiyor, aksine farklı olduklarından demokrasi gerekmektedir. Öyleyse bu farklılıklara denk koşullar sağlamakla çoğulculuk ilkesi gerçekleşmiş olacaktır. Eşitlik işleyişte olup amaç değil, biçimsel anlamda bir araçtır.

3.2.2. Katılımcılık İlkesi

Demokrasinin bir diğer ilkesi olan katılımcılık, toplumun bireylerinin kendi özgür iradeleriyle kendi toplumsal örgütlenmelerini oluşturmalarının, yön vermelerinin, uygulamalarda bulunmalarının, kısaca kaderlerini yine kendilerince tayin etmelerinin bir ilke olarak kabulüdür.

⁷³ Emre Kongar, **Demokrasi ve Kültür**, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2007, s. 15

⁷⁴ İlyas Köstekli, **Petrol-İş Eğitim Notları Demokrasi**, İstanbul: Petrol-İş, 1993, ss. 21-29

Katılımcılığın en yaygın biçimi olan seçim isteminde seçenler seçilenlere kendi iradelerini vermezler, devretmezler, temsil ettirmezler. Yalnızca koşulları önceden belli toplumsal görevler için aralarından çıkan adayları seçmiş olurlar.

Katılımcılık ilkesi oy vermeyi gerekli kılar ve ancak yalnızca oy vermek de demokrasi için yetmez. Merkezi yapılanmanın her alanı ve düzeyi için katılımcılık, oy verme dışında da geçerlidir. Birey veya bireyler, kendileri veya toplum adına, toplumun dikey örgütlenmesinden, yani kamu otoritesinden, devlet kurumlarından, siyasi iktidarlardan taleplerde bulunurlar. Bu süreç karşılıklı bir etkileşimi gerektirir ve bu yolla da katılımcılık sağlanır.

3.2.3. Açıklık İlkesi

Demokrasinin üçüncü ana ilkesi de toplumdaki tüm süreçlere, merkezi ve yatay örgütlenmelerdeki işleyişlere, kararlara ve toplumu ilgilendiren her tür tasarrufa tüm toplum bireylerinin, anlamaları ve haberdar olmalarını sağlayacak biçimde açıklıkların getirilmesidir.

Birey toplumdaki gelişmeleri yeterli ve doğru olarak bilmezse, o topluma özgür iradesi ile yön veremez. Bu nedenle hiçbir gerekçe ile toplumu oluşturan bireylerin topluma ilişkin yapıları, gelişmeleri, kararları ve işleyişleri bilme hakkı engellenemez.

Açıklık ilkesinin gerçekleştirilmesinde iletişim araçları büyük önem taşır. Bu nedenle her türlü basın yayın araçlarının faaliyetlerine hiçbir engel konmamalıdır. İsteyen istediğini söyleyip, yaymaya çalışabilir. Açıklık gereği merkezi yapılar, hükümetler medyaya kapılarını açmak ve istedikleri bilgileri vermek durumundadırlar.

3.3. Demokrasinin Koşulları

Barber, demokrasinin geleceğini güçlü demokrasiye; kolektivist olmayan bir cemaat biçiminin, konformist olmayan bir kamusal akıl yürütme biçiminin ve modern toplumla bağdaşan bir yurttaş kurumları toplamının yeniden canlanmasına bağlamaktadır ve güçlü demokrasiyi katılımcı tarzda siyasetle tanımlamaktadır: Güçlü demokrasi tam anlamıyla, yurttaşlar adına temsili yönetimden ziyade yurttaşların öz yönetimidir. Burada etkin yurttaşlar, ille de her düzeyde ve her durumda değil; fakat yeterince sık olarak ve bilhassa temel siyasetlere karar

verilirken ve önemli bir güç konumlanırken, kendi kendilerini yönetirler. Öz yönetim, gündem oluşturma, tartışma, yasama ve siyaset yapma süreçlerine yurttaşların devamlı katılımını kolaylaştırmak için oluşturulmuş kurumlar yoluyla hayata geçirilir.⁷⁵

S. Neumann; “Demokratik Dekalog” adlı makalesinde, demokrasinin artık sözlüklerde yazılı olduğu gibi “halkın yönetimi” olmadığını, on koşulu olduğunu yazıyor.⁷⁶

Bunlar şöyle sıralanmaktadır:

1. Egemenlik halka ait olmalıdır. Bu hangi yolla kullanılırsa kullanılsın; doğrudan ya da dolaylı, parlamenter bir yolla ya da plebisit yoluyla; sonuç fark etmez. Temsilcilere yetki sınırlı bir şekilde verilmiş olmalı ve her an geri alınabilmelidir.
2. Halkın katılımı kadar önemli bir husus farklı seçenekler arasından bir seçim yapma olanağının verilmesidir.
3. Önderlik, demokrasinin bir başka önemli parçasıdır.
4. Demokrasi ancak bir hukuk devletinde yaşar. Yasaların üstünlüğü sağlanmalıdır.
5. Siyasal partilerin ana ödevlerinden birisi, halka vatandaş olma bilincini sağlamak olmalıdır.
6. Demokrasi salt seçimden seçime varlığını hatırlatan bir rejim değildir. Pluralizm gündelik yaşantı da kendini duyurmalıdır.
7. Demokrasinin işlemi, siyasal kurumlarla sosyal güçler arasında bir denge sağlamaktan ibaret değildir. Bu ideal, bireylerin yaşantılarının her aşamasında bir ana ilke olarak göz önüne alınmalıdır.
8. Kişisel özgürlükler ve girişim zedelenmeden, güvenlikler sağlanmalıdır.
9. Demokrasi kişiye dayanan bir rejim olduğuna göre her şeyden önce kişiler rasyonel olmalıdır.

Medya demokratik sürecin vazgeçilmez bir ögesidir, çünkü halkın birer vatandaş olarak haklarını kullanabilmeleri için gerekli olan enformasyonu sağlamasından dolayı yurttaşlar medya aracılığıyla olayların yorumlanmasına ve tartışmalara katılabilirler, toplumun gelişimini ve siyasal tercihleri etkileyen tutumlar edinebilirler ve eylemlerde bulunabilirler. Bu medya ve kamusal tartışmalara erişimi gerektirir. Ayrıca, bu demokratik sürecin gerçekleşebilmesi için yurttaşların medyada

⁷⁵ Barber, a.g.e., s.196

⁷⁶ S. Neumann, “The Democratic Decalogue; Changes in Society and Their Impact on the State”, **Democracy in a Changing Society**, ss. 3-24’den Toktamış Ateş, **Demokrasi**, s. 95

karşılaştıkları metinlere ve imgelere ilişkin kendi özlemlerini ve deneyimlerini tanıyor olmaları gerekir. Bu nedenle, medya, toplumsal süreçlerden ve insanların özgeçmişlerinden kaynaklanan duygu yapıları arasında bağlantı kurabilmelidir.⁷⁷

3.3.1. Demokratik Seçimler

Demokrasinin evrensel nitelikli üç temel ögesi; seçim, özgürlük ve bağımsız yargıdır. Özgürlük ve yargı güvencesi olmazsa, sadece seçim, demokrasiyi değil, olsa olsa “çoğunluk diktası”nı yaratır. Özgürlüklerin içinde de, demokrasinin işlenmesi açısından, haber alma, düşünce ve örgütlenme özgürlükleri ön sırada gelir. Çünkü özgür bir haber alma ortamı yoksa, insan özgür bir biçimde düşünemez.⁷⁸

Demokratik bir siyasi rejimin özünü seçme özgürlüğü oluşturmaktadır. Ancak seçme özgürlüğü somut toplumsal koşullara göre tanımlanabilen bir kavramdır; toplumsal gerçekliğe oturmayan soyut bir ilke değildir. Bireyin toplum içinde izolasyonu, toplumun parçalanmışlık düzeyi ve parçalar arasındaki iletişim yeterliliği, toplumun bireyleri arasında algılama düzeyi farklılığı gibi toplumsal parametreler seçme özgürlüğünün içeriğini ve sınırlarını belirlemektedir. Seçme özgürlüğünün, esas olarak bu parametrelere göre belirlense de, gerçekleşeceği özgün bir kurumsal yapıdan da söz etmek mümkündür; biçimsel demokrasi seçim ve temsil, genel ve eşit oy, çoğunluğun yönetim hakkı, azınlığın korunması temel haklara dayanan hukuk devleti gibi ilkeleri kapsamaktadır.⁷⁹

19. yüzyılın ikinci yarısı demokrasinin biçimsel kurum ve yapılarının oluştuğu, tarih sahnesine çıktığı dönem olarak tanımlanabilir. Örneğin demokratik bir siyasi rejim için en temel ilkelere biri olan “seçim ve temsil”, İngiltere’de 14. yüzyıldan beri işlemekte; bu ilkeye dayalı olan Parlamento kurumu iktidar kullanmaktadır. Ama yine de İngiltere’nin 15. ya da 16. yüzyılda geçerli olan siyasi rejimini demokrasi olarak tanımlamak mümkün değildir. Ancak 19. yüzyılda yapılan reformlarla oy hakkı genişleyince, yani bir başka deyişle “seçim ve temsil” yanında “genel ve eşit oy ilkesi giderek derece derece işlerlik kazanınca siyasal rejim demokrasiye dönüşmüştür. Buna göre demokrasiye dönüşümü belirleyen en önemli

⁷⁷ Knut Lundby ve Helge Ronning “Medya-Kültür-İletişim: Medya Kültürü Aracılığıyla Modernliğin Yorumlanması”, Süleyman İrvan (der.), çev. Nilgün Gürkan, **Medya Kültür Siyaset**, Ankara: Alp Yayınevi, 2002, s. 22

⁷⁸ Kışlalı, a.g.e., s. 206

⁷⁹ Gencay Şaylan, **Değişim Küreselleşme ve Devletin Yeni İşlevi**, Ankara: İmge Kitabevi, 1995, s.48

gelişme seçme ve seçilme hakkının genişlemesi ve toplumun tüm yetişkinlerini kapsar hale gelmesidir.⁸⁰

H. Mayo'nun ifadesine bağlı olarak, bir demokratik sistemin ayırıcı nitelikleri siyaseti yapanların halk tarafından kontrolünün gerekliliğidir. Halkın kontrolü dolaylı bir biçimde olmalıdır. Bu kontrolün dolaylı olmasına karşın güdülen siyaset üzerinde halkın etkinliği sürekli olacaktır ve bu kontrol seçimler oranıyla olacaktır. Bu ilke tüm yetişkinlerin birer oy vermeleri şeklinde kendini gösterir. Herkesin ancak bir oy hakkı olmalıdır ve her oy eşit sayılmalıdır. Seçilen temsilcilerle kullanılan oylar aynı oranda olmalıdır. Ayrıca kullanılan oy etkin ve özgür olmalıdır. Oy vermenin etkin olmasını istemek, tercihin baskı altında yapılmamış olmasına bağlıdır. Bunun için de "gizli oy" gereklidir. En az iki aday arasında tercih yapılabilmelidir. Bunun için de tüm özgürlüklerin varlığı gereklidir.⁸¹

İfade özgürlüğü üzerindeki sınırlamalar demokratik sistemin işleyişine engeldir. Bu nedenle egemen seçmenin, egemenlik yetkilerini kullanması sırasında, hangi önermeleri kabul ve hangi önermeleri reddedeceğine karar vermesi için, ilgili bütün bilginin seçmenler için ulaşılır kılınması zorunludur. Çünkü halk kararları alacak olmalıdır. İfade üzerindeki bir sınırlama kararları alacak olanların bilgi edinmelerini sınırlandırır, bilinçli oy kullanmalarını engeller, müzakare sürecini sekteye uğratar ve bu suretle doğrudan, kendi kendini yönetme mekanizmasını ve demokrasinin temel ilkelerini aşındırır.⁸²

Araştırmacı ve A.B.D.'nin Birleşmiş Milletler nezdindeki eski büyükelçisi Jeane Kirkpatrick demokratik seçimleri yönetimdeki asıl karar alıcıların, geniş bir yönetimi eleştirme, eleştirilerini yayınlama ve alternatifler sunma özgürlüğünden yararlanan yurttaşlar tarafından seçildiği yarışmacı, dönemsel, kapsayıcı, belirleyici seçimler olarak tanımlamaktadır. Bu ölçütleri şu şekilde açıklamaktadır.⁸³

Demokratik seçimler, yarışmacıdır. Muhalefet partileri ve adayları, yönetime getirdikleri eleştirileri açıkça duyurmak ve seçmenlerin önüne alternatif politikaları ve adayları getirmek için, söz, toplanma ve hareket özgürlüğünden yararlanmalıdırlar. Muhalefetin seçim sandığında var olmasını sağlamak tek başına

⁸⁰ Şaylan, a.g.e., s. 48

⁸¹ Henry B. Mayo, **Demokratik Teoriye Giriş**, çev. Emre Kongar, Ankara: Türk Siyasi İlimler Derneği Yayınları, 1964'den Toktamış a.g.e. ss. 137-138,

⁸² İbrahim Yıldırım, **Demokrasi Sivil Toplum Kuruluşları ve Yönetişim**, Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2004, s. 38

⁸³ A.B.D. Haber ve Kültür Merkezi, a.g.e., ss. 36-40

yeterli değildir. Muhalefetin, radyo ve televizyondan yayın yapma olanağının yasaklandığı, kampanyaların engellendiği veya gazetecilerin sansüre tabi tutulduğu seçimler de demokratik değildir. İktidarda olan parti, görev başında olmanın avantajlarından yararlanabilir ama, seçimle ilgili kurallar ve seçimin yürütülüşü adil olmak zorundadır.

Demokratik seçimler dönemseldir. Demokrasiler diktatör veya ömür boyu görevde kalacak başkanlar seçmezler. Seçilmiş görevliler halka karşı sorumludurlar ve önceden belirlenmiş aralıklarla, görevlerine devam edebilmek için yetki almak üzere seçmenlere başvurmak zorundadırlar. Bu bir demokrasi de görevlilerin, yapılan seçimlerle makamından uzaklaştırılma riskini kabul etmek zorunda olmaları anlamına gelmektedir.

Demokratik seçimler, kapsayıcıdır. Yurttaşın ve seçmenin tanımı, yetişkin nüfusun geniş bir bölümünü içine alacak ölçüde kapsamlı olmalıdır. Küçük, dışlayıcı bir grup tarafından seçilmiş bir yönetim -iç işleyişi ne denli demokratik görünürse görünsün- bir demokrasi olmaz.

Demokratik seçimler belirleyicidir. Bu seçimler, yönetimde önderliğin kimde olacağını belirlerler. Ülkenin yasalarına ve anayasasına bağlı olarak, halk tarafından seçilmiş temsilciler iktidar dizginlerini ellerinde tutarlar. Seçilmiş temsilciler sözde mevki sahibi veya sembolik önderler niteliğinde değildirler.

Demokrasiyi seçim ya da oy kullanma yoluyla karar vermekle özdeşleştirilenler eylemin acilliğini kavrarlar. Demokrasiyi tercihler arasından bir seçim yapmakla sınırlamak ve etkili karar vermeyi onu tek ölçüsü olarak düşünmek demokrasinin en cılızı dışındaki bütün özelliklerini göz ardı etmektir. Demokrasiyi oy vermeye indirgemek, hiç kimsenin yapmadığı zaman bile hazır bir gündemin var olduğunu ima eder ve özel çıkarların, çoğunluklar ve azınlıklar olarak adlandırıldıkları ve sonuç olarak, çok daha zararlı bir hale geldikleri daha yüksek düzeylerde çoğalmasına yol açar. Buna karşılık güçlü demokrasi, liberal demokrasinin zorunluluk karşısında seçim yapmak olarak gördüğü kararı vermenin belli erdemlerini barındıran; fakat siyasal yargı geliştirmenin ve siyasal irade kullanmanın ne anlama geldiği hakkında daha zengin, daha karşılıklı bir anlayışın gelişmesine yardım eden alternatif bir model sunar. Aslında güçlü demokratik karar verme, seçimden ziyade iradeye ve tercihten ziyade yargıya dayandırılır. Güçlü demokrasi

karar vermeyi, yapıcı ve yaratıcı insanın bir özelliği olarak anlar ve bundan dolayı kamusal istem üzerinde odaklaşır.⁸⁴

3.3.2. Çoğulcu Demokrasi

Klasik çoğulcu demokrasi modeline göre, çağdaş ulus-devlet, eski Atina demokrasisinin öngördüğü site-devleti temelli doğrudan demokrasiyi uygulayamayacak kadar genişlemiştir. O nedenle ulus-devlette tüm yurttaşların bir araya gelip karar alması ve uygulaması pratik bakımdan olanaksızdır. Bu pratik olanaksızlık nedeniyle, Atina demokrasisindeki açık halk toplantılarının yerini, ulus-devlette, uzmanlaşmış temsil kurumları, örneğin parlamento alır. Klasik çoğulcu model, seçimlere ve siyasal partilerin varlığına ciddi bir önem atfeder. Ama temsili parlamenter düzeni, tek başına, etkin bir poliarsşi kurulması için yeterli görmez. Onun yanı sıra çıkar gruplarının, baskı gruplarının varlığını da hayati görür. Seçimler dönemseldir. Ama çıkar gruplarının, örneğin işveren kuruluşlarının, işçi sendikalarının işleyişi süreklidir.⁸⁵

Çoğulcu kuram, çağdaş sanayi toplumunun çeşitli değişkenlere göre oluşmuş toplumsal grup ve kuruluşlardan meydana geldiğini hareket noktası olarak almaktadır. Bu grup ve kuruluşlar çıkarlarını maksimize etmek uğraşı vermektedir ve bir toplumun demokratikliğinin esas ölçütü bu uğraşın tam bir özgürlük içinde verilmesidir. Doğal olarak çoğulcu kuram, devletin toplumda egemen bir hakim blok tarafından denetlendiği görüşünü de yadsımaktadır. Çoğulcu demokrasi, toplumda mevcut bütün grup ve kuruluşların örgütlenerek devleti denetlemek yarışına girmeleri gerektiği, varsayımına dayanmaktadır. Bu durumda hiçbir grup ya da kuruluş sürekli olarak devleti kontrol edememekte; çıkar ittifakları içinde siyasi örgütler seçim kazanarak iktidarı ellerine alabilmektedir.⁸⁶

Bu modelin işlemediği yani bireyin özgür seçimi ile en rasyonel alternatife temsil yetkisi vermesi, onun kısa ve uzun vadeli çıkarları ile önündeki seçenekle konusunda tam bir bilgi sahibi olmasını gerektirmektedir. Birey ise özgür seçimini ve kendi çıkarları ile önündeki seçeneklerin değerlendirilmesini ideolojisi aracılığıyla yapmaktadır. İdeoloji tanımı gereği, bireye çıkarları ve önündeki seçeneklerle ilgili olarak bir “iyi-kötü” ölçüsünü belirleyecek bilgiyi ve tutum setini sağlamaktadır. Bu

⁸⁴ Barber, ss. 249-250

⁸⁵ Yurdakul Fincancı, **Günümüzde Sosyal Demokrasi**, İstanbul: Anadolu Matbaa, 1993, s. 50

⁸⁶ Şaylan, a.g.e., s.72

durumda da özgür seçimin aynı zamanda en rasyonel seçim olduğu doğrulanmamakta, yıkılmaktadır. Bu sorun, demokrasi kuramı içinde kolaylıkla bertaraf edilemeyen bir paradoks olma özelliği taşımaktadır; çünkü bireyin özgür seçimi için gerekli olan bütün bilgiyi edinme ve değerlendirme yapısı gereği raslantısal olma özelliği taşımaktadır.⁸⁷

3.3.3. Katılımcı Demokrasi

Katılımcı demokrasi modeli 1960'ların sonuna doğru solcu öğrencilerin Batı Avrupa'daki ayaklanmalarında kullandıkları bir slogandan yola çıkarak, siyaset biliminin uğraş alanı haline gelmiştir. Katılımcılık sloganı, daha sonra 1970'lerde işçi sınıfına yayılmıştır. İş doyumsuzluğunun, işe yabancılaşmanın etkisiyle katılımcılık sloganı yaygın bir kitleye seslenebilir hale gelmiştir.⁸⁸

Bu slogan ilkin, bazı ülkelerde işçilerin işyeri yönetimine katılımı hareketini doğurmuştur. Bu gelişme, siyaset bilimcilerini de hükümete ve siyasal yönetime katılım konusu üzerinde düşünmeğe itmiştir.

Katılımcı demokrasi modeli, eski Atina'nın doğrudan demokrasisiyle günümüzdeki temsili demokrasinin karmasıdır. Katılımcı demokrasinin iki koşulundan biri, bireylerin kendilerini edilgen bir tüketici gibi değil, etken bir karar alıcı gibi görececek bir bilinç düzeyine gelmeleridir. Başka deyişle bireyler, çevrenin tahribine, kaynakların tükenmesi uyanık olmalı, siyasete karşı vurdumduymaz bir atalet içinde bulunmamalıdır. İkinci koşul da sosyal ve ekonomik eşitsizliğin iyice azaltılmasıdır. Çünkü eşitsizlik katılımcılığı sürekli dışlar. Eşitsiz bir düzende, eşitsizlik, lehine bozulan taraf, siyasete ve devlete egemen olur; orada katılımcılığa yer kalmaz. Çoğulcu demokrasi modeliyle yetinmek zorunlu olur.

Moscovici, küreselleşme yönündeki süreçlerin hız kazandığı ve tarihin, toplumun, ideolojilerin sonunun ilan edildiği bir dünyada, tek seçenek, tek doğru, tek geçerli yaklaşım olduğu iddiasıyla ortaya çıkan görüşlere karşılık katılımcı demokrasi çağında olduğumuzu ve bu çağda demokrasinin pluralizm, dinamizm, hukukun ilerlemesi, ekonomik ve sosyal alanların eklemlenmesi gibi boyutlarda gelişmekte olduğunu belirtmektedir.⁸⁹ Burada; Pluralizm; farklı akımları,

⁸⁷ Şaylan, a.g.e., s.74

⁸⁸ Fincancı, a.g.e., ss. 51-52

⁸⁹ P. Moscovici, *A la Recherche de la gauche Perdue*, Calmann-Levy, Paris'den Bilgin, **Kollektif Kimlik**, s.194

gelenekleri, cereyanları, duyarlılıkları birleştirme kapasitesini, Dinamizm; dinleme, sorgulama kapasitesini, kendi görüşünü değiştirebilmeyi, yetersizliklerini, hatalarını kabul edebilmeyi, muhaliflerini kendi kampında ağırlayabilmeyi, Hukukun ilerlemesi; iktidar ile hakların, hukukun ilişkisinde özgürlükleri ve demokrasiyi genişletme hedefinin gözetilmesini; bir başka deyişle hakların ilerlemesi yoluyla hukukun ilerlemesini, ekonomik ve sosyal alanların eklemelenmesi ise Cumhuriyetçi uzlaşmaya saygıyı, yurttaşlık değerlerine ve genel menfaate önem vermeyi, herhangi bir kesimi dışlamaktan kaçınarak sürekli bir sosyal dayanışma iradesi göstermeyi ifade etmektedir.⁹⁰

Kitle iletişim araçları bağlamında katılımcı demokrasi, bu araçların izleyicilerin kontrolünde sosyal yaşamla iç içe olması ve eşit katılım için fırsatlar üretmesini gerektirmektedir. Bu şekilde, halkın yönetime katılmasının yolu açılırken, kitle iletişim araçları da gruplar arasındaki etkileşimi sağlamaktadır.

Kamuoyu demokratik toplumlarda devlet iradesini demokratik irade olarak kontrol etmekle yükümlü olduğundan siyasal iletişim için önemlidir. Bu nedenle, öncelikle kamuoyunun farklı bakış açılarıyla yapılmış tanımları üzerinde durulacaktır. Daha sonra ne şekilde oluşturulduğu demokratik ve demokratik olmayan sistemler göz önünde bulundurularak anlatılmaya çalışılacaktır.

4. KAMUOYU OLUŞTURMA SÜRECİ OLARAK SİYASAL İLETİŞİM

Kamuoyu temel anlamda halkın kamuyu ilgilendiren konulara ilişkin kanılarının toplamı; genel kamunun üyelerinin siyasal konular ya da güncel olaylar hakkındaki tutumlarının anlatımlarıdır. Kamuoyu kavramı büyük ölçüde “Aydınlanma”nın bir ürünü olup, kamuoyu düşüncesi 17. yüzyıl sonlarının ve 18. yüzyılın liberal siyaset felsefecileriyle ve özellikle 19. yüzyılın demokrasi kuramıyla yakından ilişkilidir⁹¹ ve kamuoyu olgusunun analitik olarak incelenmesi ve bilinçli olarak ölçümlenmeye başlaması, Birinci Dünya Savaşı’ndan sonra gerçekleşmiştir.

Epistemolojik olarak 18. yüzyıla kadar kavramsal olarak ifade edilemeyen ve ancak 19. yüzyılda sistematik olarak incelenmeye başlanan kamuoyu kavramı, günümüzde dahi evrensel olarak tanımlanamamakta ve sorunlu bir kategori olarak karşımıza çıkmaktadır ve farklı disiplinlerde, farklı şekillerde tanımlanmaktadır:

⁹⁰ Bilgin, **Kollektif Kimlik**, s.194

⁹¹ Mutlu, **İletişim Sözlüğü**, s.163

Siyaset bilimine göre kamuoyu yöneten ve yönetilen ilişkisine dayanan, hükümet dışı çevrelerden, hükümete doğru yöneltile ve karar mekanizmalarını etkileyen, katılım aracıdır ve demokrasi ile özdeşleşmektedir. Toplumbilim, kamuoyunu, farklı toplumsal katmanlardaki, bir grup insanın sorunlar karşısında takındığı tavra işaret ederek, toplumsal değişme, bütünleşme, farklılaşma ya da gelişmenin temel ögesi olarak kabul etmektedir. Sosyal psikologlar, bir grup bireyin sorunlar karşısındaki vaziyet alışını uyarı-organizma-tepki modelleri ile açıklamaktadırlar. Diğer yandan, istatistikçiler ölçümlemekte, sosyologlar yorumlamaktadır. Kitle iletişimciler ise, kendi dolayımı ile yönlendirilen ve form değiştiren kamuoyunu analiz etmektedir.⁹²

Yöneticilerin siyasal karar alma sürecini etkileme gücüne sahip olması ve seçenlerle, yönetenler arasında iki yönlü ilişki kurulmasını temin etmesi gibi nedenlerle kamuoyu, siyaset biliminin temel ilgi alanlarından birisi haline gelmiştir. Kamuoyu, tanımı gereğince, çoğunluğun kanaatlerini yansıtır. Bununla birlikte, bazı özel durumlarda, azınlığın kararlı bir biçimde benimseyip etkin olarak savunduğu bir görüş, konuya kendisini böylesine adayan bir çoğunluk olmaması nedeniyle, kamuoyu şekline dönüşerek siyasal kararları etkileyebilir. Siyasal sistemden bağımsız olarak, her toplumda, siyasal iktidarı ellerinde bulunduranlar, yönetilenlerin uygulanan siyasalar hakkındaki düşünce ve kanaatlerini bilmek isterler. Bu düşünce ve kanaatlerin taşıdıkları ağırlık ise sistemin niteliğine bağlıdır. Diğer bir deyişle bunlar demokratik rejimlerde, otoriter sistemlere nazaran çok daha etkilidirler.⁹³

Kamuoyu oluşumunun sağlıklı biçimde gelişmesi demokrasilerde, medya aracılığı ile gerçekleşir. “Doğru” ve “dürüst” bir medya ortamına sahip olmayan ülkelerde seçmenlerin yapacakları tercihlerde her zaman yanılma payı yüksek olacaktır. Demokrasinin erdemi, esas itibarıyla hiçbir yanlısın yapılmadığı, her zaman doğru tercihlerin ortaya konulduğu bir yönetim tarzı olmasından kaynaklanmaz. Ancak yönetim tarzı olarak demokrasi, halka yanlıştan dönme olanağını elinde tutma ayrıcalığını verir. Burada medyanın işlev ve sorumluluğu devreye girmekte ve medyanın halka, yönetim ve yürütme ile ilgili sağlıklı ve doğru haberler aktarma görevini üstlenmesi gerekmektedir. Doğal olarak, medya, elinde

⁹² Ahsen Armağan, “Kamuoyu Kavramının Tarihsel Gelişimi”, Bilgehan Gültekin ve Leyla Budak (der.) Editörler, **Ermeni, Rum, Yahudi Örneğinde Lobcilik Kavramına Giriş**, Ankara: Nobel Yayın, 2007, s. 42

⁹³ Bektaş, a.g.e., s. 9

bulundurmuş olduğu denetsel güç aracılığıyla kamuoyu duyarlılığının oluşumundaki en önemli araç olarak gündeme gelmektedir.⁹⁴

4.1. Kamuoyu Kavramı

Çoğunluk ilkesi demokratik ülkelerdeki en temel kurallardan birisidir. Bu nedenle kamu siyasasını çoğunluğun isteğinin belirlediği kabul edilir. Bununla birlikte kamuoyu olgusu düşünce ayrılığı ve tartışmaya dayandığına göre kamu işlerinin yürütülmesi için gerekli olan oydaşma ve demokrasilerde öncelik tanınan çoğunluk kavramları nasıl bağdaşacaktır. Childs, bu görüşü yansıtan bazı tanımları şöyle aktarmaktadır:⁹⁵

Çoğunluk yeterli değildir; oybirliği de şart değildir, fakat kanaat öyle olmalıdır ki azınlık o kanaati paylaşmasa bile, korktuğu için değil inanışlarından dolayı onu kabul etme zorunluluğunu duymalıdır. (L.A. Lowell)

Toplumun veya toplumun önemli bir bölümünün aynı konudaki kesin kararlar veya bir kararlar bütünü hakkında düşünceleri ve hisleriyle bir araya gelmeleridir. (J.J. Maxey)

Vatandaşların açık bir çoğunluğu tarafından sahip olduğunda egemen duruma geçen bir görüş açısı veya bir grup halindeki görüş açılarıdır. (James Bryce)

Halkın büyük bir kısmı iktidarın ana amaçlarında ve ilkelerinde fikir birliği gösteremiyorsa ismine yakışır bir kamuoyu olamaz. Beraber olacak kadar birbirine benzeyen bireysel fikirler söz konusu olmayınca kamuoyu olamaz. (J. W. Smith)

Kamuoyu, toplumun değişen gereksinimlerini karşılamak üzere toplumun siyasal, ahlaki, iktisadi çerçevesini düzenlemek amacıyla çeşitli kamuların görüşlerini ileri sürdükleri dinamik toplumsal sürecin birbirini izleyen aşamalarını kapsayan bir terimdir. (Saul Forbes Rae)

Kamuoyu bir genel veya vatandaşlığa ait sorun üzerine şuurlu ve ussal bir kamu tartışması sonrasında ulaşılan toplumsal yargıdır. (Clyde L. King)

Süregelen tartışmalar göstermektedir ki biz kanaati bireysel bir ifadelendirme olarak kabul etmekteyiz. Bu bir grup içerisindeki etkileşimden etkilendiğinde ise grup veya kamuoyu biçimini almaktadır. (Albig)

⁹⁴ Gezgin, a.g.e., ss. 37-38

⁹⁵ Lawrence Lowell, "Public Opinion and Popular Government" eds. Bernard Berelson and Morris Janowitz, **Reader in Public Opinion and Communication**, Glencoe: The Free Press, 1950'den Bektaş, a.g.e., ss. 59-60

4.2. Kamuoyunun Oluşumu

Kamuoyu ile ilgili olarak uzunca bir süre şu görüş yaygın olmuştur; Belli bir sorunla karşılaşan insanlar, bu sorunla ilgili verileri tartarak bilinçli, rasyonel sonuçlara varırlar; böylece ulaşılan kanaatlerde kamuoyunu meydana getirir. Daha sonra yapılan araştırmalar, bu teorik görüşün dayandığı varsayımın geçerli sayılamayacağını, kamuoyunun kaynağında çoğu zaman bu nitelikte rasyonel bilinçli bir değerlendirmenin bulunmadığını ve somut sorunlar karşısında beliren fikir ve tutumları genellikle önceden “biçimlenmiş” kanaatlerin tayin ettiğini ortaya koymuştur.

4.2.1. Siyaset Psikolojisinde Yeni İnsan Modeli

Siyaset psikolojisinin başlangıçta esas aldığı rasyonel insan modeli, son yıllarda kognitif psikolojinin gelişimiyle farklı bir çehreye bürünmüş görünmektedir. Kognitif yaklaşımda insan modeli, siyasal enformasyonları işleme ve örgütleme kapasitesine sahip bir bireydir, bu bireyin kognitif kapasiteleri, tasarruf ve basitleştirme gibi fonksiyonel gereklere tabidir; bir takım hatalara yanlışlıklara açıktır. Burada, reel olumsuzluklara bağlı, düşünen bir varlık sözkonusudur; sınırları vardır. Sosyal bilişle paralel olarak siyasal bilişin öznesi de bir Cognitive Miser'dır, bu “bilişsel cimri” eksik verilerle yetinen bir öznedir.⁹⁶

4.2.1.1. Şema Kuramı

Bilişsel Psikoloji alanındaki çalışmalar Bartlett'in bellek süreçleri üzerindeki düşüncelerinden etkilenmiştir. Bartlett bellek ve bilişin şemalar adını verdiği özgül konusal yapılar içinde örgütlendiği görüşünü ortaya atan ilk psikologdur. Bu görüşe göre, bir birey yeni bilgilerle karşılaştığında özgül bilişsel şemalar bunları süzer, seçer, kodlar ve yeni ya da var olan bilişsel yapılar içinde bütünleştirir.⁹⁷

Şema kuramı, bilişsel psikolojiyle yakından ilgilidir. Bilişsel psikoloji, bilginin nasıl oluştuğunu, nasıl edinildiğini, nasıl yapılaştığını, nasıl depolandığını, nasıl işlendiğini ve nasıl anımsandığını araştırır.

Şema kavramı, genel bir deyişle, enformasyonları örgütlemenin zihinsel yapılarını belirtir. Şema bir elaborasyon ve yeniden inşa sürecinin sonucudur; yani

⁹⁶ Nuri Bilgin, **Siyaset ve İnsan**, İzmir: Bağlam Yayınları, 2004, s. 44

⁹⁷ Tekinalp ve Uzun, a.g.e., s. 77

zihinsel aygıtta enformasyon, basit bir veriler koleksiyonu gibi değil, soyut bir tarzda örgütlenir. Şemalar, enformasyonun işlenmesini, bellekte depolanmasını, çıkarsamaları ve daha genelde bizim dünyayla ilişkimizi yönlendirir. Bu perspektifte dünyayla ilişkimiz “kavram temelli” ya da “teorilerimiz tarafından yönlendirilen” bir ilişki (conceptually-based ya da theory-driven) gibi kavramsallaştırılır. Buradan siyaset psikolojisi için beliren, sosyal olaylardan elde edilen enformasyonlarla başa çıkma ve bunları (siyasal enformasyonun daha sonraki yapılanmalarını yönlendirecek) şemalar biçiminde ve hatta bir teori halinde bütünleştirme yeteneğine sahip bir bireydir. Bireyin seçim kararlarını, adaylara ilişkin yargılarını, çıkarsamalarını şemalar yönlendirir. Bu durumda theory-driven’den farklı olarak data-driven söz konusudur.⁹⁸

Amerio’ya göre, sosyal biliş yaklaşımında, bireylerin siyasal yetkinliğinin (bireylerin siyasete ilişkin bilgileri), brüt kavramlardan ve özellikle şema halinde örgütlenmiş kavramlardan oluştuğu varsayımı, siyasal enformasyonun işlenmesinde pek çok faktörün ele alınmasını sağlar. Amerio, bu analizin sonunda, siyaset psikolojisinde şu tür bir özne anlayışına varmaktadır; rasyonel insanın (homo rationalis) soyut kurallarına bağlı olmayan ve ayrıca uzun geçmişe ait koşullanmalara, heyecansal ve anakronik tepkilere sıkıştırılmamış bir özne; yani hem düşünme ve duygu kapasitesine, hem de yapma kapasitesine sahip bir özne. Bu özne, eylemde bulunarak fikirleri kapasitesi ve gücünü sürekli olarak ayarlar. Bir başka deyişle, fikirler ve bilişler dünyası ile kaynaklar dünyasının (kapasiteler ve güçler) birlikte işlediği bir ilişkiler yapısı içinde yer alır. Bu sosyal bağlam, insan eyleminin bir ürünüdür; bireyler mevcut imkanları, kaynakları ve yetkinlikleri tarafından belirlenmiş sınırlar içinde başka mümkün dünyalar hedefleyerek proje ve bilgi süreçleriyle bu bağlam üstünde etkide bulunurlar. Bu öznelerle dolu siyasetin sosyal psikolojik evrenidir ve bu evren, bireyler arasında ve gruplar arasında asimetric ilişkilerin yeridir. Burada öznelerin siyasete ilişkin tutumları anakronik olabilir; ama bu tutumlar, onların yaşama, kimlik ve iletişim sorunlarından (reel veya algılanan sorunlar) kopuk değildir.⁹⁹

Amerio, günümüzde pek çok birey için bu ilişkilerde bir kırılma olduğunu, insanların söz ve eylem yetkinliklerinin özel alanla sınırlı kaldığını, siyasal

⁹⁸ Bilgin, **Siyaset ve İnsan**, s. 44

⁹⁹ P. Amerio, “Perspectives theoriques cognitives et sociales en psychologie politique”, **Reveu Internationale de Psychologie Sociale**, dec. 91, ss.209-230’dan Bilgin, **Siyaset ve İnsan** ss.45-46

bilişlerinin fakir ve çoğu kez diğerleri tarafından “önceden oluşturulduğunu” ve kararlara katılımlarının zayıf olduğunu söylemektedir. Bu durumun insanı, bastırılmış amaçlara, çiğnenmiş kimlik duygularına ve ülkeleri, sosyal tabakaları, grupları saran marjinalleşme (ve/veya tersine kitleselleşme) olgularına sürüklediğini belirtmektedir.

4.2.2. Kamuoyunun Oluşumunda Etkili Olan Faktörler

Kamuoyunu, duygularıyla değil, aklıyla değerlendirme yapabilen, bilinçli insan topluluğunun kanısı saymak kuşkusuz ki yanlış olur. Kitlelerin “bilinçli bir sağduyusu” olduğu görüşü bilimsel değil, ideolojiktir. Kamuoyunun öne sürüldüğü gibi sağlıklı oluşabilmesi üç koşula bağlıdır; Bireylerin yeterli ve doğru haber almaları; aldıkları bilgileri duygularından uzak, akıllarıyla değerlendirmeleri; ve “çıkarlarını sağlama umudu ile” kamu işlerine yakın bir ilgi göstermeleri. Ancak bu üç koşulun bir araya gelmesi ve özellikle de, kamuoyunu oluşturanların çoğunluğunun bu durumda bulunması son derece zordur.¹⁰⁰

Kamuoyunu oluşturan kişisel kanaatlerin biçimlenmesinde çeşitli sosyal ve psikolojik etkenler rol oynar. Bu etkenleri şöyle özetleyebiliriz:¹⁰¹

Kamuoyunun oluşumunda kişilik yapısı ile ilgili psikolojik (sübjektif) faktörlerden söz edebiliriz. Kişinin iç dünyasını yaratan ve onun davranışlarını bir ölçüde etkileyen unsurlar arasında rasyonel olmayan, bilinçaltı faktörlerin, içgüdülerin, çocukluktan kalma anıların ve izlenimlerin bulunduğu özellikle Freud’un çalışmalarından sonra ortaya çıkmıştır.

Kanaatlerin oluşumunda sosyal çevre önemli bir yer tutar. Bu alanda birinci derecede rol oynayan grupların başında aile ve okul gelir. Kişinin yetişme döneminde, çevre etkisine en açık bulunduğu bir çağda aile içinde ve okulda edindiği bilgiler, görgüler ve kanaatler ve değer yargıları çoğu zaman sürekli ve kalıcıdır. Aile ve okuldan başka, kanaat biçimlenmesinde rol oynayan diğer bir çevre faktörü de iş ve meslek gruplarıdır. Çalışma hayatı insanı çok defa yeni fikirlerle, yeni bakış açılarıyla karşı karşıya getirir. Tuttuğu iş veya meslek dolayısıyla kişinin dahil olduğu grubun (sendika, meslek kuruluşları, kooperatifler) onun sınıf bilincinin gelişmesinde, kendi ekonomik ve sosyal statüsünün toplum içinde yeri hakkındaki

¹⁰⁰ Kışlalı, a.g.e., s. 174

¹⁰¹ Kapani, a.g.e., ss.148-151

görüşünün belirginleşmesinde önemli etkisi vardır. Kişi, çoğu zaman, siyasal davranışlarını belirleyen kollektif yargılara “biz” bilincine, grup içinde ve grupla bütünleşme yolundan ulaşır.

Dar çevrelerde, küçük toplantılarda, arkadaş grupları arasındaki yüz yüze temasların ve bu temaslarda yapılan görüşmelerin, sohbetlerin, tartışmaların kanaat oluşturmadaki katkısı azımsanmamalıdır. Kişisel ilişkiler çerçevesi içinde haberler ve yorumlar bazen fısıltı, rivayet ve dedikodu şeklinde kulaktan kulağa yayılır. Bunların etki derecesini ölçmek mümkün olmasa bile az çok bir birikim yarattıkları söylenebilir. Yüz yüze yapılan temasların ve kanaat önderlerinin faaliyetlerinin özellikle kitle iletişim araçlarının yeter derecede yaygın olmadığı az gelişmiş ülkelerde önemli bir yer tuttuğunu kaydetmek gerekir.

Günümüzde kamuoyunun oluşmasında en etkili unsurun kitle iletişim araçları olduğu kabul edilmektedir. Teknik gelişmeler sayesinde etki alanları gittikçe genişleyen bu araçların başlıca özelliği, olayları ve yorumları çok kısa bir zamanda çok büyük kitlelere yayabilmeleri ve böylece onların kanaatlerine yön verebilme olanağına sahip olmalarıdır. Kişilerin yerleşmiş kanaatlerini değiştirmeme bakımından gösterdikleri direnç ne olursa olsun, bu direnmenin kesin olarak aşılamazlığından söz edilemez. Toplumdaki bireylerin çoğunluğunun yerleşmiş ve kökleşmiş kanaatlere sahip bulunmadıkları, birçok sorunlar karşısında kararsız oldukları, hatta bunlardan haberdar bile olmadıkları da bir gerçektir. Bu yüzden modern kitle iletişim araçlarının eski kanaatleri değiştirebilme ve yeni kanaatler aşılama bakımından sahip oldukları etkileme gücü bütün açıklığı ile ortaya çıkar.

4.3. Siyasal Sistemler ve Kamuoyu

Siyaset biliminin, sosyolojinin genel, evrensel kuralları, doğruları çerçevesinde her siyasal sistem kendi dış ve iç dinamiklerinin bileşkesinde hareket eder. Toplumun ekonomik gelişme düzeyi, sınıfsal yapısı, kültürel ve ideolojik değerleri ve ağırlıkları, demokrasi kültürü, kısaca siyasal birikimi bu sisteme biçim verir. Ve yine bütün bu etkenlerin bileşkesindedir ki her toplum kendi siyasal iletişim ağını kurar, örer ve işletir. Ülkenin ekonomik kalkınma düzeyi ve iletişim teknolojisindeki alt-yapı ile iletişim araçları arasında doğrudan bir ilişki bulunduğu yadsınamaz.¹⁰²

¹⁰² Eyüboğlu, a.g.m., ss. 46-47

Siyasal gelişmenin, siyasal kurumlardaki yetkinleşmenin de iletişimin biçimi ve özü üzerinde belirleyici etkisi vardır. Siyasal iletişimin yetkinliği, siyasal sistemin, siyasal çarkın dişlilerinin yağlanmış bir makine düzeni, yumuşaklığı ve doğallığı ile işlemesine bağlıdır. İletişim ağ ve yapılarının siyasal yapı karşısındaki bağımsızlıkları ya da görece özerklikleri, söz konusu istemlerin demokratikleşme derecelerini; bir başka deyişle rejimin liberal, otoriter ya da totaliter bir kimlik taşıdığını belirleme de temel göstergelerden biridir. Otoriter yönetimlerin bir özelliği çeşitli yöntemlere başvurarak siyasal iletişimi denetlemeleri, haber ve bilgi akışını her iki yönde süzerek ve yeniden oluşturarak kamuoyunu kendi doğrularına göre yeniden biçimlendirmeye çalışmalarıdır.¹⁰³

Kamuoyunun bir siyasal güç olarak siyasal sistemde karar alma, uygulama ve denetleme süreçlerinde etkili olması siyasal sistemin niteliğine, toplumsal yapıya, ideolojik kabullere ve siyasetin kurumsal özelliklerine bağlıdır. İlk akla gelen demokratik sistemlerde kamuoyunun etkisi ile totaliter sistemlerde kamuoyunun etkisinin farklılığıdır. Kamuoyunun içinde bulunduğu siyasal ve toplumsal ortamın demokratik özelliklere sahip olması kamuoyunun serbestçe, güdümlü olmaksızın oluşumu imkanını verir. Totaliter ortamlarda, yani total bir ideolojinin öngörülerini doğrultusunda iktidar eliyle homojen ve monolitik bir toplum yaratma çabasının olduğu yerlerde kamuoyu güdümlü şekilde oluşturulmakta ve yukarıdan yönlendirilmektedir.¹⁰⁴

Sartori'nin de vurguladığı gibi, bir kanının halk arasında yayılmasını sağlamakla, bir kanının halk tarafından oluşturulmasını sağlamak arasındaki ayrım temeldedir. Birinci durum baskı rejimlerinde, ikinci durum ise demokratik rejimlerde söz konusu olabilir. Baskı rejimlerinde, kamuoyunu oluşturan araçların hemen tümü devletin tekelindedir. Demokratik rejimlerde, böyle bir devlet tekeli daha başlangıçta reddedilmiş olmakla birlikte, kamuoyunun serbestçe oluşumunu zorlaştıran, hatta bazı durumlarda önleyen engeller vardır. Kimi toplum kesimlerinin sesi daha fazla çıktığı gibi, kimi konuların da serbestçe tartışılmasını engelleyen tabular bulunur. Bazı dinsel ya da ulusal konular bu çerçevede de sayılabilir.¹⁰⁵

Kamuoyunun oluşumu yapısı ve niteliği ile onun bulunduğu siyasal sistem ve siyasal ortam arasında yakın ilişki vardır. Genel anlamda, demokratik rejimlerde

¹⁰³ Eyüboğlu, a.g.m., s. 47

¹⁰⁴ Dursun, a.g.e., s. 303

¹⁰⁵ Kışlalı, a.g.e., s. 179

serbestçe oluşan kamuoyu ile totaliter rejimlerde oluşturulan kamuoyu arasında içerik yönünden fark vardır. Ancak bu durum her zaman için geçerli değildir. Çünkü hemen hemen her rejimde kamuoyunun oluştuğunu ya da oluşturulduğunu söyleyebiliriz. Bununla birlikte, şimdi inceleyeceğimiz demokratik ve totaliter sistemlerde kamuoyu arasında belirgin farklar vardır.

4.3.1. Demokratik Sistemlerde Kamuoyu

Demokratik rejimlerin olmazsa olmaz koşullarından biri olan kamuoyunun siyasal kararları etkilemede önemli bir rol oynadığı hatta günümüzde hükümet politikalarının kamuoyunun eğilimi doğrultusunda belirlendiği iddiası bu kavramın önemini artırmaktadır.

Gerçek anlamda ve serbest bir ortamda kamuoyunun oluşabilmesi için özgürlükçü ve çoğulcu bir demokratik sistemin işlemesi gerekmektedir. Özgürlükçü bir demokrasinin temel ölçütlerinden biri de kamuoyunun serbestçe oluşabilmesi imkanındır. Bu bakımdan siyasal demokrasi sadece özgür seçimlerle ortaya çıkan bir durum olmayıp aynı zamanda hür bir “kamuoyu” rejiminin varlığını gerekli görmektedir. Bu bakımdan kamuoyunun serbestçe oluşabilmesi için düşünce, ifade, basın yayın, radyo ve televizyon, toplanma, örgütlenme ve siyasal faaliyette bulunma gibi temel özgürlüklerin sağlanmış olduğu ve bunların işlerlik kazandığı bir demokratik ortam gereklidir. Bu temel özgürlüklerin sağlanmış olması düşünce ve kanaatlerin hem bireysel hem de toplu ifade edilebilmesine ve kamuoyunun serbestçe oluşumunu temin edecek kanalların mevcut olduğu anlamına gelmektedir. Eğer bu özgürlükler maksimum noktada temin edilmiş değilse serbestçe kamuoyunun oluşumunu sağlayacak kanallar yok demektir. Kamuoyunun serbestçe oluşumu, ancak her türlü düşüncenin rahatça tartışıldığı, bireylerin düşündüklerini ifade etmekten çekinmedikleri, örgütlenme özgürlüğünün sınırlandırılmadığı, değişik yorumların karşıt fikirlerin, birbiriyle çatışan tezlerin tartışılmasının mümkün olduğu bir ortamda mümkündür.¹⁰⁶

4.3.2. Totaliter Sistemlerde Kamuoyu

Tek yapılı bir toplum yaratma çabasında olan totaliter sistemlerde durum oldukça farklıdır. Bu sistemler resmi bir ideolojiye, bütüncü bir dünya görüşüne sahiptirler.

¹⁰⁶ Dursun, a.g.e., s. 303

Tüm iktidar tek elde toplanmıştır ve devlet eliyle sistemli bir biçimde yürütülen propagandanın amacıyla, iktidarın görüşünün tüm toplum tarafından benimsenmesini sağlamaktır. Rejimin temel felsefesine, resmi ideolojisine ters olan görüşlerin söylenmesi ve savunulması yasaktır. Serbestçe oluşan bir kamuoyu değil, güdümlü bir kamuoyu söz konusudur. Ancak burada iktidar erkini kullananların toplumu istedikleri gibi yönlendirmeleri, kamuoyunu oluşturmaları, yönlendirmeleri söz konusu olabilir. Bu tür toplumlarda kitle iletişim araçları devletin tekelindedir, bireylerin bu alanda bir girişim özgürlükleri yoktur.

Bu bağlamda, kitle medyasının güçlü yönlendirme mekanizması üzerine kurulduğunu söyleyebiliriz. Bu araçlardan en gözdesi için İzzetbegovic şöyle demektedir: “Milyarlarca pasif alıcıya hitap eden ve yönlendiren bir avuç üretici yönlendirici insan grubu öte tarafta küçük bir kutuya esir olmuş veya müptela milyarlarca alıcı. Yığın psikolojisi gerçekte hiç ilişkisi olmayan kurgu insan tipleri çizmekte ve bireylerin şuurunu, hissiyat ve içgüdülerini ya yok etmekte ya da kendi bildiği ideoloji veya dünya görüşü çerçevesinde şekillendirip yapay insanlar, kişilikler ve kimlikler üretmektedir. Onun için bütün totaliter rejimlerde televizyon, adeta kutsal bir hayati araç olarak görülmüştür. İnsanın özgürlüğünün baş düşmanıdır.”¹⁰⁷

4.4. Bir Siyasal Güç ve Aktör Olarak Kamuoyu

Kamuoyunun siyasal süreçte oynadığı rol ve siyasal kararların alınmasındaki etkileri onun bir “siyasal güç” olarak kabul edilmesini gerektirir. Söz konusu etkinin derecesi toplumsal, siyasal ve diğer çevresel özelliklere göre farklılık göstermektedir. Genellikle kamuoyunun siyasal karar alma süreçlerinde maksimum etkiyi demokratik sistemlerde, egemenliğin halka dayandırıldığı, toplumun geleceğine ilişkin kararların toplum temsilcilerince alındığı, toplumsal beklenti ve isteklerin karar almada öncelikli belirleyici rol oynadığı, siyasal iktidarı toplum adına kullananların belli bir süre sonra topluma karşı hesap verdiği ortamlarda gösterdiği söylenebilir.

¹⁰⁷ Mustafa Açıköz, **İletişim Felsefesine Giriş**, İstanbul: Birey Yayıncılık, s.181

Habermas buna karşılık günümüz demokrasilerinde kamuoyunun kendiliğinden oluşması yerine oluşturulduğunu iddia eder. Oluşturulan kamuoyunun en belirgin niteliği ise kamuoyu tanımının özüne bütünüyle aykırıdır. Ona göre:¹⁰⁸

“Özel yaşam alanı sanki hala izlenmiyormuş, kişiselmiş, hatta bağımsızmış gibi muamele görür. Ama aynı zamanda kitle iletişim araçlarında seçilmiş örnekleriyle ifşa edildiği gibi, çoğu kez arzulanan biçimlere göre yeniden sunulur. Buna karşın devletin ve ekonominin geniş ölçüde örgütlendiği esas kamusal alan, görünürde kişiselleştirilir; Sanki söz konusu olan kurumlar değil de kişiler ve kişisel ilişkilermiş gibi sunulur. Bu yolla, yurttaşların siyasal katılımı giderek etkisizleştirilir. Gerçek kamuoyu yurttaşlarca oluşturulacağına tersi olur, güdümlü kamuoyu her şeyi oluşturur. Diktatörlük ve savaş zamanlarında da kullanılan tabiriyle kamuoyu devreye sokulur.”

Demokratik sistem için kitle iletişim araçlarının önemi tartışılmaz bir gerçektir. Bu bakımdan; bir sonraki bölümde kitle iletişim araçlarının etkililiği belirli modeller çerçevesinde siyasal iletişime katkıları incelenip oluşturduğu kamusal alanlar üzerinde durulacaktır.

5. KİTLE İLETİŞİM ARAÇLARININ DEMOKRATİK SİSTEMİN İŞLEYİŞİNE KATKILARI

Belli bir toplumsal-ekonomik-kültürel bütünlüğü olan, belli sınıfsal dinamiklerin verileri ile tanımlanan ve devlet, iktidar hükümet, yönetim terimleri ile nitelendirdiğimiz somut gerçeklik, demokratik ya da otoriter içimlerde işleyen bir iletişim ağının hem kaynağı-vericisi, hem de hedef kitlesi-alıcısıdır. Ele alınan toplumun gelişmişlik düzeyi, bu yapının kendisini olduğu kadar ona yaşam veren iletişimin biçim ve içeriğini de belirlemektedir. Belli odaklardan kaynaklanan ve belli yoğunlukla iktidara yönelen kısaca talep-destek-köstek nitelikli girdiler her zaman medya dediğimiz basılı/duysal/görsel kanallar yoluyla gerçekleşmez; ancak demokratik ve çoğulcu toplumlarda bu müdahalenin en etkili olanı, medya eliyle gerçekleştirilendir. Bu açıdan bakıldığında; doğrudan siyasal iktidar üzerinde, hükümeti elinde bulunduran ya da denetleyen partiler üzerinde ve hem iktidarı hem partileri dolaylı olarak etkileyen kamuoyu üzerinde olmak üzere üç tür müdahale

¹⁰⁸ Jürgen Habermas, **The Structural Transformation of the Public Sphere: An Inquiry into a Category of Bourgeois Society**, çev. Thomas Burger, Cambridge, MA: MIT Press, 1989'dan Bektaş a.g.e., ss. 248-249

düzeıı ayırt edilebilir. Bu her üç düzeydeki eylemlerde medya dediğimiz “dördüncü erk”ın büyük rolü ve etkisi vardır.¹⁰⁹

Ancak, kamuoyu, belirli bilgileri, belirli durumlarda elde ettiği takdirde şekillenebilir. Kişiler kanaat ve düşüncelerini, elde ettikleri bilgiler doğrultusunda oluştururlar. Demokrasi elde edilen bilgiler çerçevesinde akılcı tercihler yapabilecek yurttaşlara gerek duyar. Bu bilgilendirme işlevini yerine getiren temel vasıta ise kitle iletişim araçlarıdır. Bir anlamda kitle iletişim araçları kamuoyunu bilinçlendirme rolünü de yüklenirler. Dolayısıyla da medya, siyasal ve ekonomik güç odaklarını yurttaşlar adına denetlemek ve her türlü fikir ve düşüncenin serbestçe tartışılabildiği bir ortamı sağlayabilmek için özgür olmalıdır.¹¹⁰

5.1. Kitle İletişim Araçları ve Kamuoyu

Kamuoyunun oluşmasına olanak sağlayan araçlar arasında yüzyüze yapılan kişisel temaslar, kanaatlerin oluşmasında etkin liderler (kanaat önderleri), siyasal liderler, baskı grupları ve kitle iletişim araçları önemlidir.

Bir kamuoyunun oluşabilmesi için ilk süreç ilgili kişilerin ya da grupların sorun hakkında bilgi edinmeleri, sonra da bunun üzerine tartışmalarıdır. Tartışma konusu olan bir sorun karşısında, bu sorunla ilgilenen kişiler grubunun veya gruplarının hakim görüşlerini, kanaatlerini ortak bir kamuoyu olarak kabul ettirebilmeleri için ise başka gruplarla temasa geçip, bu görüşlerini ve kanaatlerini açıklamaları gerekmektedir. Tüm bu ilişkilerde iletişimin rolü büyüktür. Kamuoyu oluşturan araçlar aslında iletişim süreci içinde bilgi aktarmaktadırlar.¹¹¹

Kamuoyunun oluşumunda birey ve grupların son derece önemli rol oynadıkları ve oynamaya devam edecekleri açıktır. Bununla birlikte teknolojik gelişmelerin sonucunda sayıları gün geçtikçe artan kitle iletişim araçlarının etkinlikleri ile doğru orantılı olarak kanaat oluşumu sürecine daha geniş bir katkıda bulunacakları da kuşkusuzdur.

Demokratik bir düzende kitle iletişim araçlarının en temel işlevi, kamuoyunun oluşturulmasıdır. Kitle iletişim araçları, toplumdaki mevcut görüş ve fikirleri ayırım yapmaksızın duyurma ve inceleme sorumluluğuyla kamuoyunu oluştururken, çevreden gelen girdilere cevap vererek siyasi düzenin korunması yönünde de bir

¹⁰⁹ Eyüboğlu, a.g.m., s. 50

¹¹⁰ Bektaş, a.g.e., s. 251

¹¹¹ Bektaş, a.g.e., s. 98

işlev görürler. Siyasi sistemi algılanabilir bir şekle indirmek ve böylece siyasi biçimlenmeyi sağlamakla da yükümlü görülen kitle iletişim araçları, bu arada eleştiri ve kontrol görevini de üstlenmektedir. Bu da kitle iletişim araçlarına toplumsal dengelerde yasama, yürütme ve yargı güçlerinden sonra “dördüncü kuvvet” olma imkanını sağlamaktadır.¹¹²

Kitle iletişim araçlarının kamuoyu oluşturma işlevi yanında enformasyon, eğitim, siyasi ve eğlendirme işlevi gibi birçok işlevi de vardır. Ancak demokratik toplumlarda kitle iletişim araçlarının en temel işlevi kamuoyunu oluşturmaktır. Kamuoyunun oluşumunda, kitle iletişim araçlarının toplum katmanlarındaki farklı görüşler arasında ayırım yapmaması tüm görüş ve isteklere yer vermesi gerekmektedir.

Demokrasilerde kitle iletişim araçları kamuoyunun sadece sesi değil aynı zamanda motorudur. Kitle iletişim araçları kamuoyu oluşumuna yardım etmekte ve kamuoyunu yönlendirmeye çalışmaktadır. Burada dikkat edilmesi gereken nokta, kamuoyu sürecinin toplumdan devlet organlarına doğru bir süreç izlemesi gereğidir. Yani siyasal iktidarlar kamuoyu oluşturmaktan ve etkilemekten ziyade onun kendiliğinden oluşmasını ve kendisini etkilemesini beklemektedir.¹¹³

Medya ile iktidar ilişkilerinde iletişimin can damarı, kamuoyudur. En geniş anlamda iletişim kanallarının açık olduğu, çoğulculuğun, çok sesliliğin yaşama geçirildiği ve hukuk devleti güvencesinden yararlandığı demokrasilerde, kamuoyunu etkileyebilmek, biçimde dolaylı olsa bile özde doğrudan doğruya iktidarı etkilemektir. Zira, hiçbir hükümet, hiçbir yönetim, hiçbir kamu makamı, kamuoyunun benimsemeyeceği, sert tepki göstereceği bir doğrultuda karar almak istemez, alamaz.¹¹⁴

5.1.1. Kitle İletişim Araçlarının Gündem Oluşturma Gücü

Basının ülke ve dünya sorunları hakkında kamuoyuna bilgi sunması, bu konuların kamuoyunda bir önceliğe sahip olması sonucunu doğurmuştur. İlk kez 1972’de Mc Combs ve Shaw tarafından ortaya atılan Gündem Oluşturma Hipotezi

¹¹² Abdullah Özkan, **Siyasal İletişim**, İstanbul: Nesil Yayınları, 2004, s. 62

¹¹³ Kayhan İçel, **Kitle Haberleşme Hukuku**, İstanbul: Beta Yayınları, 1990, ss. 94-95’den Işık, a.g.e., s. 53

¹¹⁴ Eyüboğlu, a.g.m., s.53

basının haberleri sunuş yoluyla bazı konulara ağırlık vererek kamuoyunun gündemini belirlediği görüşüne dayanmaktadır. Bu kuram, halkın çeşitli konuların önemini algılayışının, iletişim araçlarının konuları ele alış biçimiyle açıklanabileceğini belirtir. İletişim araçlarının büyük ağırlık ve yer verdiği konular, halkın önemli olarak algılayacağı konulardır. İletişim araçlarının ağırlık vermediği konular daha önemsiz olarak algılanır. İletişim araçlarının gündem belirleme işlevi, bu araçların insanların ne hakkında düşüneceklerini, neyi önemli olarak algılayacaklarını etkileme eğilimi olarak tanımlanmaktadır.¹¹⁵

Kitle iletişim araçlarının herhangi bir soruna verdikleri önem derecesinin, halkın aynı sorunlara verecekleri önemi belirlediği varsayımından hareket eden gündem belirleme yaklaşımı; kitle iletişim araştırmalarında, güçlü etkilere yeniden dönüşü işaret etmektedir. Çünkü kitle iletişim araçlarının, hangi sorunların önemli hangilerinin önemsiz olacağını önceden belirleyebileceklerini, kamuoyunun da bu belirlenimler çerçevesinde hareket edeceğini öngörmektedir.

Gündem belirleme yaklaşımı “medyanın haberleri sunuş biçimiyle halkın düşündüğü ve konuştuğu konuları belirlediği” tezini ileri sürmektedir. Kamu gündemini belirleyen medya, siyasal gündemi de etkilemekte, böylece ortaya zincirleme bir etkileşim çıkmaktadır. Medyanın insanlara ”ne hakkında” düşüneceklerinin yanı sıra, “ne düşüneceklerini” de söylediği ifade edilmektedir. Medya kamunun zihinsel sıralamasına kendi istediği bilgileri yamamakta ve toplum gündemindeki konuları yine kendi istediği gibi düzenlemektedir. Medya böylece toplumun “eşikbekçiliği” rolünü üstlenmektedir.¹¹⁶

“Medya ne düşüneceğimizi söylemede başarılı olmayabilir, fakat ne hakkında düşüneceğimizi söylemede son derece başarılıdır” görüşü, gündem belirleme yaklaşımının temel düşüncesini yansıtmaktadır. Ancak son dönem gündem belirleme araştırmalarında, medyanın nasıl düşüneceğimize de etkisi olduğu yönünde vurgular bulunmaktadır. Gündem belirleme araştırmalarında, ikinci aşama olarak değerlendirilen bu yaklaşım, gerek konuların seçimi gerekse o konularla ilgili çerçevelerin seçiminde güçlü dönem belirleme etkilerini ortaya koymakta ve haber

¹¹⁵ Mutlu, **İletişim Sözlüğü**, s. 119

¹¹⁶ Erkan Yüksel, **Medyanın Gündem Belirleme Gücü**, Konya: Çizgi Kitabevi, 2001, s.25’den Özkan, **Siyasal İletişim**, ss. 63-64

çerçevelerinin, özellikle kamu gündemini nasıl etkilediği üzerinde yoğunlaşmaktadır.¹¹⁷

Çoğu gündem koyma ve saptama araştırması seçim kampanyaları ile ilgilenmiştir. Tipik bir modern seçim kampanyasında belirli bir adayın imajını süregelen toplumsal sorunlarla ilgili türlü olası çözümler ve adayın seçtiği özel konularla bağdaştırarak ortak bir strateji haline gelmiştir. Kurama göre eğer seçmenler bir konunun önemli olduğuna ikna edilebilirlerse oylarını konu ile uğraşacak en yeterli aday veya parti olarak gösterilenlere vereceklerdir.¹¹⁸

Gündem belirleme araştırmalarında ortaya konulan en önemli sonuç, medyanın yayın yoluyla kamuoyunun en önemli problem sınırlamasını belirlemesi ve siyaset gündeminin de bundan etkilenmesidir. Buna göre ne kişiler ne de kanaat önderleri, medyanın konular arasında seçme etkinliğini kontrol edebilmektedir.¹¹⁹ Örneğin kamunun gündemine medya tarafından özellikle seçimlerden önce getirilen olumlu ya da olumsuz yayınlar kamunun kanaatlerini, düşüncelerini etkilemektedir. Medyanın öncelikleri, kamunun öncelikleri haline gelebilmektedir. Açıkçası medya, kamuoyunu merkezi sahneye getirerek, demokratik teorinin çoğulcu değerlerini benimsetmektedir.¹²⁰

5.1.2. Kitle İletişim Araçlarının Suskunluk Sarmalı Oluşumuna Etkisi

Özgürlük ve demokrasi anlayışı ne olursa olsun, her toplumun, kendi üyelerinin davranışlarını denetleme ve belirli bir yönde kanalize etme sorunu vardır. Toplumlar kendi işleyişlerini düzenlemek ve istikrarı sağlamak için sosyal kontrol mekanizmaları tesis ederler. Genelde her toplum kendi sosyal düzenini yeniden üretme çabasıdadır ve bu üretim, her bireyin düşünce tarzlarında ve pratiklerinde mevcuttur. Günümüz sosyal psikolojisiyle de tutarlı olan bu analiz, bir sosyal sistemi betimleyen psikolojik güçleri (bireyin içinden gelen ve onu uymaya götüren psikolojik güçler ile gruptan gelen ve her türlü sapmayı tohum halindeyken yok eden psikolojik güçler) betimlemektedir. Sosyal etki konusundaki araştırmalardan çıkan

¹¹⁷ Erkan Yüksel, **Medyanın Gündem Belirleme Gücü**, Konya: Çizgi Kitabevi, 2001, s.185

¹¹⁸ Denis Mcquail, Sven Windahl, **Kitle İletişim Çalışmalarında İletişim Modelleri**, Ankara: İmge Kitabevi, 2005, s. 133

¹¹⁹ James Dearing ve Everet Rogers **Communication Concepts: 6 Agenda Setting**, Sage: Thousand Oaks, 1996, s. 99'dan Yüksel, a.g.e., s.186

¹²⁰ Funda Şenol, "İSKİ Skandalı Üzerine Gecikmiş Bir Değerlendirme" **İletişim 1-2**, Ankara: 1994, s. 49'dan Yüksel, a.g.e., s.186

sonuçlara göre; çoğunluk gerçekte olan ilişkimizi tanımlar; kendi iradesini ifade ettirmekten daha fazlasını yapar, kendi bakış açısını evrenselleştirir. Çoğunluk, ikame bir gerçeklik işlevi görerek diğer gerçekliklerin ekranı rolünü oynar. Çoğunluğun düşünce sistemini benimsemiş olanlar, başka şey düşünemez. Bakış açılarının benzerliği, onların geçerliliğini de onaylar. Çoğunluğun bireyler üzerindeki bu ideolojik moral hakimiyeti, insanları belirsizlik karşısında, en çok sayıda insana benzeyerek emniyet aramaya götürür.¹²¹

Bu görüşler bağlamında, kitle iletişiminin kültürel ve toplumsal etkileriyle ilgili olan modellerden Suskunluk Sarmalı Kuramı akla gelmektedir. Bu kuram, Almanya’da 1965 yılında gerçekleşen seçimlerle ilgili olarak seçimi kimin kazanacağına dair hiçbir tahmin gerçekleştirilememesine rağmen, seçimlere az bir zaman kala kamuoyunda seçimi Hıristiyan Demokrat Partinin kazanacağı yönünde bir hava oluşması, ardından da bu partinin seçimi kazanması üzerine sosyolog Elisabeth Noelle Neumann tarafından geliştirilmiştir.

Noelle Neumann, insanların dışlanma korkusu nedeniyle toplumda hakim olan görüş içerisindeymiş gibi görünmek zorunda kaldıklarını ileri sürmektedir. Suskunluk Sarmalı Kuramına göre, dışlanma korkusu insanları toplumda varolan fikir iklimi içindeki değişik tutumların durumu hakkında bilgi sahibi olabilmek için medyaya yöneltmektedir. Dolayısıyla medya bireysel fikirlerin oluşumu üzerinde oldukça önemli bir etkiye sahip olmaktadır.

Suskunluk Sarmalı Kuramı şu önermelere dayanır:¹²²

- 1- Toplum, ayrılan bireyleri yalıtımla tehdit eder.
- 2- Bireyler sürekli yalıtılma korkusu yaşarlar.
- 3- Bu yalıtılma korkusu, bireylerin sürekli olarak fikir iklimini değerlendirmeyi denemelerine neden olur.
- 4- Bu değerlendirmenin sonuçları kamudaki davranışı, özellikle açıkça ifade etmeyi ya da kanıların saklanması etkiler.
- 5- Beşinci varsayım, diğer dördüne bağlıdır. Hepsi birlikte, kamuoyunun biçimlenmesinden, korunmasından ve değişmesinden sorumlu sayılır.

¹²¹ Bilgin, **Siyaset ve İnsan**, ss. 221-222

¹²² Elisabeth Noelle-Neumann, “The Theory of Public Opinion: The Concept of the Spiral of Silence”, **Communication Yearbook 14**, s.259’ dan Tekinalp ve Uzun, a.g.e., s. 127

Bireyler kendi fikirlerini oluştururken en çok kitle iletişim araçlarından sağlanan bilgi ve haberleri kullanmaktadır. Bir yerde bireyler, kitle iletişim araçlarının topluma sundukları bilgileri değerlendirmekte, bu bilgilerin kamuoyunda nasıl algılandığına, kamuoyunun hangi yönde oluştuğuna dikkat ederek, buna göre bir pozisyon almaktadır. Eğer kitle iletişim araçlarının oluşturduğu kamuoyuna aykırı bir düşünceleri varsa da dışlanma korkusuyla bu düşüncelerini açıklamaktan çekinmekte, hatta çoğu zaman hiç açıklamamayı tercih etmektedirler. Çünkü toplum, genel kabul gören düşüncelerin dışında farklı bir düşünceyi kabul etmekte zorlanmakta, hatta dışlamaktadır. Oysa demokratik toplumun temel unsurlarından biri de farklılıklara saygı gösterilmesi ve çok sesliliktir. Başkalarının fikirlerine tahammül göstermek, demokratinin gereğidir. Demokrasi kültürünün yerleştiği ülkelerde bu karşılıklı saygı ve tahammül gösterilse de az gelişmiş ve demokrasisi gelişmemiş toplumlarda Suskunluk Sarmalı Kuramı işlemektedir.¹²³

Kitle iletişim araçları herhangi bir görüşün toplumda yaygınlaşabilmesi için olayı gündeme alıp çoğunluğun görüşüymüş gibi sunma eğilimini göstermektedirler. Böyle bir durumda ise amacın bu araçların istekleri doğrultusunda bir kamuoyunu oluşturmak olduğu söylenebilir. Bu nedenle kitle iletişim araçlarının oluşturduğu ve hatta yönlendirdiği kamuoyu, toplumun büyük bir çoğunluğu tarafından kabul görmekte, sorgulanmadan, tartışılmadan olduğu gibi algılanmaktadır.

5.2. Kitle İletişim Araçları, Siyaset ve Demokrasinin Etkileşimli İlişkisi

Yönetmek iletişim kurmak demektir. Modern toplumlar büyüyüp karmaşıklaştıkça, iletişim ve kamusal tartışma alanı giderek artan biçimde kitle iletişiminin egemenliğine girmektedir.

Bir demokraside kitle iletişimi, bir dizi çakışan ama birbirinden ayrı işleve sahiptir. Bunlardan biri bilgilendirmek ve eğitmektir. Kamusal politikalar hakkında akıllı kararlar alabilmek için, insanların kesin zamanında ve önyargısız enformasyona ihtiyaçları vardır. Kanaatlar farklılaştığı için, yine insanlar, farklı bakış açılarından oluşan geniş bir yelpazeye ihtiyaç duyarlar.¹²⁴

Çağdaş bir toplumda yurttaşın medyadan genel beklentisi kendisine doğru, yeterli ve yansız bilgi ve düşünce aktarılması; toplumsal yaşamın

¹²³ Özkan, **Siyasal İletişim**, s. 218

¹²⁴ Köker, a.g.e., s. 64

demokratikleşmesine ve katılımın artmasına; sosyal ve kültürel gelişmeye, toplumsal çeşitliliğe ve çoğulcu bir toplumun oluşmasına katkıda bulunabilecek bir medya ortamının gerçekleşmesidir. Günümüzde, giderek karmaşıklaşan toplumsal yaşamda kendisi de hem farklılaşan hem de daha karmaşık bir nitelik kazanan siyaset (iktidar ilişkileri) bundan böyle kitle iletişim araçlarıyla daha fazla iç içe girmiş bir görünüm kazanmıştır.¹²⁵

Kitle iletişim araçları, doğrudan yaşam deneyimimiz ve denetimimiz dışında kalan olay, olgu ve oluşumları bize aktarmaktadır. Bizler de kendi pratiğimiz dışında kalan ve giderek karmaşıklaşan bir dünyayı böylelikle algılar ve anlamlandırırız. “Nasıl bir dünyada yaşıyoruz” sorusunun ayırtına büyük ölçüde medya aracılığıyla ulaşılmaktadır. Nasıl bir dünyada yaşandığının durum tanımlamasını yapan medya olduğuna göre “nasıl bir dünyada yaşanmak isteniyor” sorusunun yanıtı da medyanın tanımlarıyla oluşur, onlardan etkilenir, hatta onlar tarafından biçimlendirilir. Bu nedenle çağdaş toplumda iktidar arayan, toplumsal gelişme ve değişmeye yön vermek isteyen tüm güçler medyaya sahip olmanın ya da onları denetimleri altında tutmanın peşinde olmuşlardır.¹²⁶

Öncelikleri ve siyasal rejimi ne olursa olsun bir aygıt olarak devlet toplumsal talep ve beklentileri siyasal eyleme dönüştürmek üzere vardır ve bunun içinde yurttaşların sesine kulak vermek, duygularını paylaşmak, gereksinimlerini kavramak zorundadır. Toplumun yatay ya da dikey olarak etkileyen akımları anlamak, gerçekleri yakalamak, onlara uyum sağlamak devletin görevidir; bunun içinde bilgilendirilecek ve bilgilenecektir. Toplumun beklentileri belli uyarıcılar yoluyla zamanında iktidara ulaşmalıdır ki uyarlamalar ve değişiklikler yapılabilir. Dolayısıyla, bir siyasal sistemin, bir rejimin yaşayabilirliği, sahip olduğu iletişim devrelerinin güvenilirliğine bağlıdır.¹²⁷

Medyanın önemli bir demokratik işlevi çeşitli konularda demokratik tartışmalar için açık platform temin etmek suretiyle kamunun sesini hükümete ve otoritelere iletme ve böylece karşılıklı bilgi akışı sağlamaktır.¹²⁸ Böylelikle, ifade, fikir,

¹²⁵ Raşit Kaya, “Medya, Siyaset, Demokrasi: 75. Yılda Nasıl Bir Yeniden Yapılanma?” **Bilanço**, T. C.’nin 75 Yılına Toplu Bakış Uluslararası İlişkiler Kongresi, ODTÜ: 1998, s.155

¹²⁶ Kaya, a.g.m., s. 155

¹²⁷ Eyüboğlu, a.g.m., s. 47

¹²⁸ J. Curran ve M. Gurevitch **Mass Media and Society**, London: Arnold, 2000, ss. 127-129’ dan Aylin Dağsalgüler ve Erkan Saka, “Yeni İletişim Teknolojileriyle Habermas’ın Kamusal Alanı’nı Yeniden Düşünmek”, Özgür Yılmazkol (der.) **Medya Okumaları**, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2007, s.167

toplantı ve dernek kurma özgürlüğü devletçe garanti alınan insanlar herhangi bir kişisel çıkardan uzak bir biçimde kamusal alana girecek, rasyonel tartışmaya girecek, argümanlar ve fikirler geliştirecek ve ortak çıkarlarda konsensüse varacaklardır. Televizyon, gazete, radyo veya dergi fark etmeksizin, kamusal alanda medyanın bu kamusal tartışma forumunda argümanlara ve bilgiye aracılık ettiği varsayılmaktadır.¹²⁹

Demokratik bir toplumda medyanın yaşamsal önemi ortaya çıkar. Demokratik bir işleyişin vazgeçilmez sahibi olan medya, ancak yokluğunda değeri ve yeri belli olan bir işlev görür. Her yönetim kararlarının yönetilenler tarafından direnişle karşılaşmaksızın kabul edilmesini, benimsenmesini ister. Yurttaş da gereksinmelerini dile getirerek, yönetimin bu sorunlara çözüm üretmesini ister. Bu kesintisiz ve karşılıklı haber ve bilgi akışı bir noktada kesişir ve orada bir meşruluk dengesi oluşur.

5.2.1. Gelişme Düzeylerine Göre Haberleşme Sistemleri

İletişim ve haber akışı konusunda modern siyaset bilimi belli başlı dört çözümleme açısı geliştirmiştir. Bunları, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler bağlamında, karşılaştırmalı olarak şöyle ele alabiliriz.¹³⁰

1- Gelişmiş siyasal sistemlerde, iletişim genel olarak herkesçe anlaşılır. Siyasal söylem herkes için aynıdır. Oysa, gelişmekte olan, az gelişmiş ülkelerde, siyasal söylem bir örnek değildir. Kırsal ya da kentsel kitleye farklı dillerde seslenilmesi gerekir; farklı kültürel dünyaların, değişik eğitim düzeylerinin duyarlılıkları, dolayısıyla da algılama biçimleri farklıdır.

2- Gelişmiş sistemlerde, iletişimin önünde engeller yoktur; ama gelişmekte olan ülkelerde iletişimin nüfuz derecesi, kırsal ya da kentsel ortama göre değişiktir.

3- Gelişmiş ülkelerde siyasal iletişimin hacmi, gelişmekte olan ülkelere oranla daha önemlidir. Gelişmiş ülkeler toplumsal içerikli haberlere daha çok yer veren bir iletişim ağına sahiptirler.

4- Gelişmekte olan ülkelerde iletişim neredeyse tek yönlüdür, ve merkezde çevreye, iktidardan yurttaşına doğrudur; oysa, gelişmiş ülkelerde bu süreç karşılıklıdır; hatta,

¹²⁹ Frank Webster (der.), **The Information Society Reader**, London: Routledge, 2004, s. 350'den Dağsalgüler ve Saka, a.g.m., s. 167

¹³⁰ Eyüboğlu, a.g.m., s. 49

yurttaşlardan merkezi hükümete doğru olan iletişimin debisi daha büyük, yoğunluğu daha yüksektir.

Emre Kongar'a göre, toplumsal sistemin gelişme düzeyi haberleşme (iletişim) sürecini etkilediği gibi haberleşme süreci yoluyla toplumsal ve siyasal sistemin gelişmesini de etkilemek olanaklıdır. Çeşitli düzeylerdeki sistemleri modern, geleneksel ve geçiş halinde olmak üzere üç bölümde incelemiştir. Bu üç sistemi kitle iletişim araçlarının ve kanaat önderlerinin aralarındaki ilişkiler bakımından aşağıdaki şekilde açıklamıştır.¹³¹

5.2.1.1. Modern Haberleşme Sistemi

Modern haberleşme sürecinde iki ayrı bölüm vardır. Bunlardan biri iyice örgütlenmiş kitle iletişim araçları, diğeri ise yüz yüze temas esasına dayanan haberleşmeyi kullanan halkoyu (kanaat) liderleridir. Kitle iletişim araçları bölümü profesyonelleşmiş ve sanayileşmiştir. Ülkenin temel toplumsal sürecinden ve yönetiminden kısmen bağımsızdır. Olayların objektif ve tarafsız bir şekilde yayımlanmasının olanaklı olduğu fikri iletişim sürecinin bu bölümüne egemendir.

Modern haberleşme sürecinin ikinci bölümü ihtisaslaşmış veya ihtisaslaşmamış kanaat önderleri ve halk arasındaki karmaşık ilişkilerden meydana gelir.

Modern haberleşme sürecinin özelliği "iki kademeli akış" ilişkisinin olmasıdır. Modern haberleşme süreci profesyonel iletişimcilerle, yüzyüze haberleşme kanallarını kontrol edenler arasında bir etkileşim halini alır. Bu etkileşim, alıcı ile kaynak arasında bir yansıma (tepki alışverişi) yaratır. Bu yansıma yoluyla kaynak (kitle iletişim araçları), alıcının tepkisini görerek mesaj içeriklerinde düzeltmelere gider. Buna karşılık alıcı da (kanaat önderi), davranışını kaynağın yayınladığı mesajın içeriğine göre düzenler.

Modern haberleşme sistemi, ileri bir teknolojinin ve ihtisaslaşmış profesyonel bir haberleşme sürecinin, resmi olmayan topluma dayanan ve ihtisaslaşmış olmayan kişiler arası bir haberleşme süreci ile birleşmesidir.

Modern haberleşme sistemi, bir örnek mesajları geniş bir alıcı kitlesine yayımlamak olanağına sahiptir. Sistem aynı zamanda içerik bakımından çok geniş bir

¹³¹ Emre Kongar, **Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği**, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2004, ss. 255-258

alanı kapsar. Böylelikle alıcılar, çeşitli konularda yayımlanan bu haberleri seçme ve yorumlama durumunda kalırlar. Bu seçme ve yorumlama işlemi kanaat önderleri tarafından yapılır. Böylelikle objektiflik esasına dayanan kitle iletişim araçlarının yayımladığı mesajlar kanaat önderleri tarafından sübjektif bir şekilde seçilir ve yorumlanır.

Bu sistemin bir diğer niteliği, yayımlanmak istenen özel mesajların geniş haberler akımı içinde kaybolmalarınıdır. Bu nedenle alıcıya mutlaka erişmesi istenen mesajlar çeşitli aralıklarla tekrarlanırlar.

5.2.1.2. Geleneksel Haberleşme Sistemi

Geleneksel haberleşme sisteminde profesyonel habercilerin yerine, toplumdaki toplumsal ve siyasal durumları uygun olan kişiler haberleşme sürecine katılırlar. Geleneksel toplumlarda haberleşme süreci modern toplumlardakinden farklı olarak, öteki toplumsal süreçlerden ayrı bir şekilde örgütlenmemiştir. Haber haberleşme endüstrisinin kanallarından değil, toplumsal hiyerarşi kanallarından ve toplumsal ilişkiler örüntüsünden geçer. Böylece haberleşme, hem toplumsal ilişkiler hiyerarşisine hem de haberin içeriğine bağlıdır.

Geleneksel toplumda haberleşme süreci, toplumun temel yapısı ile son derece iç içe girmiştir. Bu nedenle haberin alınması değerlendirilmesi ve yorumlanması kaynak ile alıcı arasındaki statü ilişkisine bağlıdır. Toplumsal-ekonomik statüsü alıcıya nazaran daha üstün olan ve alıcı ile yakın ve güvenilir ilişkiler kurmuş olan bir kaynağın haberleşme sürecindeki etkisi yüksektir. Çünkü geleneksel kişiler alıcı durumunda oldukları zaman haberlerin güvenilirliğini yalnızca kaynak ile aralarındaki kişisel ilişkinin gücü esasına dayandırır. Bunun bir sebebi de geleneksel sistemdeki haberleşmenin yüz yüze oluşudur.

Geleneksel sistemde haber kapsamı da çok sınırlıdır. Ayrıca haberleşmenin hızı da önemli farklılıklar gösterir. Bazı haberler çabuk dağılır. Bazıları ise geç. Diğer bir farklılık da haberlerin tekrarındadır. Bazı haberler tekrarlanır, bazıları ise tekrarlanmaz.

Geleneksel sistemin en önemli özelliklerinden biri haberleşmenin genellikle olayların her yönünü alıcıya ulaştırmamasıdır. Kapsam çok sınırlı olduğu için haberleşme mesajları bölük ve parçalı bir durumdadır. Bu durum haberlerin birleştirilmesi ve yorumu için kanaat önderlerine başvurulmasına yol açar.

Geleneksel haberleşme süreci içinde kanaat önderlerinin bir fonksiyonu da küçük haber parçacıklarını birleştirip olayları tüm olarak belirlemektir. Bu sebeple, geleneksel sistemdeki halkoyu liderleri, modern sistemdeki kitle iletişim araçlarının fonksiyonlarından bir kısmını kendi üzerine almaktadırlar. Fakat bu arada haberleşme sürecine kitle iletişim araçlarının objektifliği yerine kanaat önderlerinin sübjektifliği daha hakimdir.

5.2.1.3. Geçiş Halindeki Haberleşme Sistemi

Geçiş halindeki haberleşme sürecinde de iki bölüm vardır. Bunlardan biri yüksek teknolojiye dayanan, nüfusun daha çok modernleşmiş bölümlerine erişen, kentsel bir sistemdir. Diğeri ise yüz yüze ilişkilere dayanan, toplumun toplumsal örüntüsünü izleyen ve böylece geleneksel tipe uygun olan çoğunlukla kırsal bir sistemdir. Geçiş halindeki haberleşme sürecini niteleyen husus bu iki kesim arasındaki ilişkilerin çok gevşek oluşu veya hiç olmayışdır. Her iki sistem de birbirinden bağımsız olarak farklı düzeylerde işlerler.

Geçiş halindeki bir toplumda kentsel haberleşme kırsal haberleşmeye ancak değişikliğe uğramış bir biçimde sızabilir. Bunun sonucu da haberlerin yanlış anlaşılmaları olur. Haberlerin alınması ve yorumu çoğu zaman kaynağın toplumsal, ekonomik ve siyasal statüsünün alıcı tarafından nasıl görüldüğüne bağlıdır.

Geçiş halindeki süreçte, haberleşmenin, kapsamını, süratini ve doğruluğunu kontrol edecek bir mekanizma yoktur. Geçiş halindeki toplumlarda kitle iletişim araçları, sınırlı olan kendi kaynakları yanında genellikle yabancı ve uluslararası kaynaklar yoluyla gelen haberleri kullanırlar. Fakat dış kaynaklardan gelen haberlerin hangilerinin seçilmesi ve ne şekilde yayımlanması gerektiği hakkında sağlam ve hazır ölçütleri yoktur. Ayrıca, yayımlanan haberleri, belli alıcıların ilgilerine göre seçip, kanalize edecek ihtisaslaşmış kanaat önderlerinin eksikliği, süreci daha da engeller. Bu sistemde haberler çok sınırlı olduğundan, kanaat önderlerinin rolü, ilgi çekici olanları seçmek değil, kitle iletişim araçlarından aldıkları haberleri yaymaktır.

5.2.2. Toplumsal Kurum Olarak Kitle İletişimi

Kitle iletişimi örgütlü ve kurumsal toplumsal iletişimlerden biridir. Tanımlanmış bir yapı, istikrarlı bir biçim, süresi, medyaya göre farklılaşan bir süreçle onun elde edildiğini medyanın tarihi göstermektedir. Medyanın genel niteliği, kamu, iletişim süreci ve toplum tarafından yavaş yavaş biçimlenmiştir. Birbirinden farklı medyalar benzer özelliklere sahipse de aynı zamanda her birinin kendilerine özgü nitelikleri bulunmaktadır. Medyanın genel nitelikleri; kavramların üretilmesi ve dağıtılması, bireyleri kendine bağlayabilen kanalların yaratılması, bütüne açık olma özelliği, serbest tüketim, hizmet ve eğlence endüstrisini nitelmesi ve her toplumda yasalarla düzenlenmekte olması şeklinde sıralanabilir.¹³²

Kitle iletişiminin var olan toplumsal sistemin kendini yeniden üretmesine katkıda bulunabilmesi insanların gündelik yaşamlarının dışından araçsal bir düzenleme ile yapılmakta; gündelik yaşamlarını değişik alt-kültürler içinde sürdüren çeşitli sınıf ve tabakalardan insanlar kendilerine gelen bu mesajları çeşitli grup ilişkileri aracılığı ile açıldıklarında kendi yaşamlarının içinde katıldıkları kitle iletişiminden kendileri sistemin isterlerine uygun anlamlar çıkarmış olmaktadır. Başka bir deyişle, çeşitli alt-kültürlere yayılmış yaşamları içinde bu sınıfların üyeleri, kendilerine gelen mesajlardan var olan sistemin isterlerine uygun anlamları çıkarırken, bunu sağlayan, kitle iletişiminin doğrudan doğruya kendisi değil; alt sınıflardaki insanlar ile, üst sınıflardaki insanlar arasındaki ilişkileri düzenleyen toplumsal yaşamın kendi totalitesi olmaktadır. Bu durumda, kitle iletişim araçlarının gönderdikleri mesajlar gerçek anlamlarına her alt-kültür içinde bu yolla açıldıkları sırada kavuşmakta; o zamana kadar ise, bir mesaj olmaktan çok, bu çok sayıdaki gerçek anlamların çıkarsanacağı birer mesaj taşıyıcısı olabilmektedir. Böylece kitle iletişimi sürecinin işleyişi, kitle iletişim araçlarının yaptıkları iletişimin toplumsal yaşamın bütünlüğü içinde yer alan diğer iletişim süreçleri ile oluşturacağı bütünlük aracılığı ile gerçekleştirilebilmektedir.¹³³

Bourdieu'ye göre simgesel seçkinler ve TV gazetecileri öncelikle topluma değil, "birbirlerine" konuşmaktadırlar. Bu anlamda TV'nin tercih ettiği iletişim tarzı, kamusal sorunları derinlemesine ele almak değil, ilgiyi canlı tutarak izlenebilir bir gösteriye dönüştürmek olduğundan, bu gösteriyi ilginç kılacak birtakım aktörlere

¹³² Judith Lazar, **İletişim Bilimi**, çev. Cengiz Anık, Ankara: Vadi Yayınları, 2001, s. 62

¹³³ Oskay, a.g.e., s. 331

gereksinme duymaktadır. Böyle bir gösteri içinde, temelde manipülasyona yönelik, yasal ya da yasadışı baştan çıkarma teknikleri ve yöntemlerinin toplu bir düzeni yer almaktadır. Piaget'in deyişiyile, manipülasyonun en üst düzeyi, bu anlamda enformasyonun kapalı dolaşımına dayalı bir sessizliktir.¹³⁴

Enformasyonun aynı kapalı dolaşımı, ciddi bir sorun olarak, TV tartışmalarında neredeyse birbirinin benzeri şeyler söyleyen ve karşılıklı saygıyı gerektiren biçimsel bir eşitliğin tüm kurallarına uymayı ihmal etmeyen seçkinlerin TV'ye ilişkin cesaret düzeyi yüksek, en güçlü araştırmaları bile yıldırarak güçtedir. Aynı sorun, TV'nin doğrudan doğruya ilgilenmediği geniş bir kitle için temsili bir temsil üretmesiyle ilgilidir. Ekranda kitle adına söz alanlar, bu açıdan seçkinlerin ve TV alanının kendi özel çıkarlarına vurgu yapan durumların bir yeniden temsilinden başka bir şey değildir. Bu açıdan, Bourdieu'ye göre "kamuoyu", salt bir medya alanının yönlendirmesiyle hareket eden araştırma kuruluşlarının; gerçekte araştırmayan araştırmaların ortaya koyduğu sonuçların yanılsamalı bir ürünü olarak, bir anlamda yoktur. Dolayısıyla bu tür araştırma sonuçlarının ve sonrasında bu sonuçları kullanarak kitlenin hislerine ve beklentilerine tercüman olduklarını iddia eden medya kuruluşlarının doğrudan doğruya anlamaya çalıştıkları bir kamuoyu mevcut olmadığından, böyle bir temsiliyet durumu da söz konusu olamaz.¹³⁵

Televizyon, yayılımının gücüyle toplumsal alanın bütününde kendini hissettiren etkiler üretir. Mümkün olduğunca geniş bir kitleye seslenmeyi istediğinden, tekdüzeleştirilmiş, derinliksiz bir enformasyon sağlar. Bourdieu'nun deyişiyile, enformasyonun omnibus boyutundan, yani kolay anlaşılabilirliğinden yararlanır. Bu, tehlikeli politik ve kültürel sonuçları olan, depolitize edilmiş, bayağılaştırılmış bir enformasyondur. Büyük enformasyon ağlarında çalışan ve üretim araçlarının teknelci eğilimlerine bağımlı bir şekilde iş gören TV gazetecileri de kendi dünya görüşlerini toplumun bütününe dayatarak, tüm kültürel üretim alanlarında hakim kılmaya çalışırlar. TV, toplumsal yaşamın diğer alanlarına da egemen olmak için, bu alanları da maddi görünümü rating olan ticari baskıya boyun eğdirmeye çalışır. İlk olarak nelerden söz edilmesi gerektiğini belirler. Çünkü hiçbir ilginç olay yoktur ki, medya tarafından ele alınıp işlenmemiş olsun. Medya aynı zamanda izlenme oranı tarafından belirlenmiş belli bir enformasyon anlayışını ve buna bağlı olarak düşünce

¹³⁴ Hüseyin Köse, **Bourdieu Medyaya Karşı**, İstanbul: Papirüs Yayınevi, 2004, s.172

¹³⁵ Köse, **Bourdieu Medyaya Karşı**, s.173

biçimini de dayatır. Bu, sansasyonel olanın ilginçliğine kurban edilen eleştirel düşünce yoksunluğudur. Aynı şekilde, medya, bu anlayışın gerektirdiği gazeteci kategorisini de yaratır. Medya ve özelde TV, özetle, izlenme oranı mantığının belirlenimciliği altındaki enformasyonu, omnibus boyutunda ve gazetecilik alanının tamamında genelleştirir.¹³⁶

Modern toplum, yalnızca nesnelere ve insanları şeyleştirilmeyip anılarımızı ve toplumsal hafızayı da “şey”leştirmiştir. Tarih, “iktidar seçkinlerinin”, kitle iletişim araçlarının elinde, tüketilebilir bir “şey”e dönüşmüştür. Kitleleştirilerek kullanıma sunulan yalnızca imajlarımız değil, tarihimizde kitlesel imajlar yığına dönüştürülmüştür. Bütün değerlerin her gün yıkılıp, değişen tüketim kalıplarına göre yeni baştan düzenlendiği bir ortamda, tarih de her gün değişen kalıplara göre kurgulanıp ve yapay bir toplumsal bellek oluşturulmuştur.¹³⁷

Geçmişe ilişkin değerlerimiz aynı zamanda bugünümüzü ve yarınımızı algılayış biçimimizi de belirlemektedir ve toplumsal tarih genel olarak yaratılan toplumsal bellek ile ters düşmemek durumundadır. Bir diğer deyişle resmi tarih toplumsal belleğin tarihidir. Ancak, yaşanan sosyal, ekonomik ve kültürel değişimle birlikte, her ne kadar toplumsal bellekle koşut olarak yazılmış bir resmi tarih olsa bile, değişimin getireceği yeni dönem, anıların bazısının silinmesine, bazılarının ise günün değerleri doğrultusunda kimi zaman daha da abartılarak öne çıkmasına neden olmaktadır. Günümüzde bunun en somut örneğini siyaset arenasında, propaganda çalışmalarında yaşamaktayız. Kitleleştirilmiş bir tarih anlayışıyla kitleleştirilmiş bir politik söylem biraraya getirilerek, bir diğer deyişle geçmiş cilalanarak, yeniden kullanıma sunulmaktadır. Geçmişle bugün arasında gidip gelen kitlesel mitler, imgeler yaratılmaktadır.¹³⁸

Medya tutunduğu ülkenin sosyo-kültürel, ekonomik ve siyasi içeriğini de değiştirmektedir. Medya tarihin bir ürünü olsa da, tarih şimdi onun etrafında biçimlenmektedir. Değişik frekanslarla, katlanan bir kurumlaşma söz konusudur. Sonuçta genel nitelikleri az veya çok değişmeden kalsa bile bugün sadece, gözlemlenmiş olduğu dönemin özelliklerini yansıtmamaktadır. İçine yerleştiği sosyo-

¹³⁶ Köse, **İletişim Sosyolojisi: Temel Kavramlar Antolojisi**, s.101

¹³⁷ İsmet Yazıcı Emir, **Kitle İletişiminde İmaj**, İstanbul: İm Yayın Tasarım, 2003, ss.150-151

¹³⁸ Emir, a.g.e., s.153

politik sisteme bağılı olduğu ölçüde, sistemin değışmesine göre medya yeniden biçimlenmektedir.¹³⁹

Bu söylemler ışığında bakıldığında kitle iletişiminin modern toplumun en önemli toplumsal kurumlarından biri olduğu anlaşılmaktadır. Ancak, bu toplumsal kurumun diğer toplumsal kurumlara göre çok önemli farkı, kitle iletişiminin aynı zamanda bir ekonomik etkinlik alanı oluşturmasıdır. Medya sektörü teknik donanımı, alt yapısı, istihdam potansiyeli, tüm üretim ve tüketim süreçleri ile ekonominin başka sektörlerini de yönlendiren belirli bir mantık ile işler. Yani özünde bir ticari-sanayi etkinliğidir ve bu tür ilkeleri yönlendiren ilkeler bu sektör için de geçerlidir. Tüm bu anlatılanlar nedeniyle, medyanın toplumsal yaşamda var oluş ve kendisini yeniden üretme biçimi, kendisinin de yer aldığı genel toplumsal bağlam (sistem) içerisinde; bu bağlamı oluşturan toplumsal-siyasal-ekonomik güç ilişkilerinin eklenmesi çerçevesinde oluşmaktadır. Her toplumsal ilişki gibi kitle iletişimi de bir toplumsal etkileşimdir. Dolayısıyla kitle iletişimi de toplumdaki tüm yapılar gibi özgün (görelî/özerk) bir yapıdır. Genel yapıyı (toplumsal bütünü) bu yapı ile değışik biçimlerde eklenerek etkileme durumundadır.¹⁴⁰

5.2.2.1. Kitle İletişim Araçlarının Oluşturduğu Kamusal Alanlar

“Hayat alanı”nın gündelik faaliyetlerinin parçası olarak medya, “genelleştirilmiş iletişim biçimleri” olarak işlev görür. Böylece, örneğin basın radyo ve televizyon imkan sağlayıcı bir işleve sahiptir. Katılımcıların kendi mekansal-zamansal kısıtlanımlarından özgürleştirirler, çoklu bağlamların hazır olmasını sağlarlar ve otoriter ya da özgürleşimci istemlere hizmet etmeye yetenekli kamusal alanların yaratılmasında araçsal hale gelirler.¹⁴¹

Böylelikle medyanın kamusal alanların yer aldığı bir alan oluşturduğunu söyleyebiliriz. Toplumsal yaşamda gerçekliğin ne olduğu konusunda tanımlar medya aracılığıyla oluşmakta ve aktarılmaktadır. Dolayısıyla medya topluma sürekli bir “anlam sistemi” sunmakta ve olağan ve doğal olan ile olağandışı ve doğal olmayanın

¹³⁹ Lazar, a.g.e., s. 62

¹⁴⁰ Kaya, a.g.m., ss. 23-24

¹⁴¹ J. Habermas, “The Theory of Communicative Action”, **Volume 1 Reason and Rationalization of Society**, Boston: Beacon, 1984, s. 406’dan, Hanno Hardt, “Eleştirelin Geri Dönüşü ve Radikal Muhalafetin Meydan Okuyuşu: Eleştirel Teori, Kültürel Çalışmalar ve Amerikan Kitle İletişimi Araştırması”, Mehmet Küçük, **Medya İktidar İdeoloji**, s. 49

neler olduğunu göstermekte, kısacası, normalin ne olduğunun başlıca belirleyicisi olmaktadır.¹⁴²

5.2.2.1.1. Kitle Toplumu

Kitleselleşmiş insanların oluşturduğu, insanlar arasındaki başlıca ilişki biçiminin kitle iletişim araçlarıyla gerçekleştirildiği modern toplumsal biçimlenimi dile getirmede kullanılan bir nitelemedir.¹⁴³

Eleştirel sosyal teorinin bir kazanımı olarak toplumbilim kitaplarına 1960'lı yılların sonlarında giren “kitle toplumu” kavramı, yazılı olmayan, birincil gruplara ve geleneğe dayalı ilişkiler yerine, sözleşmecî, ikincil gruplara ve çıkarlara dayalı ilişkilerle varlığını sürdüren toplum yapılarını inceler. Kitle toplumunda toplumsal örgütlenme, gelenek ve görenek yapısı, geliştirilmiş kural ve ritüeller, örgütlenmiş düşünce grupları, belirli bir statü ve rol yapısı, oluşturulmuş bir önderlik anlayışının bulunmadığı ileri sürülmektedir.¹⁴⁴

Kitle toplumu tezi ilk olarak Le Bon, Gasset ve Heidegger gibi muhafazakar düşünürlerce ortaya atılmıştır. Örneğin Gasset (1985), bilimsel ve teknik bilginin hızla yayılması üzerine kurulmuş olan liberal demokrasinin, hayatları artık geleneksel kültürün uygarlaştırıcı etkisiyle aydınlanmayan, ilkel, kültürsüz alelade bir insanlar yığını yaratmış olduğunu iddia etmektedir. Gasset, “The Revolt of the Masses”de sıradan insanın, sokaktaki insanın çağı olan “günümüzün tanımlayıcı özelliğini, kendinin sıradan olduğunu bilen sıradan zihnin, sıradanlığın haklarını öne sürecek ve her yerde bunu dayatacak güvene sahip olması” şeklinde tanımlar.¹⁴⁵

Frankfurt Okulu'nun önde gelen temsilcileri Theodor Adorno ve Max Horkheimer için kitle toplumu, toplumbilimsel açıdan güçlü ve bağımsız toplumsal grup ve kurumlardan yoksun, insanların edilgin, ilgisiz ve atomize hale geldiği, geleneksel bağlılıkların, bağların ve birlikteliklerin zayıfladığı, belirgin ve farklı çıkarlara ve kanılara sahip bağdaşık kamuların giderek çözülüp tepeden tahakküme izin verdiği bir toplumsal oluşumdur. Kitle toplumu kapitalizmin ürünüdür; sanayileşme, kentleşme ve modernleşme süreçleriyle ortaya çıkmıştır (DeFleur ve

¹⁴² Kaya, a.g.m., s. 23

¹⁴³ Mutlu, **İletişim Sözlüğü**, s. 180

¹⁴⁴ Paul Horton ve Chester Hunt, **Sociology**, Kogakusha: Mc.Graw Hill, 1980, s. 383'den Nurçay Türkoğlu, **İletişim Bilimlerinden Kültürel Çalışmalara Toplumsal İletişim, Tanımlar, Kavramlar, Tartışmalar**, İstanbul: Babil Yayınları, 2004, s. 133,

¹⁴⁵ Mutlu, **İletişim Sözlüğü**, s. 180

Lowery, 1988). Pazara, örgütlere ve teknolojiye bağımlılıkla karakterize olur (Baumann, 1972). Bu süreçler sonunda bireylerin arasındaki farklılıklar giderek ortadan kalkmış, birbirlerinden yalıtılmış ama birbirlerine benzer çekirdek bireylerin oluşturduğu bir toplum yani kitle toplumu ortaya çıkmıştır.¹⁴⁶

Mills, çağdaş toplumdaki yabancılaşmanın en tipik görünümünü yansıtan beyaz yakalılar üzerindeki çalışmasının yanı sıra, Amerikan toplumundaki güç ilişkilerini ve siyasal yapıyı incelediği bir başka yapıtında yabancılaşmaya değinmektedir. Mills'e göre kitle toplumunda şu özellikler bulunmaktadır:¹⁴⁷

1. Başkalarının fikir, düşünce ve kanaatlerini dinleyenler pek çok, buna karşılık kendi fikir, düşünce ve kanaatlerini ifade edebilenler pek azdır; tamamen toplama bireyler yığını durumuna indirgenen kamu, kitle iletişim araçlarıca etkilenip biçimlendirilmektedir.
2. Kitle iletişiminin örgütlenme biçimi, bireylerin anında ve etkinlikle yanıtta bulunmalarına olanak bırakmamaktadır.
3. Kamuoyunun, bir kez oluştuktan sonra kendini realize etmesi için kamuca girişilmesi gereken eylemler, bu eylem kanallarını örgütleyen ve kontrolü altında tutan resmi makamlarca ya da iktidar çevrelerince denetlenmektedir.
4. İktidar kurumları karşısında kitleselleşmiş kamunun bağımsızlığı kalmamakta, iktidar kurumlarının ve resmi makamların görevlisi olan kimseler kitleler üzerinde açık ya da örtülü yollardan nüfuzlarını kullanmakta, kişilerin karşılıklı ve özgür tartışma yoluyla kamuoyu yaratabilme özgürlüklerinin daha oluşmadan önlenmek istendiği görülmektedir.

Kitle toplumunda kitle iletişim araçlarının merkezileşmesini ve insan yaşamındaki belirleyici ve etkileyici rolünün artmasını temel etkenlerin en önemlisi olarak değerlendiren Mills, insanlar arasındaki birincil etkileşimin yok olmasından yakını. Ona göre, kapitalist toplumda siyasal yabancılaşmanın nedeni, teknoloji ve onun arkasındaki örgütlenme biçimleridir.

Mills, modern toplumda bireylerin daha kolaylıkla yönetilebilecekleri kitleleşmeye doğru güdümlenmesinde, kitle iletişim araçlarının ne denli etkin

¹⁴⁶ Mutlu, **İletişim Sözlüğü**, s. 181

¹⁴⁷ Charles Wright Mills, **İktidar Seçkinleri**, Ankara: Bilgi Yayınevi, 1974, ss. 412-422'den, Barlas Tolan, **Çağdaş Toplumun Bunalımı Anomi ve Yabancılaşma**, A.İ.T.İ.A., Gazetecilik ve Halkla İlişkiler Yüksekokulu Basımevi, No.166, s. 163

olduğunu açıklamaya çalışmaktadır. Kitle iletişim araçları bu güdümlenmeyi, Mills'in "iktidar seçkinleri" diye adlandırdığı; politikadan, ekonomik çevrelerden ve askeri üst çevrelerden gelen kimselerden oluşan kesim adına gerçekleştirmektedir. Mills, bu güdümlenme yapısı içinde gerçek ve çift yönlü bir toplum iletişiminin oluşamayacağını söylemektedir.

Kültürel Çalışmalar yaklaşımının temel referanslarından olan İngiliz kültür sosyoloğu Raymond Williams da, kitle iletişim araçlarındaki çoğaltım tekniklerinin, vasat düzeydeki kültür ürünlerinin tüketilmesine dayanan popüler/kitle kültürüne yol açtığından yakınmaktadır. Ancak Mills'den ayrıldığı nokta, kitle iletişim araçlarının kullanımının herhangi bir başka toplumsal aktivitenin yerini almadığı yolundaki inancıdır. Williams' a göre kitle iletişim araçları, belirli aktivitelere ayrılan zaman içinde çeşitli seçenekler üzerinde yoğunlaşmalara olanak tanımışlardır. Bu seçenekler hakkındaki koşullandırmalar, kitle iletişim teknikleri tarafından değil, günlük yaşamın kendisi tarafından yapılmaktadır.¹⁴⁸

Modern kitle iletişim araçlarının yapısının gerçek bir iletişim sağlamaktan uzak olarak tek yönlü göndermeye dayandığını söyleyen Williams, bu durumun, demokrasinin büyümesi ve teknik gelişmelerin yayılması sonucu oluştuğunu ama var olan durumun demokrasi için bir tehlike sayılması gerektiğini vurgulamaktadır. Kitle iletişim araçlarında güdümlenme (manipulation) amaçlanıyorsa, yani geniş sayıda insanı belli yönde davranma, hissetme, düşünme ve bilmeye ikna etme amacından yola çıkılıyorsa, uygun formül, kitlelere yönelme olacaktır. Böylece kurulan çoğaltmaya dayalı kitlesel iletişim, demokrasi için yarardan çok zarar getirecektir. Herkese seslenebilecek genel-geçer değerlere yönelinirse insanların yaşam deneyimlerinin basite, en aza indirgenmesi sorunuyla karşı karşıya kalınacaktır.¹⁴⁹

5.2.2.1.2. Kamusal Alan

Kamusal alan; bireyler ve devletin ilişkilerini yürüttükleri yerdir. İfade özgürlüğü, özgür basın, siyasi tartışmalara özgür katılım, vb. böylesi bir ilişkinin ön koşullarıdır.¹⁵⁰

¹⁴⁸ Raymond Williams, **Culture and Society**, Londra: 1958, s. 301'den Türkoğlu, a.g.e., s.136

¹⁴⁹ Williams, a.g.e.'den Türkoğlu, a.g.e., s.137

¹⁵⁰ Dağsalgüler ve Saka, a.g.m., Özgür Yılmazkol (der.), **Medya Okumaları**, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2007, s. 163

Kamusal bir alan 18. yüzyılda kahvehaneler, edebi ve diğer türdeki cemiyetler, gönüllü dernekler ve basının büyümesiyle birlikte oluşmaya başlamıştır. Devleti disipline etme çabalarında, parlamento ve diğer temsili hükümet kurumları bu kamusal alanı yönetmeye çalışmıştır. Bunun önemi tartışma sürecinde yatmaktadır ve bu tartışma rasyonel-eleştirel bir biçim almalıdır. Bu tartışmanın duygu veya duygusal dil kullanımından sakınmayı içeren bir dizi kuralı vardır ve yalnızca içeriğin rasyonelitesine odaklanır. Katılımcıların hakikate ilişkin ortak bir ilgileri olmalıdır; yani statü farklılıkları dışarıda tutulmalıdır (ki böylelikle, sanki eşitmiş gibi konuşabileceklerdir). Eleştiri bu süreçte yaşamsal önem taşımaktadır; böylelikle ortaya sürülen öneriler sınanabilir, fakat aynı zamanda katılımcılar bizatihi sürecin sonucunda birlikte bir anlamı keşfedebilirler.¹⁵¹

Medyanın kamusal anlamda sorumluluğu nereden kaynaklanmaktadır? Sorusunun cevabında Jürgen Habermas'ın kamusal alan tanımı yer almaktadır. Buna göre, 18. yüzyılın sonlarından 19. yüzyılın ortalarına kadar geçen dönemde yazılı basının sağladığı siyasal iletişim olanakları sayesinde oluşan kamusal alanda, bireyler sivil toplumun düzenlenmesi ve devlet yönetimi hakkında görüş alışverişinde bulunarak tartışabilmekteydiler. Habermas'a göre sermayenin birleşerek örgütlenmesi ve basının ticarileşmesi sonucunda, söz konusu kamusal alan bu önemli işlevini yitirerek yeniden feodalleşmiştir.¹⁵² Başlangıçta, kapitalist toplumlarda, sivil toplum kavramı oldukça geniş bir biçimde tanımlanmakta ve algılanmaktayken, 19. yüzyıl başlarından itibaren sermayenin merkezileşmesi ile birlikte bu kavramın sınırları daraltılmaya başlanmıştır.¹⁵³

James Curran, Habermas'ın kamusal alan üzerine geliştirdiği tezinin önemli ölçüde dikkat çektiğini, bu tezin medyanın demokratik rolünü yeniden düşünmek için iyi bir başlangıç noktası oluşturduğunu belirtir. Habermas, kısaca, erken modern kapitalizminin gelişiminin özerk bir kamusal tartışma arenası yarattığını savunur. Ona göre, on dokuzuncu yüzyılın ilk yarısından itibaren devlet ve örgütlenmiş ekonomik çıkar grupları kamusal alanı tahakküm altına almaya başlamışlardır. Medya, güçlendirme ve akılcılık aktörlüğünden uzaklaşarak, kamunun kenara itilmesine yardımcı olan ilave bir araç haline gelmiştir. Akılcı-eleştirel tartışmayı

¹⁵¹ N. Stevenson, **Understanding Media Cultures**, London: Sage, 1995, s.55'den Dağsalgüler ve Saka, a.g.m., s.165

¹⁵² J. Habermas, **The Structural Transformation of the Public Sphere**, Cambridge: Polity Press 1989'dan Bülent Çaplı, **Medya ve Etik**, Ankara: 2002, ss. 30-31

¹⁵³ Çaplı, a.g.e., s.31

yönlendiren bir araç olmak yerine, kitle oyu'nu güdülemeye başlamıştır. Siyaseti bir gösteri olarak tanımlamıştır, sindirimi kolay düşünceler önermiş ve kamuyu edilgin tüketiciler haline getirmiştir.¹⁵⁴

Habermas, on dokuzuncu yüzyılda sanayi kapitalizminin yükselişiyle birlikte, bazı şeylerin yanlış gittiğini görmüştür. Kamusal alanın yerini bir bürgerliche Gesellschaft'ın aldığını ileri sürer. Marks tarafından da kullanılan bu terim, kabaca söylemek gerekirse, bir “burjuva birliği”ni ifade eden olumsuzlayıcı bir anlama sahiptir. Bunu anlamı, kamusal alanın belli bir sınıfın çıkarı için gasp edilmesidir. Habermas, kitle iletişim araçlarının etkisi ve siyasetin geniş toplumsal hayattan kurumsal farklılaşması nedeniyle, çağdaş döneme geçişle birlikte kamusal alanın tamamıyla ortadan kaybolduğunu belirtmiştir. İnsanlar yaşadıkları toplumu etkin bir şekilde oluşturan konuşmacılardan ziyade, konuşulan unsurlara dönüştürmüşlerdir.¹⁵⁵

Habermas, kamuyu bir akıl yürütenler topluluğu olarak tanımlamıştır. Kamusal alan Habermas'a göre, özel şahısların kendilerini ilgilendiren ortak bir sorun etrafında akıl yürüterek, ussal bir tartışma içine girerek ulaştıkları ortak bir kanıyı, kısaca kamuoyunu oluşturdukları süreç, araç ve mekanların tanımlandığı yaşam alanıdır. Kamusal topluluk genişlediğinde, o zaman doğrudan tartışmanın yerini araçlar medya dolayımıyla yapılan tartışma alır. Bu bağlamda da hiç şüphesiz, basın kamunun ve kamuoyunun oluşmasında vazgeçilmez bir etkidir. Siyasal kamu ve siyasal kamusal alan ise, ortak tartışmanın siyaseti, siyasal iktidarı ve devleti konu edinmesi durumunda, kamunun ve kamusal alanın özel biçimleri olarak ortaya çıkar. Siyasal kamunun basın dışındaki başlıca iletişim ve kanı üretme araçları dilekçe verme, dernekler partiler, kulüpler, siyasal toplantılar ve demokratik bir rejimde, seçimler yerel ya da merkezi parlamentodur.¹⁵⁶

Temsili demokrasinin kuralları ve kurumlarıyla, yoğun biçimde sorgulandığı günümüzde, bir özne olarak yurttaşın sesini yönetim katına duyurabilmesi, yönetilenlerin üretilen politikaları biçimlendirmekte daha etkili olabilmesi çerçevesinde birçok arayış ve çalışma söz konusudur. Habermas'ın kendi adlandırmasıyla “radikal demokrasi” başlığı altında toplanabilecek çalışmalar, bu arayışlar içindeki ana yönlerden biridir. Kamusal alan, kamuoyu ve iletişim

¹⁵⁴ Bal, **İletişim Sosyolojisi**, Isparta: Süleyman Demirel Üniv. Yayın No: 42, 2004, s.167

¹⁵⁵ Philip Smith, **Kültürel Kuram**, İstanbul: Babil Yayınları, 2005, ss. 73-74

¹⁵⁶ Emine Yavaşgel, “Habermas Dersleri Çağcıl Bir Demokrasi Kuramı Denemesi”, Yasemin İnceoğlu, Nebahat Çomak (der.), **Metin Çözümlemeleri**, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2009, s. 148

konusunda öncü çalışmalar yapan düşünürün oluşturduğu kavramsal çerçeve, günümüz toplumlarında yaşayan birey/yurttaş/yönetilenlerin kendilerini yönetime anlatmaları, daha ileri giderek yönetsel uygulamaları etkileyip, değiştirme çabaları açısından önemli olanaklar sunmaktadır.¹⁵⁷

Bu bölümde de görüldüğü üzere kitle iletişim araçları, insanların nasıl düşüneceği yönünde etkilidir. Bu bağlamda, son olarak, kitle iletişim araçlarının ideolojik belirleyiciliği önemli düşünürler aracılığıyla eleştirel bir şekilde ele alınacaktır.

6. DEMOKRATİK SİSTEM İÇİNDE İDEOLOJİK BELİRLEYİCİLİĞE ELEŞTİREL BAKIŞ

“Kitle” kavramının eklendiği iletişim, burjuva sosyologlar tarafından özellikle “mass media” (kitle araçları) gibi kavramlarla ifade edilir. Medyaya toplum içinde olduğu halde toplum üstü bağımsız bir karakter verilir ve iletişim araçlarının maddiliği karanlığa gömülür, maddi olmayan yanları abartılır. Bunun bir sonucu olarak kitle iletişim araçlarının ürünü (ileti, içerik) iletişim sürecinin yerini alır. Marks yaklaşımında incelemesini iletişim araçlarının maddiliğinden hareket ederek yapmıştır. Ona göre, endüstri ve tarımın üretim yönetimindeki devrim, aynı şekilde üretimin toplumsal sürecinin genel koşullarında, yani taşıma ve iletişimin araçlarında bir devrimi zorunlu kılmıştır: İmalat döneminden sanayi dönemine aktarılan taşıma ve iletişim araçları bu yeni dönemin hızına, geniş dalgalanmalarına, sermaye ve emeğin üretimin bir alanından ötekine sürekli aktarılmasına ve yarattığı dünya pazarının gereksinmelerini karşılamada yetersizdi ve kendilerinin bu yeni sanayi biçimine hoş karşılanamaz bir engel olduğunu gösterdiler. Böylece yolcu gemilerin yapımı, iletişim ve taşıma araçlarında yaygın değişiklikler, sanayinin yöntemlerine yavaş yavaş uyduruldular. Marks’ın bu yaklaşımı basın, radyo, televizyon gibi öteki araçların kökenini araştırmada yol gösterici olabilir. Bunu izleyen adım belli iletişim biçimlerinin sınıf yapısında, enformasyon pazarının görünümünde, para ve finans pazarlarında, tarımda, toplumsal hareketlerde, işçi direnişi biçimlerinin görünümünde, enformasyon aygıtında, şehir ve köy arasındaki ilişkilerde ve işçi pazarında uyandırdığı etki biçimlerine bakılabilir. Fakat her şeyden önce, iletişim

¹⁵⁷ Tuba Arşak Hasdemir, “Halkla İlişkiler ve Kamusal İletişim: Sentetik Bir Çerçeve Denemesi”, **İletişim**, 2005, Sayı 20, s. 22

araçlarının toplumsal ilişkileri ayarlamak ya da ayaklandırmasında oynadığı rol soruşturulmalıdır. Bu bakımdan Marks sınıfların, bilincin, düşüncelerin ve ideolojinin üretimi üzerinde durmuştur.¹⁵⁸

Marks, sosyal varlık ile bilinç kavramları arasında yaptığı ayırım ve karşılaşmada sosyal ilişkiyi en yalın halde, dışsal bir form olarak adlandırır. Doğal olarak sosyal belirlenim içindeki bireyin kendisi ile ilgili tam ve mutlak bir bilince, bağımlı değişken olması nedeniyle, sahip olmayacağı da söylenir. Buradan var olan ideolojinin, bilginin tümünü kapsadığı izlenimi vermesi dolayısıyla, yanlış bilinç olduğu noktasına da varmak mümkündür. Hatta var olan ideoloji, burjuva ideolojisi olarak adlandırılıp, etiksel bir olumsuz kanaate de varılabilir. Marks'a göre, egemen ideolojinin toplumun diğer kesimlerinin düşüncelerini de şekillendirmesinden dolayı, değişik sosyal grupların, kendi özerk düşünce formlarını genelleştirmeleri gerçekleşemez.¹⁵⁹

Kamuoyunun oluşmasında toplumun büyük etkisi vardır. Dolayısıyla topluma hakim olan ideoloji bireyin oyunu etkilemekte ve şekillendirmektedir. İnsan ve toplum ile bağımlı olarak ideoloji birey, toplum ve evren hakkındaki bilgi ve inançların kapsamlı kalıpları olarak tanımlanabilir. Burada ideolojiden kastedilen belirli bir siyasal düşünürün fikirlerinin sistematiği değildir. Bu kavramla ifade edilen kitle toplumunun belirmesiyle beraber önem kazanan inançlardır. Diğer bir deyişle, inanç sistemi, sistemli bir fikir yapısına sahip olan bir bütün oluşturmaktadır.¹⁶⁰

İdeoloji, toplumsal önyargılarda dahil olmak üzere bilgi, kanaatlar, tutumlar ve toplumsal tasarımlar gibi öbür toplumsal bilişlerin oluşumunu, dönüşümünü ve uygulanmasını denetleyen karmaşık bir bilişsel çerçevedir. Bu ideolojik çerçevenin kendisi, toplumsal pratiklerde grubun kapsamlı çıkarına işleyen algılayımı, yorumu ve edimi kolaylaştıracak şekilde seçilen birleştirilen ve uygulanan toplumsal olarak anlamlı normlar, değerler amaçlar ve ilkelerden oluşur. Bu şekilde bir ideoloji sonuçta toplumsal pratikleri eşbelirleyen toplumsal tutumlar arasında bir tutunumun oluşmasını sağlar. Söylem ve iletişim ideolojinin oluşmasında (ve dönüşmesinde) merkezi bir rol oynar. Bu perspektifte, medya ya da eğitim gibi ideolojik (yeniden)

¹⁵⁸ Erdoğan ve Alemdar, **Öteki Kuram**, ss. 291-292

¹⁵⁹ Ufuk Uras, **İdeolojilerin Sonu mu?** İstanbul: Chiviyazıları Yayınevi, 2004, ss. 134-135

¹⁶⁰ Bektaş, a.g.e., s.76

üretim araçlarını ya da kurumlarını kimin ve hangi süreçler aracılığıyla denetlendiğini incelemek gerekmektedir.¹⁶¹

İktidarın uygulanımında metin ve konuşma hayati bir rol oynar. Nitekim söylem, emir bildiren konuşma edimleri yoluyla ve yasalar, düzenlemeler ya da tüzükler gibi metin tipleri yoluyla iktidarı dolaysız ve zorlayıcı bir şekilde harekete geçirebilir. İktidar aynı zamanda söylem içinde daha dolaylı olarak, bir ifade, betimleme biçimindeki temsil olarak, güçlü aktörlerin ya da bu aktörlerin eylem ve ideolojilerinin meşrulaştırımı olarak tezahür edebilir. Söylemsel iktidar genellikle dolaylı ya da dolaysız olarak ikna edicidir ve bundan ötürü alımlayıcıların arzulanan zihinsel tasarımları inşa etmeleri ihtimalini arttıran nedenleri, argümanları, vaadleri, örnekleri ya da öbür retorik araçları içerir. İktidarın gizlenmesinde hayati önemli olan bir strateji, güçsüzleri kendilerinden istenilen eylemlerin kendi çıkarlarına olduğuna ikna etmektedir.¹⁶²

Günümüz toplum yapılanması içerisinde kitle iletişim kurumu başat bir konum kazanmıştır. Tüm çağdaş toplumlarda birey ve birey grupları, kendi günlük yaşam pratikleri dışında kalan olay ve oluşumlardan, esas itibarıyla, kitle iletişim araçlarının'dan kendilerine aktarıldığı kadar ve aktarıldığı biçimlerde haberdar olurlar, bilgilenirler. Bir başka anlatımla, çağdaş insanlar kendi deneyimlerinin dışında kalan dünyayı, bu dünyanın olay ve olgularını, çok büyük ölçüde, kendilerine kitle iletişim araçlarının yansıttığı biçimde, onlar tarafından yapılan tanımlamalara göre yeniden ve “inşa” yoluyla kavrarlar. Bir bakıma toplum içinde bireylerin maddi varoluşlarının imgesel ilişkileri (ideolojiler) kitle iletişim araçlarının oluşturduğu bir yapı içinde belirlenmektedirler.¹⁶³

İletişim teknolojilerinin gelişmesiyle birlikte, medyanın ideolojik yapısı, bütün toplumsal, ekonomik, siyasal ve kültürel “demokratik kuruluşların” faaliyetlerini ve iş yapma tarzlarını etkilemiştir. Kitle iletişim araçları diğer üç gücün sistemi destekleyen faaliyetlerini yansıtmada, bir sermaye olarak diğer sermayeler ve güçlerle işbirliği ve rekabet alanında önemli adımlar atmıştır. Medya burjuva sınıfının feodal-ulusal devletlere karşı egemenlik mücadelesinde özgürlükçü ve

¹⁶¹ Teun A. Van Dijk, “Söylemin Yapıları ve İktidarın Yapıları”, Mehmet Küçük, (der. ve çev.)

Medya, İktidar, İdeoloji, Ankara: Bilim ve Sanat, 2005, s. 324

¹⁶² Hülya Erol, **Medyanın Dili**, İstanbul: Der Yayınları, 1996, s. 185

¹⁶³ Kaya, a.g.m., s. 24

ilerici bir karaktere sahipken, giderek ücretli/maaşlı kölelik sisteminin korunmasını amaçlayan tutucu bir karaktere dönüşmüştür.¹⁶⁴

Medya araştırmaları, Gramsci'nin hegemonya fikrinin ileri sürdüğü savlara paralel olarak, medyanın ideolojik yeniden üretimde kritik bir rol oynadığı inancı ile yönlendirilmekteydi. Stuart Hall, Gramsci'den ve Althusser'den yararlanarak medyadaki ideolojik mesajların çoğunlukla gerçekliğin yanlış bir imgesini yaratarak işlediğini savunur. Sorunlaştırılabilecek olan konular, dünyanın olma biçiminin basitçe normal bir parçası olarak gerçekliğin bir yönü olarak doğallaştırılmaktadır. Örneğin, işçiler ve yönetim arasındaki bir çatışma sadece bir sanayi tartışması olarak sunulabilir ve şeylerin doğal düzeninin bir parçası olarak görülür. Örneğin çatışmanın gerisindeki kapitalist güçleri ve yapısal güçleri sorgulayan daha derinlikli bir analize yönelik hiçbir çaba söz konusu değildir. Hall, ideolojik mücadelelerin sınıf belirleniminden görece bir özerkliğe sahip olduğunu ve onların toplumsal ve siyasal yaşamın yeniden şekillenmesinde önemli etkileri olabileceğini savunarak, bu kültürel sürecin stratejik ve müzakere edilmiş niteliklerini vurgulamıştır.¹⁶⁵

Çağdaş dönemde basılı kitle iletişim araçlarındaki gelişmeler, düşünceyi ve siyasal tartışmayı yaygınlaştırdığı gibi, bu araçlar olayları ve düşünceleri sistemli ve özetlenmiş biçimleriyle yayınladıkları için, insanların olgular üzerindeki düşünceleri de, biçimce sistemli olmaya başlamıştır. Örneğin, “gazeteler, olaylar tarihsel matriksinden soyutlayarak verdikleri için olaylar hakkındaki bilgileri fragmanlaşan insanlar, bu fragmanları tümleyecek bir ideolojiye gitgide daha da büyük bir gereksinim duymaya başlamışlardır. Bu nedenle ideolojinin önemi artmıştır.”¹⁶⁶

Modern kapitalizmde, bir arada yaşamak zorunda kalan insanlar için, mekansal ve zamansal kısıtlamaları kaldırarak geniş katılımlı bir müzakereye imkan veren kitle iletişim araçları yeni kamusal birliktelik ve iletişim biçimleri yaratma potansiyeline sahiptir. Ancak Habermas, kapitalist üretim tarzında kitle iletişim araçlarının özel çıkarlarla eklemlemeleri sonucunda ortak konuşulabilirlik halini yaratmada etkisizleştirdiklerini belirler, yeni bir konuşabilirlik halinin ön koşulları üzerinde durur. Bu bağlamda varsayımsal bir ideal konuşma durumu tasarımına girişen Habermas, bu tasarımla birlikte eleştirel kuramın varlık nedeni olarak tayin ettiği,

¹⁶⁴ İrfan Erdoğan “Dördüncü Gücün İlettiği: Amerikan Örneği”, **Medya Gücü ve Demokratik Kurumlar**, İstanbul: Afa Yayıncılık, 1999, s.36’dan Bal, a.g.e., s.187

¹⁶⁵ Smith, a.g.e., s. 213

¹⁶⁶ Bektaş, a.g.e., s. 77

doğa üzerinde ve toplumsal olan içinde kurulan tahakküm ve baskıyı kapsayan egemenlik ilişkilerinin çözüme katkı sağlamak yükümlülüğünü vurgulamak istemektedir.¹⁶⁷

Kitle iletişim araçlarının her zamankinden daha etkili ve güçlü olduğu kolayca yadsınmamaktadır. Her şeyden önce, iletişim teknolojilerindeki gelişme ile artan hızlı iletişim olanakları söz konusudur. Yeni araçlar gelişmiş ve günlük yaşam pratiklerine kitle iletişimi daha fazla nüfuz etmeye başlamıştır. Ayrıca yeni araçlar eski araçlarla eklemlenerek onların da yaşam içindeki yerlerini eskiye göre artırmaktadır. Bu gelişmeler ile medyanın işlevlerinde de köklü ve önemli değişiklikler gerçekleşmiştir. Kitle iletişim araçlarından (yazılı-işitsel-görsel) basın olarak söz edildiği bir dönemden kısaca “medya” diye anılan bir evreye geçildiği söylenebilir. Bu yeni evrede kitle iletişim araçlarının (basının) haber aktarımı olarak belirlenmiş olan birinci ve geleneksel işlevi medyada tüm sembolik üretimlerin aktarımını içerecek biçimde genişlemiştir. Çağdaş kültür, günümüzde, esas itibarıyla medya çerçevesinde üretilmekte ve medya aracılığıyla dağıtılmaktadır. Medyanın değişen işlevine koşut olarak, günümüz ekonomik yaşamının en geniş ve en dinamik, dolayısıyla da sermayenin en gözde sektörlerinden birisi haline gelmiştir. Günümüzde medya, yeni teknolojik gelişmelerin de katkısıyla sosyal ve siyasal düzlemde etkileyebilme potansiyeline ek olarak ve geçmişteki konumunun tam tersine, karlılık oranı yüksek bir sanayi ve ticari etkinlik haline gelmiştir.¹⁶⁸

Medya araştırmaları, medya etkinliklerinin pazarın isteklerine göre biçimlendiğinde geleneksel bilgi ve haber aktarım işlevinin geri plana itildiğini göstermektedir. Özellikle, görsel ve işitsel medyada içerik, esas itibarıyla eğlenceye eğlendirmeye hasredilmektedir. Artık medyanın enformasyon sağlama işlevi yerini, “haber” ve “eğlence” sözcüklerinin birleştirilmesiyle oluşturulan “habeğlence” (İngilizce’de information ve entertainment sözcüklerinden oluşan infotainment) işlevine bırakmıştır. Bu durumu, sadece günlük yaşamın içerisinde “siyaset- dışının” ağırlığının artışı olarak görmek yeterli değildir. Bu, aynı zamanda, kitlelerin siyasal yaşama katılımına ket vurabilecek “siyasete karşı” bir gelişmedir. Çünkü, bir yanılla karmaşık çağdaş toplumda gerekli ve yeterli enformasyonu özgürce sağlayabilecek bir medya sisteminden uzaklaşmakta, öte yanılla siyasete hasredilecek zaman

¹⁶⁷ Köker, a.g.e., s. 64

¹⁶⁸ Kaya, a.g.m., s. 156

daraltılarak kamusal ilgi, siyasal boyutlar taşıyan konu ve sorunların uzağında tutulmaktadır. Medya, varolan bir toplumsal yaşam ile aynı verili maddi koşullarda mümkün olabilecek daha iyi bir yaşam tarzı arasındaki farkı muğlaklaştırmakta, anlamsızlaştırmakta, ve önemli ölçüde buharlaştırmaktadır.¹⁶⁹

Teknoloji, kitle iletişim araçlarıyla bize kayıp hayaller sunmaktadır. Karşılığında da sadece seyreden gerçeğin hızına hayalinin ufkunu oturtamayan bireyler oluşturulmaktadır. Ninni ile rahatlatılan, masal ile başka dünyalara taşınarak, sakinleştirilen çocuklara karşılık, anne babalar da, son moda müzik parçaları eşliğinde TV'den yeni dünyalara yelken açmaktadırlar. Bu arada uyuşturulan kitlelerin üzerinde, medya patronları ve siyasal güç odakları elele gönül birliği içinde, günlük ve uzun vadeli kararlarını, medya demokrasisinin kurallarıyla, uyuklayan kitlelerin uyanık önderleri olarak uygulamaktadırlar. Kitle iletişim araçlarından gelen en temel mesaj İYİ UYKULAR.¹⁷⁰

6.1. Bir Dünya Görüşü Olarak Marksizm

Eleştirel bakış açısı içindeki en önemli araştırmalar Marksist gelenek biçiminde ifade edilebilecek bir gelenek içerisinde gerçekleştirilmektedir. Bu gelenek, toplumda egemen ve bağımlı gruplar arasındaki sınıf hatları boyunca bir çatışma söz konusu olduğunu kabul eder. Medyanın en önemli etkisinin ideolojik etki olduğunu savunur. Bu geleneğin çoğulcu gelenekten ayrılma noktası, Marks'tan yapılan şu alıntıda ortaya konmaktadır.¹⁷¹ “Egemen sınıfın fikirleri her dönemde egemen fikirlerdir; yani toplumdaki maddi gücü yöneten sınıf aynı zamanda entelektüel gücü de yönetmektedir. Maddi üretim araçlarını kendi tasarrufu altında tutan sınıf aynı zamanda zihinsel üretim araçları üzerinde denetime sahiptir. Bu nedenle, zihinsel üretim araçlarından mahrum kalanların fikirleri, egemen sınıfın fikirlerinin etkisi altında kalır”.

Marks'ın yaşadığı sanayi devri, teknik alanda büyük ilerlemelerin kaydedildiği, insanın birçok alanlarda doğa güçlerine hakim olmayı başarabildiği, toplumların zenginleştiği bir devirdir. Ancak bu olumlu gelişmelerin, kısa bir süre sonra kişi açısından olumsuz bir takım sonuçları olduğu, çalışan kitlelerin her geçen gün biraz

¹⁶⁹ Kaya, a.g.m., s.157

¹⁷⁰ N. Rigel, **Medya Ninnileri**, İstanbul: 1993'den Açıköz, a.g.e., s. 185

¹⁷¹ Pamela Shoemaker ve Stephen D. Reese “İdeolojinin Medya İçeriği Üzerindeki Etkisi”, Süleyman İrvan (der. ve çev.), **Medya Kültür Siyaset**, Ankara: Alp Yayınevi, 2002, s. 133

daha yoksullaşarak özgürlüklerini yitirdikleri görülmüştür. Marks bu durumu inceleyerek ve eleştirisini yaparak bir çözüm getirmeye çalışmıştır. Liberal devlet düzeni içinde ağır sanayi proletaryasının doğması ile ortaya çıkan Marksizm, bu çağın sorunlarını ve çelişkilerini dile getiren ve bunlara bir çözüm yolu bulan bir dünya görüşü olarak ortaya çıkmıştır.¹⁷²

Marks'a göre, kendi varlıklarının sosyal üretiminde, insanlar kaçınılmaz olarak kendi arzularından bağımsız ilişkilere girerler. Bu ilişkiler insanların yaşamlarının üretim ilişkileridir. Bu üretim ilişkileri, üretimin materyal güçlerinin belli bir tarihsel gelişme safhasına uygundur. Kendini ve sosyali üreten insan, bu üretim biçimlerini ve ilişkilerini ancak iletişimle başlatabilir ve yürütebilir. “ İnsanların nasıl, nerede ve ne zaman, kiminle ve belli bir ölçüde ve neden ileştiği, kısaca iletişim tarzı, tarihsel sürecin fonksiyonu içindedir. İletişim kavramının kendisi bile, toplum biçiminin dikte ettiği özel anlamlandırmalarıyla iletişimi kavramamıza belli sınırlar koyar. Çünkü iletişim kelimesi günümüzdeki özel anlamlandırılmasıyla iletişimi ortaya çıkaran insan koşullarının çeşitliliğini iletmede başarısız kalır”.¹⁷³ Egemen tanımlamalarla gelen sınırlamayı aşan iletişim tanımı, iletişimi insanın yaşamını üretmedeki faaliyetleri ve bu faaliyetlerin olduğu üretim güçlerinin tarihsel yapısı içinde ele alan betimlemedir. Bu bağlamda iletişim, belli yer ve zamanda, belli koşullarda, belli tarihi geçmişi olan insan etkinliğinin yapılmasının zorunlu koşuludur. Bu etkinlik belli bir amaçla konuşma, yazma, gösterme, bir davranışta bulunma, bir kültürel, siyasal, ekonomik veya sosyal faaliyet yoluyla insanın kendini ve toplumunu yeniden üretmesidir.¹⁷⁴

Marks'a göre kapitalist toplumda yabancılaşmayı yaratan emektir. Çünkü insanlar çalışmak ve yaşamak için üretmek zorunda olduklarından ve emek artı bir değer yarattığından, insan ve doğa arasındaki ilişki her bir tarafın karşılıklı olarak diğerini dönüştürdüğü diyalektik bir ilişki haline gelir. Tarih tam olarak, doğanın gitgide daha fazla kendi yarattıkları ürünler tarafından şekillendirildiği diyalektik gelişme sürecidir. Kapitalist toplumda doğa, büyük oranda dönüştürülmüştür: İnsanlar fabrikalar ve şehirler tarafından kuşatılmıştır. Ancak aynı zamanda kapitalistler ve proletarya arasında, insanlar ve emeklerinin ürünleri arasında keskin bir çatlak da baş göstermiştir. Artık insanlar kendi ürünlerinin efendisi değildirler,

¹⁷² Ayfer Göze, **Siyasal Düşünceler ve Yönetimler**, İstanbul: Beta Yayınları, 2005, s. 272

¹⁷³ Erdoğan, a.g.e., s. 30

¹⁷⁴ Erdoğan, a.g.e., s. 31

aksine bu ürünler insanları kendileri için çalışmaya zorlayan bağımsız bir güç olarak ortaya çıkarlar. İşçi geçinme düzeyinde ancak hayatta kalabilirken, kapitalist yatırımda bulunmalı ve rekabet etmelidir. Makine ve bunun gelişimi insanlara ne olacağına karar verir.¹⁷⁵

Böylelikle insanlar işlerinden duygusal olarak kopar, ayrılır ve yabancılaşırlar. Bir insanın kimliğinin merkezi ve benlik duygusu olan işi, kendinden ayrılır ve yıkıcı bir güç olarak karşısına dikilir. İşçiler, kendilerini dünyadaki etkin “özneler” olarak değil kullanılan “nesnelere” olarak algırlar; ürün bu süreçte insanların ürettikleri eşya halini alır ve bunlar işçilerin emeklerinden soyutlanmış birer nesnedirler. İnsanlar daha fazla yabancılaştıkça, yabancılaşmış gereksinimlerinin esiri olurlar. Marks’ın belirttiği gibi bu durum “kendinin bilincinde ve kendiliğinden hareket eden metalar” haline gelirler.¹⁷⁶ Bu durumda iletişim araçları kritik bir rol üstlenirler. Bu araçlar yabancılaşmış ruh için anlık zevkler sağlarlar; yabancılaşan bireyi aldatarak ona yaşadığı sefaleti unuttururlar.

Marksizm modern çağı tüm sorunları ile kavrayan bir dünya görüşü olarak kabul edildiğinde, Marksizm’i yalnızca Marks’ın düşüncesi, eseri olarak kabul etmemek gerekir. Marksizm kendinden önceki çeşitli düşünce akımlarından etkilenmiş, bu düşünce akımlarını birbiri ile tamamlayarak bir senteze ulaşmaya, yeni ve orijinal bir dünya görüşü getirmeğe çalışmıştır. Bu dünya görüşünün felsefi temeli diyalektik materyalizmdir. Bu görüş tarihe ve insan ilişkilerine uygulandığında Marksizmin toplum ve insan anlayışı ortaya çıkmaktadır.

6.1.1. Diyalektik Materyalizm

Diyalektiğin materyalist felsefeye uygulanması ile maddenin değişik bazı özelliklere sahip olduğu kabul edilmiştir. Bir defa, madde ölümsüzdür, sonsuzdur, yaratılmamıştır, kaybolmaz. İkinci olarak, madde özü, esası bakımından sürekli hareket halindedir, maddenin kendine özgü bir enerjisi vardır. Üçüncü olarak, maddenin bu hareketi yeni bir şeyin doğmasını sağlamayan bir tekrar edilegelme hareketi değildir. Bu hareket bir gelişmeyi ve ilerlemeyi sağlayan bir olaydır. Hareket yani maddenin özünde var olan ve birbiri ile çatışan çelişik güçler belli bir

¹⁷⁵ G. Skirbekk, N. Gilje, **Antik Yunan’dan Modern Döneme Felsefe Tarihi**, çev. Emrah Akbaş ve Şule Mutlu, İstanbul: Kesit Yayınları, 2006, s. 414

¹⁷⁶ Arthur Asa Berger, **Kitle İletişiminde Çözümleme Yöntemleri**, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, 1996, s. 55

noktaya kadar maddenin içinde *kantitatif* (niceliksel) bir değişiklik, bir çoğalma ya da bir azalma yaratır. Fakat bu kantitatif değişiklik, sözkonusu maddenin niteliği ile belirlenmiş olan sınırı aşarak devam ederse, bu *kalitatif* (niteliksel) bir değişiklik biçimini alır. Bu takdirde ani bir sıçrama, atlama ile ani olarak yeni ve değişik nitelikte bir maddenin doğuşuna şahit olunur. Yani madde özünde bir değişikliğe uğrar ve eski madde tamamen değişik yeni bir madde niteliğini alır.¹⁷⁷

Doğayı sürekli bir hareket, değişme, yenilenme ve gelişme halinde kabul eden materyalizm, çeşitli olayların karşılıklı ilişkilerinin ve bunların birbirleri üzerine etkilerinin incelenmesi yeterli görmez, aynı zamanda bu olayların kendi içlerindeki hareketlerin, değişme ve gelişmelerin meydana geliş ve kayboluşlarının da incelenmesi gerektiğini savunur. Sosyal ya da doğal bir durumu ve olayı anlayabilmek için, o durumu ve olayı o anki şekli ile incelemek yeterli değildir. Önemli olan bunların içindeki güçlerin nelerden ibaret olduğunu kavramak, çatışmaların, çelişkilerin hangi güçler arasında cereyan ettiğini bulmak ve bundan da bu durum vb olayın gelecekte alacağı şekil ve niteliği ortaya koymak gerekir. Gelişme birbiri ile çatışan güçler arasındaki ilişki olduğuna göre, bu güçlerin hangileri olduğunu bilmeden, bunları belirlemeden herhangi bir şeyin gelecekte alacağı şekli belirleme olanağı yoktur. Her şeyin bir olumlu ve bir olumsuz yönü, bir geçmişi ve bir geleceği vardır, her şeyde kaybolan ya da gelişen unsurlar vardır, önemli olan bunların belirlenebilmesidir.¹⁷⁸

Özetle diyalektik materyalizm, evrenin sürekli bir değişme ve gelişme halinde olduğunu, bu gelişme ve değişmenin sert ve ani olarak kendini gösterdiğini ve bu değişiklik ve gelişmelerin maddenin özünde var olan çelişik güçler nedeni ile meydana geldiğini savunur.

6.1.2. Marksizm’de İnsan, Toplum ve Devlet Anlayışı

Marks, diyalektik modeldeki çelişme yasasına göre, her varlığın her olayın karşıtını, kendi çelişkisini bünyesinde taşıdığını varsaydığından toplumda doğal bir çatışmanın olduğunu söylemektedir. Gücün toplum içindeki eşitsiz adaletsiz dağılımı bu çatışmayı kaçınılmaz yapmaktadır. Her ekonomik sistemde gücü elinde bulunduranlar ile bulundurmayanlar arasında farklı güç ilişkilerinin olduğunu ve

¹⁷⁷ Göze, a.g.e., s. 277

¹⁷⁸ Göze, a.g.e., s. 279

çatışmanın ortaya çıktığını söylemektedir. Bu durum Marks'a göre kaçınılmazdır. Çünkü, ekonomik güce sahip olmayanlar bu güce kavuşmak için, sahip olanlar ise bu gücü korumak için birbirleriyle çatışacaklardır. Güce sahip olmayanlar güçlendiği zaman ise, bu kez başkaları onlardan bu gücü almak için mücadele edeceklerdir. Marks böylece üretim araçlarına sahip olanlar ile olmayanlar arasında daima bir çatışmanın olacağını göstermektedir.

Marksist görüşe göre, insanın doğa içinde ayrıcalıklı yere sahip olması, onun çalışan bir varlık "homo faber" olmasından kaynaklanmaktadır. Çalışan insan, işi ve emeği ile maddeyi değiştirme olanaklarına sahiptir. İnsan aktif bir biçimde, bilinçli ve sonuçlarını düşünerek doğayı kendi ihtiyaçlarına cevap verecek biçime sokar, aynı zamanda çalışmaları için gerekli araçları da üretmiş olur. Aynı zamanda, çalışarak entelektüel gelişmesini de sağlar, düşünme yeteneği insana üstün bir güç tarafından bahşedilen bir özellik değildir, sadece emek harcayarak ve çalışarak bir şeyler yapma olanağının gelişmesidir. İnsan ancak çalışması ile doğaya hakim olabilmekte, determinizm zincirini kırabilmektedir. Her ne kadar insan maddenin diyalektik gelişmesinin bir eseri ise de, çalışması ile doğaya hakim olabilmekte ve doğa karşısında bağımsızlığını kazanabilmektedir.¹⁷⁹

Marks'a göre insanların doğaya karşı mücadele edebilmek amacıyla oluşturdukları toplumun devamlılığı, üretime bağlıdır. Bu üretim biçimi ise, toplumun temel yapısı, yani altyapı demektir. Üretim biçimi toplumdaki üretim güçleri olan toprak, doğal kaynaklar, üretim teknikleri gibi üretim araçları ile bunları kullanan insan emeğinin örgütleniş biçimidir. Kısacası, altyapı olan üretim biçimi üretim güçlerinden ve bunların örgütleniş düzenini ifade eden üretim ilişkilerinden oluşmaktadır. Marks'a göre siyaset, hukuk, gelenek, görenek, din ve felsefe bu altyapı üzerine kurulur ve onun tarafından biçimlendirilir.

Üst yapı kurumları olan toplumun siyasal düzeni, din, hukuk, ahlak, edebiyat, güzel sanatlar, felsefe, dayandıkları belli bir temel yapıyı yani ekonomik temeli yansıtırlar. Çeşitli sosyal teoriler, siyasal kurumlar hepsi temeldeki sosyal ekonomik ilişkilerin aynasıdır. Kapitalizmde olduğu gibi bu temel yapı ilişkileri iktidar ve tabiyet ilişkileri biçiminde olunca, üst yapıda bu sınıflar arası zıtlaşmayı gösterir. Toplumun ekonomik yapısı değiştiği zaman, üst yapı da bu temel yapıya paralel olarak değişmelidir. Ekonomik yapı üretim güçlerinin gelişme derecesine bağlıdır ve

¹⁷⁹ Göze, a.g.e., s. 281

üretim güçleri de toplumun tüm değişiklikleri yaratan hareket gücünü meydana getirir. Marksizm üst yapıda olup bitenleri temel yapıdaki gelişmelerle açıklamakta, fakat üst yapının alt yapıya tabiyetini tek yönlü bir determinizme de bağlamamaktadır. Şöyleki üst yapının da temel yapıyı etkileyebileceği kabul edilmektedir. İnsan içinde yaşadığı ortamın pasif bir kölesi değildir, belli bir sosyal durumun bilincine varan insan, o durumu değiştirmek için harekete geçebilir, içinde yaşadığı toplumun çelişen güçleri üzerinde etki yapabilir.¹⁸⁰

Üretim güçlerinin gelişmesiyle, üretim ilişkileri arasında bir uyumsuzluk bulunabileceği gibi üretim ilişkilerinin gelişmesiyle devletin, siyasal kurumların, ideolojilerin v.d.'nin oluşturduğu üst yapılar arasında da bir uyumsuzluk bulunabilir ve bundan doğan çelişkiler az çok devrimci bir durum yaratabilirler. Toplumsal ilişkiler, kurumlar ortak tasarımlar, davranış biçimleri teknik dönüşümlere oranla, daha büyük bir durgunluk gösterirler. Üretim sürecinden daha uzakta bulunan, dolayısıyla üretim güçlerinden daha az etkilenen toplumsal ilişkiler ise, üretim güçlerinden de daha durgundurlar. Toplumsal sistemin iki katı taban ve üst yapılar arasındaki ayırım aslında daha karmaşıktır. Bu bakımdan Marksist toplumsal modeli açıklamak üzere, üretim güçleri, üretim ilişkileri ve diğer toplumsal ilişkilerden meydana gelen üç katlı bir ayırım yapmak belki daha yerinde olur.¹⁸¹

6.1.3. Yabancılaşma

Yabancılaşmanın öznel boyutları olarak kabul edilebilecek güçsüzlük, anlamsızlık duygusu ile ölçüt yokluğu, toplum içinde yalnızlık ve aşırı uyumculuk, insanın maddesel, zihinsel ve toplumsal ürünlerinden kopması ve onlar tarafından köleleştirilmesi sürecinden kaynaklanmaktadır. Bu durumda Marksist anlamda; üretim araçlarından ve ürünlerinden kopma ve onlar tarafından köleleştirilme, ideolojik üst yapılardan kopma ve onlar tarafından köleleştirilme ve zihinsel-tinsel yaratmanın engellenmesi, belirli bir toplumsal ilişki türünden ibaret olan üretim ilişkilerinden ve bu üretim ilişkilerini belirleyen toplumsal normlardan kopma ve bunlar tarafından köleleştirilme ayrımlarının yapılabilmesi mümkün olmaktadır.¹⁸²

Marks'ın yazılarında merkezi bir konum olan bir yabancılaşma türü de, insanın kendisini özüne karşı yabancı hissetme olgusudur. Bu durumda, insan ürününden

¹⁸⁰ Göze, a.g.e., s. 287

¹⁸¹ Maurice Duverger, **Siyaset Sosyolojisi**, İstanbul: Varlık Yayınları, 1998, s. 254

¹⁸² Tolan, a.g.e., s.184

kopmuş olmakla kalmaz; kendi etkinliği de kendisine yabancı düşer ve onu köleleştirir.

6.1.3.1. Emeğin Yabancılaşmasından Türsel Yabancılaşmaya

Marks'a göre insanın yabancılaşmasının kaynağı kapitalist ekonomi düzenini belirleyen ekonomik temel yapıda bulunmaktadır. Kapitalist üretim sistemi ve bu sistem içinde çalışan insana verilen yer, insanın ekonomik yabancılaşmasını doğurmuştur. Çalışma insanın doğa güçlerine karşı başarısını belirlediği kadar, insanın özgürlüğünün de simgesidir. Ancak, kapitalist bir düzende çalışan kişi, çalışma gücünün kapitalist tarafından keyfi bir biçimde kullanılmasını kabul etmek zorunda kalmaktadır. Çünkü bu düzende çalışan kişinin emeğini kapitaliste satmayı reddetmesi onun tüm yaşama olanaklarını kaybetmesi gibi bir sonuç doğurmaktadır. Emeğine yabancılaşan çalışan kişi, emeğinin yarattığı ürünlere de yabancı kalmaktadır, ürettiği değerler üzerinde bir hakkı olmamakta bu değerler kapital sahibinin malı olmaktadır. Çalışan insanın emeğinin ürününe, insanlığının bir devamı olan bu eşyaya sahip olmaması, insanı insanlık vasfından yoksun duruma sokmaktadır, bu ekonomik yabancılaşmadır.¹⁸³

Marks'a göre ekonomik yabancılaşmayı sosyal yabancılaşma izler. Kapitalist üretim sistemi; üretim araçları üzerinde özel mülkiyete sahip olan ve olmayan olmak üzere toplumu iki sınıfa bölünmesi sonucunu doğurmuştur. Çalışan sınıf emeğinin ürününe sahip olmadan çalıştığından, diğer sınıf ise başkasının emeğinin yarattığı değerlere sahip olmakla birlikte kendisi çalışmadığından, insan olma niteliğinin yalnızca bir kısmına sahiptir.

Marks, insanlık tarihinde her zaman var olmuş olan emeğin yabancılaşması olayının kapitalist toplumda en üst noktasına ulaştığını ve işçi sınıfının diğer sınıflardan daha fazla yabancılaşmış olduğunu vurgulamaktadır. Marks'a göre yabancılaşmış emeğin özel mülkiyetle ilişkisinden çıkan bir başka sonuç da, toplumun özel mülkiyetten, v.b. kölelikten kurtulması, işçilerin kurtulması gibi politik bir biçimde ifadesini bulmaktadır; bunun böyle olması, yalnız onların kurtuluşunun önemli oluşundan değil, işçilerin kurtuluşunun evrensel insanlığın kurtuluşunu içermesinden ileri gelmektedir. Ona göre, insan, varlığının kendisini

¹⁸³ Göze, a.g.e., s. 290

çevreleyen yapay koşulları kırarak kurtuluşa ulaşmalıdır ve bütün yönleriyle gelişmiş yeni bir toplum yaratmalıdır.¹⁸⁴

6.1.3.2. Yabancılaşan Enformasyon Toplumu

Kendi yakın çevremiz ve yüz yüze iletişimde bulunduğumuz insanlar hakkında, sahip olduklarımızın dışında dünyaya ilişkin bütün bildiklerimiz ya da bildiğimizi sandıklarımız, bize günlük gazeteler, haftalık dergiler, radyolar ve televizyon gibi kitle iletişim araçlarından aktarılmakta ve benimsetilmektedir. Kitle iletişim araçlarıyla önce bir dünya imajı çizilmektedir ve çizilen bu imaj hakkında ne düşünülmesi gerektiği, kitlelere kitle iletişim araçlarını yönetenler tarafından belirlenmektedir.

Marks, zihinsel üretimin işbölümüyle maddi üretimden ayrıldığını, bu ayrılma sonucu zihinsel üretimi yapanların (örneğin bugün televizyoncuların, bilim adamlarının, yazarların, araştırmacıların) gerçekte toplum üzerinde, toplum ötesinde, maddi koşulların bağımsız bir şekilde, özerkliğe sahip olduklarını sandıklarını belirtmektedir. Marks, “Alman İdeolojisi” ile başlayarak fikirlerin üretim ve dağıtımını sınıflar arasındaki ilişkilere bağlamaya başlamıştır. Ona göre, yönetici sınıfın fikirleri her dönemde yöneten fikirlerdir. Toplumun maddi gücü olan sınıf aynı zamanda toplumun entelektüel gücüdür. Marks, 1859’da “Ekonomi Politikin Eleştirisine Katkı” yapıtına yazdığı önsözde fikirlerin ve ideolojinin ekonomik koşullara ve üretimdeki koşullara ve üretimdeki sınıf ilişkilerine bağlı olduğunu ve onlardan türediğini belirtmiştir. Marks’a göre, ideoloji; egemen sınıfın çıkarlarını ifade eden fikirler sistemidir ve sınıf ilişkilerinin aldatıcı bir şekilde temsilidir.¹⁸⁵

Bu nedenle, iletişim sürecinin kurumsallaşarak ayrışan yapısı, tüketiciyi de iletinin üreticisine ve iletinin üretim koşullarına yabancılaştırmaktadır. Tüketici iletide aktarılan bilgilerin gerçekliği konusunda kendisine verilen bilgilere bağımlıdır. Tüketicinin, aktarılan iletilere göstereceği tepkiler ise kitle iletişim sürecinin dışında kalacağı için etkisizdir. Bu bağlamda, kitle iletişim süreci, yüz yüze iletişimin çift yönlü, tartışmaya açık yapısı yerine, ekonomik ve teknolojik yapı olarak tek yönlü iletilemlerle kurumsallaşmıştır.

¹⁸⁴ Tolan, a.g.e., ss. 147-148

¹⁸⁵ İrfan Erdoğan ve Korkmaz Alemdar, **Popüler Kültür ve İletişim**, Ankara: Erk Yayınları, 2005, ss. 279-280

İletişim kuramcısı Nordenstreng'e göre; bugünkü kitle iletişiminde kitle iletişim araçları, kişilere yabancılaştırmayı fark ettirecek bir yayın siyasi izlemek yerine, anlık rahatlamalar sunmaktadır. Diğer araştırmacı Paltola'ya göre ise, insanlar radyolardaki, televizyonlardaki haber programlarını ilgi ve dikkatle dinlemekte izlemektedir. Ancak kendilerini doğrudan içeren haberlerin içeriğini bile zaman zaman anlayamamaktadırlar. Bunun nedeni ise, genel ilgi konusu olan sorunlarda bile toplumsal yaşama katılmamakta olmaları; üzerinde söz söyleme yetki ve olanağına sahip olmadıkları sorunları dile getiren mesajları, dinleseler bile anlayamamalarıdır.

Buna dayanarak ileri sürülebilecek sonuç, kitle toplumuna dönüştürülmüş bugünkü toplumlarda insanların kitle iletişiminin dışında kalmalarının, sadece fizik anlamda bir erişebilirlik sorunu olarak ortaya çıkmaması; bir yabancılaşma sonucu olarak ortaya çıkmasıdır. Böyle olunca da sorun, kitleler ile kitle iletişim araçları arasındaki ilişkilerin düzenlenmesi ile çözümlenebilecek birincil düzeyden bir sorun olmaktan çıkmakta; insanın gerçekten katılabileceği bir toplumsal yaşam biçiminden yoksun bulunması sorunu olarak etkinliğini sürdürmektedir.¹⁸⁶

Marks'ın kapitalizme temel eleştirisi, kapitalizmde servetin dağıtımındaki adaletsizlik değil, işin zorunlu, yabancılaşmış, anlamsız işe saptırılması ve insanın "sakat canavarlığa" dönüşümüdür. Ücret artışı, kölelerin ödüllendirilmesinden başka bir şey değildir. Marks'ın arzusu yabancılaşmış, anlamsız işin verimli özgür işe dönüşmesidir. Başka bir deyimle Marks'ın amacı, insanı ekonomik gereksinimlerin baskısından kurtarmak, yabancılaşmayı gidermek, öteki insanlar ve doğayla ilişkileri geliştirmektir. Marks'ın insanı özgür insandır; tekdüze, makineleşmiş ve kişiliklerini kaybetmiş robotlar değildir.¹⁸⁷

6.1.4. Marksizm'de Demokrasi Anlayışı

Marks gerçekleşeceğini öngördüğü toplum düzeninde demokrasinin gerçekleşeceğine inanır. Marks, liberal devlet sisteminin getirdiği ve gerçekleştirdiği demokrasinin "biçimsel" bir demokrasi olduğunu ve "gerçek" demokrasinin yeni baştan kurulması gerektiğini düşünür. Bu da ancak insanların gelişme ve bilinçlenmeleri sonucu kazanacakları özgürlüğün sağlandığı sınıfsız bir toplumda

¹⁸⁶ Oskay, a.g.e., s. 353

¹⁸⁷ Erdoğan ve Alemdar, **Öteki Kuram**, s. 65

varlık kazanabilir. Bu duruma da kapitalist düzen yıkıldıktan, insanın insan tarafından sömürülmesine, kişinin yabancılaşmasına son verildikten sonra gerçekleşecektir.¹⁸⁸

Marks'ın yaklaşımı çerçevesinde veya ondan önemli ölçüde etkilenerek yapılan ilk eleştirel kitle iletişim araştırmalarında 1920'lerin başında kurulan Frankfurt Okulu görülmektedir. İki dünya savaşı arasında egemen olan pasif izleyici/kitleler anlayışı kapitalist ve faşist düzeni eleştiren Frankfurt Okulu tarafından, farklı bir yorum tarzı içinde ele alınmıştır. Frankfurt Okulu kültür endüstrisi eleştirisi geleneğini kurmuştur. Aynı dönemde çıkan Gramsci'nin egemenlik, kültür, sınıf ve mücadele anlayışı, 1970'lerde Stuart Hall ve benzeri kültürel incelemeciler tarafından Marksist düşünceye değişiklikler getirerek kitle iletişim incelemelerinde kullanılmaya başlanmıştır.¹⁸⁹

Şimdi, bu düşünürlerin başlıcalarının kitle iletişiminin siyasal iletişime etkileri yönündeki görüşlerini ele alacağız.

6.2. Althusser ve Devletin İdeolojik Aygıtları

Althusser'e göre ideoloji, bireyleri üretim ilişkileri sistemi içindeki rollerini düşünmeden kabul eden özneler olarak kuran toplumsal kimlikle donatacak şekilde onlara seslenen toplumsal pratikler ve yapılar aracılığıyla, yani çağırma aracılığıyla işler.¹⁹⁰

Eğer birey ile toplum arasındaki ilişki Marks'ın inandığı kadar yakınsa, bireylere öncelik tanıyan bir toplum kuramı oluşturmaya çalışmak anlamsız olacaktır. Böylelikle Althusser, toplumu tek etkene (bireylere) başvurarak açıklamak yerine, Marks'ın onu, Althusser'in tabiriyle, pratikler adı verilen ilişkili birimlere böldüğünü iddia eder.¹⁹¹ Pratiklerin bireyler yanında yararlı oluşu şöyle açıklanabilir: Her bir pratik, yalnızca toplum adı verilen karmaşık olguların bir unsuru olmasına rağmen, her biri birbiriyle ilişki içinde olan çeşitli farklı çeşitlerden unsurları ihtiva etmesi anlamında bir bütündür. Örneğin, ekonomik pratik, hamleler, araçlar, bireyler vb.'yi barındırır ki bunların hepsi de bir üretim sürecinde birleşirler.¹⁹²

¹⁸⁸ Göze, a.g.e., s. 297

¹⁸⁹ Erdoğan ve Alemdar, **Öteki Kuram**, s.70

¹⁹⁰ Mutlu, **İletişim Sözlüğü**, s.132

¹⁹¹ Susan James "Louis Althusser" Quentin Skinner (der.), çev. Ahmet Demirhan, **Çağdaş Temel Kuramlar**, Ankara: Vadi Yayınları, 1997, s.197

¹⁹² James, a.g.m., s.197

Toplum, hep birlikte bir bütün oluşturan birbirlerine bağılı olan bütünlerin (ekonomik pratiğın, ideolojik pratiğın ve politik-siyasal pratiğı) bir koleksiyonu olarak algılanır. Bu analiz, Althusser'in tarihsel materyalizm yorumu için can alıcıdır ve Marks'ı, vulgar “temel” ile “üstyapı” arasında bir ayırım yaparak üstyapının tüm yönlerini, temele başvurarak açıklamaya çalışın bir materyalist olarak suçlayan suçlamalara karşı savunmak için kullanılır. Bu görüşün doğasında var olan yanlışlıklar bir yana, Althusser, onu Marks'a atfetmenin büyük bir hata olduğunu belirtir. Çünkü, Marks bir toplum kuramının tarihsel bir insan ihtiyaçları kavramlaştırımı üzerinde kurabileceğı görüşünü eleştirmesi gibi, toplumun başka yönlerini açıklamak için bağımsız bir biçimde tanımlanmış ekonomik pratik nosyonunu kullanabileceğimize ilişkin görüşü reddeder. Bunun tersine, tüm pratiklerin bir diğere bağılı olduğunu ve birbirleriyle tanımlandığını kavramak zorunludur.¹⁹³

Althusser'in iletişim araştırmaları alanına kazandırdığı en önemli kavram, devletin ideolojik aygıtları kavramıdır. Althusser, devletin (baskı) aygıtı ile devletin ideolojik aygıtlarını ayırır ve toplumsal denetim biçimi olarak, devletin ideolojik aygıtları (DİA) olarak adlandırdığı “ayrı ve özğülleştirilmiş” birçok kurumdan söz eder; iletişim araçlarını da devletin ideolojik aygıtları arasında sayar. Bu araçlar, insanın yaşam pratiğı içinde önemli bir yer tutarak ideolojik olarak yoğrulup şekillenmesine yardımcı olurlar; bireyi istenilen biçimde düşünmeye yönlendirirler. Tüm DİA'lar üretim ilişkilerinin yeniden-üretimi, yani kapitalist sömürü ilişkilerinin yeniden-üretimi hedefine yönelir.¹⁹⁴

6.3. Hegemonya Kavramı

Hegemonya, bir toplumda egemen olan grupların erkini doğal ve meşru göstermek, bir kültürde baskın ideolojiyi destekleyenlerin bu ideolojiyi baskı altına aldığı kümelerin onayını kazanarak yeniden üretmesi anlamında kullanılır. Yunanca “önderlik” anlamına gelen hegemonya kavramı, Antonio Gramsci, Stuart Hall gibi düşünürler tarafından tartışılmış, ancak Bourdieu tarafından açılımlanarak kuramsallaştırılmıştır.¹⁹⁵

¹⁹³ James, a.g.m., s. 197

¹⁹⁴ Tekinalp ve Uzun, a.g.e., ss. 171-172

¹⁹⁵ Tekinalp ve Uzun, a.g.e., s. 173

Gramsci, ideoloji kavramına olumlu bir bakış açısıyla yaklaşmaktadır. Hegemonya, ideolojiden daha geniş bir kategoridir. İdeolojiyi kapsar ama ona indirgemez. Gramsci'nin hegemonya kavramı, yönetici sınıfın kendi çıkarlarına uygun olarak yönetilenlerin rıza göstererek otoriteye uymasını sağlamaktır. Kitle iletişim araçları rızanın üretimindeki ana etkidir. Popüler kültür ürünleri hegemonyaya kitlenin rıza göstermesi açısından önem taşımaktadır. Kitle iletişim araçları, “rızanın üretimi”nde uzlaşma temsil etme ile gerçekleşmektedir. Kitle iletişim araçları, insan kategorileri ve belirli insanların niçin belirli kategorilere dahil olması gerektiğine dair anlayışımızı düzenler. Bu kategoriler, medyada olduğu kadar gerçek hayatta da insanları yargılamak için kullandığımız düşünme sürecimizin bir parçası haline gelir. Bu gibi sınıflandırmalar algısal kümeler olarak adlandırılır. Yani insanların medyada temsil edilmesi bu algısal kümelerin inşa edilmesine ve sürdürülmesine yardımcı olur. Kullanıldıkça benimsenen bu unsurlar, tekrarlama ile sağlamlaştırılır.¹⁹⁶

Stuart Hall, mesajların oluşturulması ve okunmasında medya üreticilerinin ve tüketicilerinin etkin işleyişine, hataların ve karşıtlıkların olanaklılığına, ideolojik mesajların dilin ve görsel betimlemenin çok yönlü ve özerk semiyotik dil şifrelerine çevrilme gereksinimine yönelmiştir. Bu bakış açısından çıkan, televizyon yapıtı ve tüketimine ve başka kültürel metinlere ilişkin görünüşte sonsuz çalışmalar sunar.¹⁹⁷

Stuart Hall, Avrupa ülkelerinde kitle iletişiminin teknolojik yanlarındaki bütün gelişmelere rağmen, kitle iletişim araçlarında çalışan yazar, muhabir ve program yapımcılarının kendi aralarında geliştirdikleri “alt-kültürün” toplumdaki egemen çevrelerin kültürü olan hegomik kültürle iç içegirmesi nedeniyle, bu araçlardan yayılan programların fiziksel anlamda kitlelere erişmeler bile, kitleler içindeki insanlar tarafından anlaşılamadığını belirtmektedir. Hall'e göre, bu “erişmeye rağmen anlaşılama”nın nedeni, yayınlardaki kodlama ne denli iyi yapılmış olursa olsun, bu araçlarda çalışan ve hegemonik ideolojiyi kitlelerden çok daha fazla benimsemiş bulunan personel ile kitleler arasındaki toplumsal yaşam farklılığı ve bunun ürünü olan *denotative* (tasrihi) düzeyde ortak bir dille konuşabilmenin olanaksızlaşması ve *connotative* (vurgulanmak istenen belirli bir anlamın, değişik boyutlardan benzeri olan anlamlarla birlikte kodlanarak kendisinin yakını olan

¹⁹⁶ Erol, **İletişim Sözlüğü**, ss.186-187

¹⁹⁷ Smith, a.g.e., s. 216

anlamlar aracılığı ile algılatırılmasının hedef alınması ile yapılan) kodlamaya geçilmeye başlanmış olduğudur.¹⁹⁸

Bu da göstermektedir ki, iletişim süreci, sadece mekanik öğelerine; sadece kurumsal olan yanına sadece, iyi yetişmiş, işini iyi bilen, hegomik kültürü benimsetmekte “kitle toplumu” insanların oldukça ilerisinde yer almış bulunan program üretim personeline ve kuşkusuz, bütün bu öğelerin ardındaki iletişim araçlarını denetimleri altında tutan çevrelere indirgenemeyecek kadar karmaşık bir süreçtir. Herhangi bir toplumda, egemen çevrelerin topluma benimsetmek istedikleri hegomik kültürü bağımlı konumdaki kesimlere iletebilen, sadece kitle iletişim araçları ile gerçekleştirilen kitle iletişimi kesimi değil, içinde yaşanan toplumsal sistemin sayısız denecek kadar çok yaşam alanlarında gerçekleştirilen, sayısız iletişim süreçleri ve bunlar arasındaki etkileşim olmaktadır. Bundaki eşgüdümü olduğu kadar, kitle iletişimi de içinde yer almak üzere, tüm toplumsal iletişim süreçlerine toplumun çeşitli kesimlerindeki insanların katılmalarını sağlayan da, çağdaş toplumlarda ki sınıfsallaşmayı bilinç düzeyine aktarılmaktan alıkoyan ekonomik etmenler (en başta, toplumsal sistemin ekonomik düzeyinin bugün erişmiş bulunduğu üretkenlik) ile, kültürel etmenler (başlıcası, “yanlış bilinci” ussallığa kavuşturan ussallık-dışı bir toplumsal sistem içinde tek tek kişiler olarak yaşama zorunluluğunun ruhsal çöküntülerini hafifleten kültürel düzenlemeler) olmaktadır. Bu ikisi arasındaki eşgüdümlemeyi sağlayan ise, her an değilse de gerektiği zamanlarda bütün bunlara daha dolaysız yöntemlerle “çeki-düzen vermekle” işlendirilmiş bulunan siyasal düzeydeki düzenlemeler ve bunların elindeki baskıcı donanımlar olmaktadır.¹⁹⁹

Bourdieu, medyatik hegemonyayı neo-liberal ideolojinin dolaysız bir ürünü olan medya söyleminin “bireylerin bilişsel yapıları üzerinde belirleyici” bir rolü olarak tanımlamaktadır. Özellikle görsel medyanın küresel düzeyde yaygınlaştırdığı görsel ideolojinin temel dayanağı neo-liberal düşüncede aranmalıdır. Medya içerikleri; bilişsel yapıları denetlemekte, daha sonra yıkmakta ve küresel düzeyde bir “suç ortaklığı toplumu” yaratılmaktadır. Bourdieu, bu bağlamda medyayla “suç ortaklığı” yapan patronlara, din adamlarına ve gazetecilere güvenilmeyeceğini ifade eder. Suç ortaklığı, televizyon alanının söz denetim sürecini ve televizyon dışından birtakım entelektüel ve profesyonelin bu sürece katılımını kapsamaktadır. Medya

¹⁹⁸ Oskay, a.g.e., s. 339

¹⁹⁹ Oskay, a.g.e., s. 340

profesyonellerinin birbirlerinin açığına gözlemleri, bu suç ortaklığının görünmez bir ufak parçasıdır.²⁰⁰

Ekranda kitle adına söz alanlar, bu açıdan, seçkinlerin ve televizyon alanının kendi özel çıkarlarına vurgu yapan durumların bir yeniden temsilinden başka bir şey değildir. Bu açıdan, Bourdieu'ya göre “kamuoyu”, salt medya alanının yönlendirmesiyle hareket eden araştırma kuruluşlarının gerçekte araştırmayan araştırmaların ortaya koyduğu sonuçların yanılsamalı bir ürünü olarak, bir anlamda “yok”tur. Dolayısıyla, bu tür araştırma sonuçlarının ve sonrasında bu sonuçları kullanarak kitlenin hislerine ve beklentilerine tercüman olduklarını iddia eden medya kuruluşlarının doğrudan doğruya anlamaya çalıştıkları bir kamuoyu mevcut olmadığından, böyle bir temsiliyet durumu da söz konusu olamaz. Çünkü, her şeyden önce, böyle bir temsilin nesnesi olan bir kamuoyu “simgesel”, “medyatik bir kamuoyu”dur. Yine aynı nedenden dolayı; kitle adına karar verenler, kamu adına belli formülleri öne sürenler, medyatik kamuoyunun birer göstergesidir. Gerçek kamuoyu ise, ne tür pozisyonda olduğu pek bilinmeyen, kendini yansıtacak kadar özne ve nesnelere güven duymayan bir kamuoyudur.²⁰¹

6.4. Medya Propaganda Modeli

İletişim mekanizmasının işlerliğinde ileten veya iletenler grubu tarafından kitle iletişim araçlarının belirli bir yönde ve amaçta, iletilmesi planlanan ileti veya iletiler grubunun belirli tarzlarda belirlenen, seçilen özel konuya ilişkin olarak belirli plan ve proje ile, yine belirli biçimlerde iletilenlere iletinin içeriğinin doğru, genel ve geçerliliğine ilişkin bir kanaat, inanç, en azından bir ilgi ve sempati oluşturmak için planlanıp programlanmış iletişim tarzlarından biri de “propaganda”dır.²⁰²

Propaganda kitleler için yaratılmıştır. Ama, gittikçe onlardan el çekmeyi de sağlamakta, desteklerinin kendilindenliğini indirgedikçe indirgemektedir. Bir simge ardında, kalabalıklar ve ordular eyleme geçmekte; bir başyazı milyonlarca insana aynı güne uygun düşen, aynı düşünceyi vermektedir. Radyoevlerini ve basımevlerini eline geçirmiş olan bir küçük topluluk kitleleri etki altına almanın en güçlü araçlarını

²⁰⁰ Tekinalp ve Uzun, a.g.e., s.174

²⁰¹ Köse, **Bourdieu Medyaya Karşı**, s. 173

²⁰² Açıkoğuz, a.g.e., s.198

elinde bulundurmakta, bundan böyle onlara dayandığını, onlar adına davrandığını da ileri sürebilmektedir.²⁰³

Propaganda, Oktay'ın belirttiği öğeler ve ilkeler üzerine kurulur:²⁰⁴

1. Propaganda bir organize iletişim eylemidir. Herhangi bir grup üyesi olsun veya olmasın, organize olmuş veya olmamış iletilenleri belirli amaçlar doğrultusunda etkilemek için yapılan bir iletişim eylemidir. Propaganda eğer planlanan ve belirli amaç dahilinde belirli hedef gruplarının seçimi, ve grubun nitelik ve nicelik özelliklerinin araştırılması yoluyla grup üyelerini (iletilenlerini) etkilemekse en azından teorik çerçevede, hatta pratikte bile, bir uzman veya uzmanlar grubunun eylemi olmalıdır.
2. Propagandist bir iletici, eğer başarılı bir propaganda iletisi ortaya koymak amacındaysa hedefinin şimdi de olan fikir değer ve tavırlarını dikkate alıp bir ön incelemeden geçirmelidir. Çünkü bu fikir, değer ve tavırlar toplumlarda uzun bir süreçten geçerek ortaya çıkmış meşrulaşmış ve yürürlüğe girmiş kültürel, sosyal, siyasi, felsefi, estetik öğeleri olarak bir toplumun iç ve dış dinamikleridir.
3. Bir propagandist iletici hedeflenen grup ve toplumların sadece bu iç ve dış dinamiklerini değiştirmekle kalmaz. Aynı zamanda iletilerin bunlara bağlı davranışlarını da değiştirmeyi amaçlar.
4. Propagandanın kendisi, bizzat amaç değil bir araçtır. Çeşitli uzman grupları tarafından belirli bir amaç ve strateji ile yapılan kültürel, politik, sosyal, dinsel, dilsel, teknik, ideolojik, eğitim gibi misyonik iletişim eylemlerinin kuvvetli bir aracıdır.

Marksist ve Marksist yönelimli yaklaşımlar içinde, medyanın kasıtlı propaganda aracı olarak kullanıldığı ve içte egemenliği ve dışta emperyalizmi desteklediği görüşü, medya faaliyetinin propagandacı yanının su yüzüne çıkarılmasında önemli bir yaklaşımdır. Bu yaklaşımın önde gelen savunucusu Amerikalı dilbilimci Chomsky'dir. 1970'lerde Chomsky ve Herman eleştirel bir açıdan medya etkisi konusuna eğilmişlerdir. Kitle iletişimi ile propaganda arasında bağ kurup ve

²⁰³ Jean- Marie Domenach, **Politika ve Propaganda**, çev. Tahsin Yücel, İstanbul: Varlık Yayınları, 2003, s. 119

²⁰⁴ M. Oktay, *Armenian Propaganda in the United States and The Historiography of The 'Armenian Question'*, Master Thesis, İstanbul, 1984'den Açıköz, a.g.e., s. 200

“Manufacturing Consent: The Political Economy of the Mass Media” yapıtlarında medya propaganda modelini ortaya atmışlardır.²⁰⁵

Herman ve Chomsky’ ye göre, medya çağımızda devlet iktidarının ve seçkinlerin ihtiyaçlarını karşılayan bir propaganda aracı olarak işlev görür. Gerçekliğin çarpıtılarak sunulması ve bazı gerçeklerin gizlenirken bazılarının öne çıkartılması, seçkinlerin gündeminin toplumun gündemi haline getirilmesi ve seçkinlerin politika hedefleri doğrultusunda toplumun siyasi kampanyalarla yönlendirilmesi bu ihtiyaçlar arasındadır. Chomsky ve Herman, geliştirdikleri propaganda modelinde, gücün/ iktidarın ne gibi yollarla haberleri eleyip basılmaya uygun olanları seçtiğini, muhalif düşünceleri nasıl kenar sütunlara itip önemsizleştirdiğini, egemen güce ve iktidara ise, halka, mesajlarını nasıl kolayca iletme olanağı sağladığını ortaya koymuşlardır. Chomsky ve Herman’ın propaganda modelinin en önemli öğeleri ve haber eleme süzgeçleri şunlardır.²⁰⁶

1. Medya şirketlerinin büyüklüğü, tekelci yapısı ve kar yönelimli olması
2. Kitle medyasının temel gelir kaynağının reklamlar olması
3. Kitle medyasının haber kaynaklarının çoğunlukla iktidar yapıları ve bu iktidar yapılarına hizmet eden “uzmanlar” (sembolik seçkinler) olması
4. Medyayı disiplin altına alan bir araç olarak “tepki üretimi”
5. Ulusal bir din ve denetim aracı olarak söz konusu ülkede dönemsel olarak öne çıkan ideoloji

Demokratik ülkelerde medyayı bir propaganda aracı olarak görmek daha zordur. Çünkü bu ülkelerde medya sistemi ve kurumları dönemsel olarak eleştirir. Zaman zaman çeşitli medya organları oldukça farklı görüşleri savunduğundan medyanın propaganda aracı olma rolü gizlenir.

6.5. Habermas ve Demokratik Siyasal Katılım

Habermas’ın siyasal kültür ve iletişimin anlaşılmasına katkısının altında diyalog kavramı yatmaktadır ki bu kavram iki bakımdan çok önemlidir. İlki Habermas’ı, eleştirel kuram geleneği içindeki diğerleri gibi siyasal tartışmanın karakteri üzerinde, liberal kapitalist toplumlarda kamusal alanın yazgısına odaklanmaya yönelten

²⁰⁵ Erdoğan ve Alemdar, **Öteki Kuram**, s. 344

²⁰⁶ Necla Mora, “Medya, Toplum ve Haber Kaynağı Olarak Sembolik Seçkinler”, **Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi**, Cilt 5, Sayı 1, 2008, s. 3

diyalogla ilgilenmesidir. Ancak Habermas, iletişim ve kültür çözümlemesinin bir yönteminin anahtarı olarak diyalog kavramını yeni ve güçlü bir şekilde kullanmaktadır. Habermas için insan iletişiminin tüm biçimleri, kitlesel yayılım koşulları altında bile özsel olarak insan özneleri arasındaki ilişkilerdir; ve bunlar, nihayetinde elementer diyalog yapısından türemektedirler. Dolayısıyla diyalogun yapısı iletişimsel eylem kuramı, dolayısıyla da kültür “üretimi” kuramı için bir temel sağlamaktadır. Diyalogun evrensel yapısının tüm iletişimin altında yattığı fikri kabul edilse veya edilmese de, iletişim açıktır ki bir ilişkidir, sadece bir ürün değildir. Sadece kitle iletişiminin etkilerini ve bunun işlediği ekonomik ve siyasal kısıtlamaları değil, ortak anlamların yaratılmasındaki özellikle iletişimsel veya etkileşimsel olan kısıtlamaları kavramak da gerekmektedir.²⁰⁷

Habermas, çarpıtılmış iletişimin sorunlarını sadece kişilerarası düzeyde değil, toplumsal ve siyasal-ekonomik yapı düzeyinde de değerlendirir. Böylelikle Habermas, ileri kapitalist toplumların yurttaşlarının sadece kendi demokratik siyasal geleneklerine nasıl ilgisiz ve cahil kalabildiğini değil, aynı zamanda kendi düzeltici eylem olanaklarından nasıl habersiz kaldıklarını da -çünkü bu yurttaşlar eşitsizlik, yoksulluk ve sağlıksızlığın, ya kurbanın sorumlu olduğu sorunlar ya da bunlar hakkında söyleyecek hiçbir şeyi olamayacak kadar “siyasal” ve “karmaşık” problemler olduğuna inandırılırlar- gösterme eleştirel görevini başarır. Habermas, demokratik siyaset ve planlamanın sessizlik veya bir parti çizgisinden değil, kolektif eleştiri süreçlerinden gelişecek olan rızayı gerektirdiğini öne sürer.²⁰⁸

Böylelikle Habermas’ın yapıtındaki eleştirel itki, iki uçlu bir çözümlemeye dayanır. Bir iletişim yapısı olarak anlaşılan siyasal-ekonomik yapının sistematik olarak ama gereksiz biçimde çarpıtılmış olduğunu göstermek için Habermas’ın ilkin “çarpıtılan nedir” sorusuna bir yanıt geliştirmesi gerekmektedir. Habermas’ın “evrensel edimibilim” kuramı bu sorunu ele alır. İkinci olarak, eleştirel iletişim kuramının mevcut sosyal ve siyasal-ekonomik ilişkilerin gerçekte çarpıtılmış iletişim olarak nasıl işlediğini, meseleleri bulanıklaştırdığını, güven ve rızayı manipüle ettiğini, (güdümlendiğini) olgu ve olanakları tersyüz ettiğini ortaya koyması gerekmektedir. Habermas bu ikinci probleme daha az eğilmiştir. Habermas’ın çalışmasının gücü, klasik Marksist “ideoloji eleştirisi”ni yapısal olarak, sistematik

²⁰⁷ Daniel Hallin, a.g.m., s. 319

²⁰⁸ John Forester, “Habermas’ın İletişim Toplum Kuramı”, Erol Mutlu (der.), **Kitle İletişim Kuramları**, Ankara: Ütopya Yayınevi, 2005, s. 287

olarak çarpıtılmış iletişim ve dil kullanımının incelikli ve gelişkin bir çözümlemesi halinde geliştirmesinde yatmaktadır.²⁰⁹

6.5.1. Habermas ve İdeoloji Olarak Teknik ve Bilim

Habermas'ın görüşünde, siyasetin bir çeşit teknoloji olması olgusu, modern kapitalizmin başlıca ideolojik özelliklerinden birisidir. Başka düşünürlerin-pragmatik, teknokratik yönetim lehine topyekün değerleri ve idealleri kurutarak-ideolojinin sonu olarak gördüğü şeyi, Habermas ideolojinin gerçek özü olarak ele alır. Çünkü siyaset hayatımızı anlamlı kılabilen bu değerler ve idealler üzerindeki mücadelelerle ilgilenir. Pozitivizmde, felsefe ve toplumsal kuramın daha teknik alanlarında, anlamın bastırılması, bunun tamamlayıcısı olarak modern hayatın birçok alanında anlamın bastırılmasını geliştirmiştir. Bu, bugün kapitalist toplumda içerilen gerilim ve çatışmalara ilişkin Habermas'ın analizi için merkezi bir temadır. Habermas, kapitalizmin, hala egemen ve bağımlı sınıflara bölünmüş, sınıflı bir toplum olduğuna ilişkin Marksist görüşün uygun bir görüş olduğunu göz önünde bulundurur. Fakat tıpkı artık proleteryanın devrimin müjdecisi olmadığı gibi, sınıf mücadelesi de artık kapitalizmin sürekliliğini tehdit eden ya da toplumun dönüşümünün en olası kaynağını öneren ana gerilim kaynağı değildir. Ona göre bugün teknolojik olarak yönetilen kapitalizm döneminde yaşanmaktadır. Hala ekonomik çevreler vardır, fakat ekonomik hayata hükmedenlerin müdahalesiyle özsel olarak zayıflatılmıştır. Sınıf farklılığınca üretilen gerginlik buna mükabil olarak standartlaşmıştır.²¹⁰

Çağdaş kapitalist toplumlar hala ekonomik krizlere tabidir, fakat tamamıyla ekonomik düzeydeki çatışmalar başka kurumlarda olanlardan daha az önemlidir. Bugün ekonomik hayat hatırı sayılır derecede, büyük korporasyonlarla birlikte hükümet tarafından yönetildiğinden, ekonomik krizlerin aniden siyasal kriz olma eğilimleri vardır. Habermas'a göre bunlar, sistem için ekonomik sorunlardan daha tehditkardır; çünkü modern siyasetin teknokratik karakteri siyasal düzene derin ve sürekli bir bağlılık oluşturmaz. Siyaset büyük bir oranda pragmatik bir iş olunca, kitleler siyasal sisteme hiçbir gerçek bağlılık hissedemezler ve eğer sistem daraltılmış amacını sağlamada -yani, kararlı bir ekonomik gelişme sağlamada-

²⁰⁹ Forester, a.g.m., s. 287

²¹⁰ Antony Giddens, "Jürgen Habermas", Quentin Skinner, (der.), çev. Ahmet Demirhan, **Çağdaş Temel Kuramlar**, Ankara: Vadi Yayınları, 1997, s.172

başarısız olursa, kolayca ondan yabancılaşırlar. Habermas'ın bir hayli yaygın olduğuna inandığı böyle şartlar altında, siyasal sistem, Habermas'ın “meşruluk bunalımı” adını verdiği şeyle karşı karşıya kalır. Yani sınırlı teknokratik karakterinden dolayı, siyasal düzeni yönetmek için ihtiyaç duyduğu meşru otorite eksikliğini hisseder. Ekonomik karşıtıklardan ziyade, meşruluk bunalımına eğilimli oluş Habermas için modern kapitalizmin hayli derinde yatan çelişkisidir.²¹¹

Habermas, modern toplumlarda tekelci, corporate ve siyasal çıkarların paralelinde hegomik bir kültür bulunduğunu, kitlelerin bu kültürü benimsediklerini, toplumlarda bu hegomik kültüre dayanarak sistemden yana yapay bir konsensus oluşturulduğunu dolayısı ile, demokrasinin günümüzde klasik (özgürlükçü) özünü yitirdiğini; bilimin bugünün teknolojisi için vazgeçilmez bir öge durumuna geldiğini, fakat bu arada daha önceki bilimsellik anlayışından farklı olarak insancıl (humanistic) değerlerden yabancılaştığını; tüm toplumsal davranışlarda olduğu gibi bilim ve teknolojide de her şeyin amaççı-ussal eylemler biçiminde düzenlendiğini söylemekte, fakat bütün bunlardan sonra da soruna sınıflar arası güç dengesi açısından bakmamaktadır. Habermas, daha çok modern toplumdaki yapıların enformasyon kaynakları ile dinleyici-kitle arasındaki çift yönde akışlı iletişimi etkinlikle önlemekte oluşlarından yola çıkmakta; iletişim blokajlarına yol açtığını söylediği bu tek-yönlü iletişim akışının toplumun sınıfsal yapısından da ayrı, askeri amaçlı işler başta olmak üzere, yöneticilerin ve egemenlerin önemli kararların alınmasına ilişkin süreçleri gizli işletmek zorunda oluşlarına bağlamaktadır. “Ussal Bir Topluma Doğru” başlıklı derlemesindeki “Kuram ve Pratik” yazısında anlattığı gibi, siyasal alanda “kamunun depolitize edilmesi” de bu nedendir. Siyasal iktidarın karar alma süreçleri de bürokratikleşmiş; siyasallaşma-dışı tutulan kamu, kitle iletişim araçlarının yayınladığı eğlendirici ve oyalayıcı programların tüketicisi olmaya indirgenmiş, siyasal alanda edilgin bir kamuya dönüşmüştür. İdeolojik konsensus, Habermas'a göre, bu çarpıklaştırılmış iletişim içinde oluşturulmakta; bugünkü toplumda yöneten kesimler ile yönetilen kesimler arasındaki işlevsel ve kurumsal farklılaşmalar gelişkin ve yeni bir teknolojinin gereklerine ve olanaklarına uyarak sürdürülmekte olduğu için, gerçekte bugünkü toplumlarda çift yönde akışlı gerçek bir toplumsal iletişim bulunmamaktadır. Ona göre bugünkü sanayi toplumlarında yönetim teknokratik bir yapı içinde toplanan belirli çevrelerin elinde

²¹¹ Giddens, a.g.m., ss. 174-175

bulunmaktadır. Bu yüzden, karar alma süreci demokratik bir süreç olmaktan çıkmış bulunmaktadır.²¹²

Politikanın bilimselleştirilmesi süreci, teknik bilginin verili bir durumun yorumbilgisel açıklanmış öz-anlayışına entegre edilmesiyle, her durumda ancak bilim ve politika arasında genel, yurttaşlar kamuoyunda yayılmış ve iktidardan bağımsız bir iletişim koşullarında güvencelendiğinde: istence gerçekten istediği aydınlanmayı sağladığında ve aynı şekilde aydınlanma, gerçek istence verili, istenmiş ve yapılabilir durumlarda istediği ölçüde nüfuz edilebildiğinde, kendini tamamlayabilir. Şüphesiz bu ilkesel düşünceler, pragmatik modelin uygulanması için empirik koşulların olmadığını gözden gizlememelidir. Halk kitlesinin politikasızlaştırılması ve politik bir kamusal alanın çökmesi, pratik sorunları kamusal tartışmadan dışlama eğilimi olan bir iktidar sisteminin kurucu öğeleridir.²¹³

6.5.2. Habermas ve İletişimsel Eylem Kuramı

Jürgen Habermas'a göre insan yaşamına temel olan iki eylem türü vardır. İlk insanlar maddi varoluş araçlarını üretmek için doğayla etkileşime girmek zorundadır. Üretim güçleri olarak doğa ve insanları saptanan amaçları gerçekleştirmek için güdüp yönlendirmeyi içeren bu eylem türüne Habermas amaçsal-ussal eylem adını verir. İkinci olarak insanlar kendilerinin ortaklaşa toplumsal kurumların üyeleri olarak yaşayabilmelerini olanaklı kılacak karşılıklı beklenti çerçevelerini üretmek üzere birbirleriyle etkileşime girmek zorundadırlar. Habermas, bunu iletişimsel eylem diye adlandırmaktadır.

Habermas bu kavramları kısmen Aristoteles'in *tekhne* (kuram) ile *praxis* (pratik) şeklindeki ayrımından alır. Kapitalizm, Habermas'a göre, amaçsal-ussal eylem kapasitesini daha önceki hiçbir toplumsal düzenin gerçekleştirmek bir yana yaklaşmadığı bir düzeyde geliştirir. Ama, bu eylem biçimini ve ona denk düşen söylem ölçünlerini ve bilgisini tümelleştirme eğilimini de gösterir. Bu bağlamda, tüm sorunlar esas olarak teknik veya stratejik sorunlar haline, verili bir amacın elde edilebileceği en etkili araçlar sorunu haline gelir. İletişimsel eylem, kapitalizmin yarattığı bu sorunların özgürleşimci yönde çözümü için tek umuttur.²¹⁴

²¹² Oskay, a.g.e., ss. 261-262

²¹³ Jürgen Habermas, **İdeoloji Olarak Teknik ve Bilim**, çev. Mustafa Tüzel, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2004, ss. 90-91

²¹⁴ Mutlu, **İletişim Sözlüğü**, s. 151

İletişimsel eylem kavramı, dil ve eylem yetisi bulunan (ister sözlü ister sözlü olmayan araçlarla) kişilerarası bir ilişkiye giren iki öznenin etkileşimine ilişkindir. Bu aktörler, eylem planlarını ve böylelikle eylemlerini görüş birliği içinde koordine etmek için eylem durumu üzerinden bir anlaşma arayışındadırlar. Merkezi kavram olan yorumlama, ilk planda görüş birliğine yatkın durumlarının tartışılmasına ilişkindir. Bu eylem modelinde dilin, seçkin bir yeri vardır.²¹⁵

Habermas, tüm insan iletişimi biçimlerinin, kitlesel yayılım koşulları altında bile nihai olarak diyalogun sade yapısından türeyen, özünde insan özneler arasındaki ilişkiler” olduğunu belirtir. Habermas medya çalışmasının bir kültür çalışması, hayat alanının koşulları üzerine bir çalışma ve aslında özgürleşimci istemlere hizmet eden bir kamusal alan beklentilerine dönük bir çalışma olmasını önerir. Bu çalışma, bilgi üzerine açıklığa (hakikat) ve özdeşünüm sürecine bağıntılı bir perspektife yaslanır.

216

Bu normatif savlar bize kamusal alanın, Habermas’ın terimiyle “iletişimsel ussallık” temelinde hareket eden bir alan olduğunu gösterir. Sorgulayıcı demokrasi bu anlamda modern bürokratik devletin yasal-rasyonel (ussal) hareket tarzını iletişimsel ussallık temelinde katılımcı demokratik yönetime dönüştürme sürecini niteler. Bu noktada, liberal ve toplulukçu görüşlerden farklı bir demokrasi tanımıyla karşılaşırız: Demokrasi “ahlaki ve siyasi eşit” olarak kabul edilen bireysel ve kolektif kimliklerin kendi yaşam tarzlarını etkileyen kararlar üzerinde özgür ve makul sorgulama/tartışma olanağını buldukları ve bu anlamda karar-alma süreçlerine katıldıkları bir kamusal iktidar pratiğidir.²¹⁷ Sonuçta, demokrasi kolektif yaşamın iletişimsel ussallık ve sorgulama etkinliği temelinde örgütlenme biçimidir. İşte bu bağlamda, siyasetin etiksel bir eylem olduğunu: demokratik yönetimin de devlet-toplum ilişkisinin “kolektif kimlikler arası sorgulama / tartışma / müzakere / etkinliği temelinde örgütlenme tarzı” olduğunu söyleyebiliriz.²¹⁸

²¹⁵ Bal, a.g.e., s. 31

²¹⁶ Hardt, a.g.m., s. 49

²¹⁷ S. Benhabib “Deliberative Rationality and Models of Democratic Legitimacy”, **Constellations 1**, 1994’den Fuat Keyman, **Türkiye ve Radikal Demokrasi Geç Modern Zamanlarda Siyaset ve Demokratik Yönetim**, İstanbul: 2000, s. 134

²¹⁸ Keyman, a.g.e., s. 134

SONUÇ

Modernizmle farklılaşan toplumsal yaşamda, insan-toplum-kitle iletişim araçları ilişkisinin daha önce bilinenlerden çok daha karmaşık süreçleri içerdiği anlaşılmış ve iletişim bilimi, iletişim sürecinde ortaya çıkan farklı zihinsel ve toplumsal haritaların analizine girmiştir. İnsanların doğrudan deneyimleri ve kamusal iletişim sistemlerinin sunduğu ortak dünya görüşleri ve özneye göre biçimlenen duygu ve imaj kalıpları içinde öğütülen anlamlar ve kimlikler, iletişim araştırmalarında giderek anlaşılması daha zor bir hal almış ve bu durum her geçen yıl yeni görüşlerle daha da karmaşıklaşmıştır.²¹⁹

İnsan yaşamını kolaylaştırmak için araçlar geliştirmiştir. Bu araçlar insan ilişkilerine ve iletişimin biçimine eklemeler yaparak ve değişiklikler getirmiştir. İnsanlık tarihi sesle, yazıyla ve görüntüyle ilgili teknolojik araçların geliştirilip artan bir yoğunlukta kullanıldığı bir tarihtir. Özellikle insanların artan hoşnutsuzlukları, direnişleri ve mücadeleleri karşısında, örgütlü ekonomik ve siyasal egemenliklerin sürdürülmesi ve geliştirilmesi için artan gereksinimler nedeniyle teknolojik araçların geliştirilmesi ve yaygın bir şekilde kullanılması günümüzde geçmişten çok daha fazla öneme ve yoğunluğa sahiptir. Bütün bu teknolojik gelişmelerin sağlanmasıyla egemenliklerin perçinlenmesinde yer ve zaman ile gelen kısıtlamalar ve zorlukların üstesinden gelinmiştir. Böylece egemenlik ve mücadele örgütlü zaman ve yer üzerinde kurulan kontrolden geçerek yoğunlaşmıştır.²²⁰

Günümüzde, medyanın dördüncü kuvvet durumundan birinci kuvvet haline gelmeye başlamasıyla siyasetin niteliği değişmiştir. Medya güdümünde enformasyon çağı denilen, bilginin üretildiği değil, bilginin tüketildiği, pazarlandığı ve bu bilgiyle kitlelerin harekete geçirildiği bir sürece geçilmiştir.

İletişim etiketi altında gerçekleşen şey daha çok süreci başlatanın dilediğince egemen olduğu bir monologdur. Bu durumda, gerçek bir diyalog kurulmasına olanak verecek olan geri besleme devreye sokulmaz. Mesajların alıcısı, fikrini açıklamasına olanak sağlanmadığı için itaatkar ve edilgen bir konumdadır. Onun görevi dinlemek ve söylenene uymaktır. Böylesine dikey, asimetrik ve yarı otoriter bir sosyal ilişkiden demokratik olmayan bir iletişim yapısı ortaya çıkar. Dolayısıyla, seçkin ve tecimsel

²¹⁹ Tekinalp ve Uzun, a.g.e., s. 21

²²⁰ Erdoğan, a.g.e., s. 287

olmayan; insancı, demokratik bir iletişim yapısı geliştirmek zorunluluğu ortaya çıkmaktadır.²²¹

Kitle iletişimi alanında yapılacak düzenlemeler mutlaka genel bir demokratikleşme perspektifi içeren, demokratikleşmeye katkıda bulunmayı hedefleyen bir bakışla ele alınmalıdır. Kitle iletişim araçları demokrasiye katkılarını sadece sağlıklı demokratik bir toplumda yapabilirler. Dolayısıyla kitle iletişiminin demokratikleşmesi, genel demokratikleşme sürecinden soyutlanamaz. Bu nedenle medyanın durumu tek başına değil demokratikleşme gereksinimi içeren birçok başka kurumla birlikte ele alınıp yeniden düzenlenmelidir. Medya tek başına ne demokrasiyi kurabilir, ne de geliştirebilir. Ancak, demokratik işleyişe kavuşturulamayan medya demokrasi önünde ciddi engel oluşturur.²²²

Demokrasinin enformasyon ve iletişim olmadan varolmayacağı yaygın bir biçimde kabul edilmektedir. Herhangi bir demokrasi, gelişebilmesi için yurttaşların kamusal etkinliklere katılımını sağlaması gerekir. Başka bir ifadeyle, yurttaşlar ve kurumlar kendilerini kamu önünde ifade edebilmeli ve doğru enformasyon edinebilmelidirler. Böylece medya aracılığıyla sürdürülen enformasyon ve iletişim, siyasetin alanını genişletir ve siyasetçilerin bu alanı tek başlarına denetlemelerini engeller.²²³

Siyasal kültür, medyanın, özgürlük çizgisinin tam olarak neresinde yer aldığını ve hangi ölçüde sınırlandığını belirlemektedir. Medyanın siyasi konumunu ve siyaset kurumu ile arasındaki ilişkileri asıl belirleyen unsur medyanın içinde yer aldığı toplumun siyasi kültürü ve bu kültürün ortaya çıkardığı yaklaşımlar ve kurallar olmaktadır.²²⁴

Habermas'ın vurguladığı gibi, çağcıl devletin hukukun üstünlüğü ilkesi temelinde denetimi, toplumsal yaşamı etkileyen kararların, etiksel ve siyasi eşitliğe sahip vatandaş-bireyler tarafından iletişim yoluyla alınmasını simgeleyen kamusal alanın varlığıyla iç içe geçtiği zaman ancak demokratik bir yönetimin işlerliğinden ve meşruluğundan söz edilebilecektir.²²⁵

²²¹ Macbride, a.g.e., s. 222

²²² Kaya, a.g.m., s.160

²²³ Manuel Nunez Encabo, "Gazetecilik Etiği ve Demokrasi", Süleyman İrvan (der.), çev. Ümit Hüsrev Yolsal, **Medya Kültür Siyaset**, Ankara: Alp Yayınevi, 2002, ss. 443-444

²²⁴ Çaplı, a.g.e., s. 31

²²⁵ Yavaşgel, a.g.m., s.123

Dolayısıyla, medya, farklı çıkar gruplarının katıldığı bir kamusal diyalogu yürüterek, ortak anlaşma ve uzlaşma alanlarının aranmasında yardımda doğrudan bir rol oynamalıdır. Medya, insanların, bireyler ve gruplar arasındaki toplumsal ilişkileri etkileyen toplumsal tutumların değişmesiyle sonuçlanabilecek daha geniş bir kamusal söyleme katılabilecekleri uygun bir yol sağlamalıdır.²²⁶

Bütün bunların gerçekleşmesi için, iletişim araçlarını kar amacı güden üretici ve tüketici arasında, ticari bir bağ oluşturan meta durumundan kurtarmayı, kişilerin hizmetine sunmayı önerebiliriz. Buna bağlı olarak, kitle iletişim araçlarının içeriği kamu çıkarına hizmet edecek şekilde düzenlenmeli, kaliteli hale getirilmelidir.

Yurttaşlar da iletişim sürecinde aktif hale gelmeli, siyasal süreçleri yalnızca izlemekten ziyade, kendilerine verilen mesajları çözümleyip, yorumlayacak hale gelmelidirler. Bunun için de kişilerin eğitilmesi gerekmektedir.

²²⁶ James Curran, “Medya ve Demokrasi: Yeniden Değer Biçme”, Süleyman İrvan (der. ve çev.), **Medya Kültür Siyaset**, Ankara: Alp Yayınevi, 2002, s. 235

KAYNAKLAR

Kitaplar

- A.B.D. Haber ve Kültür Merkezi, **Demokrasi Nedir?** çev. Levent Köker, 1991
- AÇIKÖZ Mustafa, **İletişim Felsefesine Giriş**, İstanbul: Birey Yayıncılık, 2003
- AKÇALI Nazif, **Siyaset Bilimine Giriş**, İzmir: Ege Üniversitesi Basımevi, 1995
- ARISTO **Politika**, çev. Ersin Uysal, İstanbul: Dergah Yayınları, 2007
- ATEŞ Toktamış, **Demokrasi**, İstanbul: Nesa Yayın Grubu, 2007
- ATEŞ Toktamış, **Biz Devrimi Çok Seviyoruz**, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2004
- ATEŞ Toktamış, **Hoşgörü ve Uzlaşma**, Ankara: Ümit Yayıncılık, 1997
- AZİZ Aysel, **Siyasal İletişim**, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2003
- BAL Hüseyin, **İletişim Sosyolojisi**, Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Yayın No: 42, 2004
- BARBER Benjamin, **Güçlü Demokrasi: Yeni Bir Çağ İçin Katılımcı Siyaset**, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1995
- BAUDRILLARD Jean, **Sessiz Yığınların Gölgesinde**, Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2006
- BEKTAŞ Arsev, **Kamuoyu, İletişim ve Demokrasi**, İstanbul: Bağlam Yayınları, 2007
- BERGER Arthur Asa, **Kitle İletişiminde Çözümleme Yöntemleri**, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, 1996
- BİLGİN Nuri, **Kollektif Kimlik**, İstanbul: Sistem Yayıncılık, 1995
- BİLGİN Nuri, **Siyaset ve İnsan**, İstanbul: Bağlam Yayınları, 2004
- BOETIE Etienne de La, **Gönüllü Kulluk Üzerine Söylev**, çev. Mehmet Ali Ağaoğulları, Ankara: İmge Kitabevi, 1995
- BÜLBÜL Rıdvan, **Haberin Anatomisi ve Temel Yaklaşımlar**, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2001
- ÇAPLI Bülent, **Medya ve Etik**, Ankara: İmge Kitabevi, 2002
- DOMENACH Jean-Marie, **Politika ve Propaganda**, çev. Tahsin Yücel, İstanbul: Varlık Yayınları, 2003
- DURSUN Davut, **Siyaset Bilimi**, İstanbul: Beta Yayıncılık, 2002
- DUVERGER Maurice, **Siyaset Sosyolojisi**, İstanbul: Varlık Yayınları, 1998
- EROL Hülya, **Medyanın Dili**, İstanbul: Der Yayınları, 1996

- ERDOĞAN İrfan, **İletişimi Anlamak**, Ankara: Erk Yayınları, 2002
- ERDOĞAN İrfan ve ALEMDAR Korkmaz, **Popüler Kültür ve İletişim**, Ankara: Erk Yayınları, 2005
- ERDOĞAN İrfan ve ALEMDAR Korkmaz, **Öteki Kuram: Kitle İletişimine Yaklaşımların Tarihsel ve Eleştirel Bir Değerlendirmesi**, Ankara: Erk Yayınları, 2005
- FİNCANCI Yurdakul, **Günümüzde Sosyal Demokrasi**, İstanbul: Anadolu Maatba, 1993
- FISKE John, **İletişim Çalışmalarına Giriş**, çev. Süleyman İrvan, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 2003
- GEZGİN Suat, **Medya ve Eğitimde Birikimlerim**, İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları, 2002
- GÖZE Ayfer, **Siyasal Düşünceler ve Yönetimler**, İstanbul: Beta Yayınları, 2005
- HABERMAS Jürgen, **İdeoloji Olarak Teknik ve Bilim**, çev. Mustafa Tüzel, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2004
- HABERMAS Jürgen, **Sosyal Bilimlerin Mantığı Üzerine**, çev. Mustafa Tüzel, İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 1998
- IŞIK Metin, **İletişimden Kitle İletişimine**, Konya: Mikro Yayıncılık, 2000
- İSLAMOĞLU Ahmet Hamdi, **Siyaset Pazarlaması**, İstanbul: Beta Yayıncılık, 2002
- KAPANİ Münci, **Politika Bilimine Giriş**, Ankara: Bilgi Yayınevi, 2001
- KEYMAN Fuat, **Türkiye ve Radikal Demokrasi Geç-Modern Zamanlarda Siyaset ve Demokratik Yönetim**, İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım, 2000
- KIŞLALI Ahmet Taner, **Siyasal Çatışma ve Uzlaşma**, Ankara: İmge Kitabevi, 1993
- KONGAR Emre, **Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği**, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2004
- KONGAR Emre, **Demokrasi ve Kültür**, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2007
- KÖKER Eser, **Politikanın İletişimi İletişimin Politikası**, Ankara: İmge Kitabevi, 2007
- KÖSE Hüseyin, **Bourdieu Medyaya Karşı**, İstanbul: Papirüs Yayınevi, 2004
- KÖSE Hüseyin, **İletişim Sosyolojisi: Temel Kavramlar Antolojisi**, İstanbul: Yirmidört Yayınevi, 2006

- KÖSTEKLİ İlyas, **Petrol-İş Eğitim Notları: Demokrasi**, İstanbul: Petrol-İş, 1993
- KURUOĞLU Huriye, **Propaganda ve Özgürlük Aracı Olarak Radyo**, Ankara: Nobel Yayın, 2006
- LAZAR Judith, **İletişim Bilimi**, çev. Cengiz Anık, Ankara: Vadi Yayınları, 2001
- MacBRIDE Sean, **Bir Çok Ses Tek Bir Dünya**, Ankara: UNESCO Türkiye Milli Komisyonu, 1993
- McQUAIL Denis ve WINDAHL Sven, **Kitle İletişim Çalışmalarında İletişim Modelleri**, çev. Konca Yumlu Ankara: İmge Kitabevi, 2005
- MUTLU Erol, **İletişim Sözlüğü**, Ankara: Bilim ve Sanat, 2004
- OSKAY Ünsal, **İletişimin ABC'si**, İstanbul: Der Yayınları, 2005
- OSKAY Ünsal, **19.YY'dan Günümüze Kitle İletişiminin Kültürel İşlevleri**, İstanbul: Der Yayınları, 2000
- ÖZKAN Abdullah, **Siyasal İletişim**, İstanbul: Nesil Yayınları, 2004
- SHIRBEKK G. ve N. GILJE, **Antik Yunan'dan Modern Döneme Felsefe Tarihi**, çev. Emrah Akbaş ve Şule Mutlu, İstanbul: Kesit Yayınları, 2006
- ŞAYLAN Gencay, **Değişim Küreselleşme ve Devletin Yeni İşlevi**, Ankara: İmge Kitabevi, 1995
- TEKİNALP Şermin ve UZUN Ruhdan, **İletişim Araştırma ve Kuramları**, İstanbul: Beta Basım, 2006
- TOLAN Barlas, **Çağdaş Toplumun Bunalımı Anomi ve Yabancılaşma**, Ankara: A.İ.T.İ.A., Gazetecilik ve Halkla İlişkiler Yüksek Okulu Basımevi, 1981
- TÜRKOĞLU Nurçay, **İletişim Bilimlerinden Kültürel Çalışmalara Toplumsal İletişim: Tanımlar Kavramlar Tartışmalar**, İstanbul: Babil Yayınları, 2004
- URAS Ufuk, **İdeolojilerin Sonu mu?** İstanbul: Chiviyazıları Yayınevi, 2004
- YAVUZ Şahinde, (der. ve çev.), **Medya ve İzleyici Bitmeyen Tartışma**, Ankara: Vadi Yayınları, 2005
- YAYLA Atilla, **Siyaset Teorisine Giriş**, Ankara: Siyasal Kitabevi, 1998
- YILDIRIM İbrahim, **Demokrasi Sivil Toplum Kuruluşları ve Yönetişim**, Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2004
- YÜKSEL Erkan, **Medyanın Gündem Belirleme Gücü**, Konya: Çizgi Kitabevi, 2001

Makaleler

- ARMAĞAN Ahsen, “Kamuoyu Kavramının Tarihsel Gelişimi”, Bilgehan Gültekin ve Leyla Budak, (der.), **Ermeni Rum Yahudi Örneğinde Lobcilik Kavramına Giriş**, Ankara: Nobel Yayın, 2007
- AVŞAR Zahir ve DEMİR Vedat, “Düzenleme ve Uygulamalarla Medyada Denetim”, Ankara: Piramit Yayıncılık, 2005
- CURRAN James, “Medya ve Demokrasi: Yeniden Değer Biçme”, Süleyman İrvan (der. ve çev.), **Medya Kültür Siyaset**, Ankara: Alp Yayınevi, 2002
- ÇANKAYA Özden, “Düşünce Özgürlüğünün Gerçekleşmesinde Radyo ve Televizyonun Rolü”, Nilüfer Sarı ve Rengin Küçükkerdoğan (der.), **1. İletişim Kongresi Kitapçığı**, 2000
- ÇOTUKKESEN Betül, “Demokrasinin Vazgeçilmez Dayanakları”, Özer Ozankaya, (der.), **Cumhuriyet ya da Demokrasi**, Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınlar Dairesi Başkanlığı, 2002
- DAĞSALGÜLER Aylin ve SAKA Erkan, “Yeni İletişim Teknolojileriyle Habermas’ın Kamusal Alanı’nı Yeniden Düşünmek”, Özgür Yılmazkol (der.), **Medya Okumaları**, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2007
- DIJK Teun A.Van, “Söylemin Yapıları ve İktidarın Yapıları”, Mehmet Küçük (der. ve çev.) **Medya İktidar ve İdeoloji**, Ankara: Bilim ve Sanat 2005
- ENCABO Manuel Nunez, “Gazetecilik Etiği ve Demokrasi”, Süleyman İrvan (der.), çev. Ümit Hüsrev Yolsal, **Medya Kültür Siyaset**, Ankara: Alp Yayınevi, 2002
- EYÜBOĞLU Ercan, “İletişim, Siyaset, İktidar, Medya”, Korkmaz Alemdar (der.), **Medya Gücü ve Demokratik Kurumlar**, İstanbul: Afa Yayıncılık ve TÜSES Vakfı, 1999
- FORESTER John, “Habermas’ın İletişim Toplum Kuramı”, Erol Mutlu (der.), **Kitle İletişim Kuramları**, Ankara: Ütopya Yayınevi, 2005
- GIDDENS Anthony, “Jürgen Habermas”, Quentin Skinner (der.), **Çağdaş Temel Kuramlar**, (çev.), Ahmet Demirhan, Ankara: Vadi Yayınları, 1997
- GOLDING Peter ve MURDOCK Graham, “Kültür İletişim ve Ekonomi Politik”, Süleyman İrvan (der.), çev. Beybin Kejanlıoğlu, **Medya Kültür Siyaset**, Ankara: Alp Yayınevi, 2002
- HALLIN Daniel, “Eleştirel Kuram Perspektifinden Amerikan Haber Medyası”, Erol Mutlu, (der.), **Kitle İletişim Kuramları**, Ankara: Ütopya Yayınevi, 2005

- HARDT Hanno, “Eleştirelin Geri Dönüşü ve Radikal Muhalefetin Meydan Okuyuşu: Eleştirel Teori, Kültürel Çalışmalar ve Amerikan Kitle İletişimi Araştırması”, Mehmet Küçük (der. ve çev.), **Medya İktidar ve İdeoloji**, Ankara: Bilim ve Sanat, 2005
- HASDEMİR Tuba Arsak, “Halkla İlişkiler ve Kamusal İletişim: Sentetik Bir Çerçeve Denemesi”, **İletişim**, Sayı 20, 2005
- JAMES Susan, “Louis Althusser”, Quentin Skinner (der.), çev. Ahmet Demirhan, **Çağdaş Temel Kuramlar**, Ankara: Vadi Yayınları, 1997
- KARAGÖZ Emel, “Politik İletişime “Ortak İyi” Üzerinden Etik Bir Yaklaşım”, İdil Sayımer ve Pınar Eraslan (der.), **Halkla İlişkiler ve Reklam Üzerine Etik Değerlendirmeler**, İstanbul: Beta Basım, 2007
- KAYA Raşit, “Medya, Siyaset, Demokrasi” **75 Yılda Nasıl Bir Yeniden Yapılanma? Bilanço**, T.C.’nin 75 Yılına Toplu Bakış Uluslararası İlişkiler Kongresi, O.D.T.Ü: 1998
- LUNDBY Knut ve RONNING Helge, “Medya-Kültür-İletişim: Medya Kültürü Aracılığıyla Modernliğin Yorumlanması”, Süleyman İrvan (der.), çev. Nilgün Gürkan, **Medya Kültür Siyaset**, Ankara: Alp Yayınevi, 2002
- MORA Necla, “Medya, Toplum ve Haber Kaynağı Olarak Sembolik Seçkinler”, **Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi**, Cilt 5, Sayı 1, 2008
- ÖNDER Tuncay, “İstikrar ve Kriz: 3 Kasım’dan 22 Temmuz’a Türkiye Siyaseti”, **Türkiye Günlüğü**, Sayı 89, (Yaz 2007)
- ÖZKAN Abdullah, Küreselleşme Sürecinin Medya ve Kültür Üzerindeki Etkileri, **Stratejik Rapor** No:15, İstanbul: Tasam Yayınları, 2006
- ÖZKAN Abdullah, “Siyasal İletişim Uygulamalarında Etik Sorunu”, İdil Sayımer ve Pınar Eraslan (der.), **Halkla İlişkiler ve Reklam Üzerine Etik Değerlendirmeler**, İstanbul: Beta Basım, 2007
- SHOEMAKER Pamela ve REESE Stephen, “İdeolojinin Medya İçeriği Üzerindeki Etkisi”, Süleyman İrvan (der. ve çev.), **Medya Kültür Siyaset**, Ankara: Alp Yayınevi, 2002
- THOMPSON John, “Kitle İletişiminin Bazı Özellikleri”, Erol Mutlu (der. ve çev.), **Kitle İletişim Kuramları**, Ankara: Ütopya Yayınevi, 2005

-YAVAŞGEL Emine, “Habermas Dersleri Çağcıl Bir Demokrasi Kuramı Denemesi”, Yasemin G. İnceoğlu ve Nebahat A. Çomak (der.) **Metin Çözümlmeleri**, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2009

ÖZGEÇMİŞ

Ayberk Akşar 1975 yılında İzmit’de doğdu. İlk ve orta öğrenimini İzmit’de tamamladı. 1999 yılında Boğaziçi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yabancı Diller Eğitimi Bölümünü bitirdi. Şu anda Kocaeli Üniversitesi Yabancı Diller Yüksekokulu’nda İngilizce okutmanı olarak görev yapmaktadır.